ΕΡΜΗΝΕΙΑ
LOGICA:

Sive

SYNOPSEOS LOGICÆ
BURGERSDICIANAE

Explicatio,
Tum per Notas, tum per Exempla.

Authore
ADRIANO HEERBOORD
Philos. Profess. in Acad. *Leidensi*.

Accedit ejusdem
PRAXIS LOGICA.

LONDINI:
Ex Officina ROGERI DANIELIS,
In vico vulgò dicto *Pater-Noster-Row*,
Aulâ verò Lovellianâ.
MDCLI.

CHRIST CHURCH
LIBRARY
OXFORD

In summi, piæ memoriæ,

VIRI

D. F. BURGERSDICI,

Philosophiæ quondam in Academia Lugduno-Batava Professoris,

SYNOPSIN LOGICAM,

à dignissimo ejus discipulo ac successore

D. ADRIANO HEEREBOORDIO,

Leidensi, *notis*, *exemplis*, auctam, illustratam.

Qui Sophiæ Doctor cœpit, FRANCONE *Magistro,*
De ratione loqui, cum ratione loqui;
Qui patriis fesso Batavûm successit Athenis,
Vel novus Alcides, *vel novus alter* Atlas;
Cui vel in arte suâ jam lampada tradere Franco,
Discipulique velit vivere discipulus;
Exhibet hunc alium nobis ADRIANUS, *eundem*
Exhibet hunc nobis de ratione librum.
Hinc BURGERSDICI, *simul hinc* HEEREBOORDIA *cura,*
Summâque dexteritas hujus & hujus adest.
Improbe, quid dentes acuisti, Mome? *sinistro,*
Improbe, quid spectas lumine? pulsus abi.
Candidus interpres, quod BURGERSDICIUS *ipse,*
Ipse quod acturus, si superesset, erat,
Explicuit præcepta notis HEEREBOORDIUS, *& quæ*
Nota minùs fuerant, reddidit ille magis.
Siqua viderentur dubiæ tenebrosa juventæ,

 Praetulit

Prætulit obscuris, prætulit ille facem.
Quâ bene præcessit, salvo præeuntis honore,
Hâc bene promovit lucis amator iter.
Per Præceptoris vestigia trita tenellas
Dirigat ut mentes, porrigit ille manum.
Ingenuè, sub quo profecerit antè professus,
Discipulum doctè se probat ille pium.
Improbe, quid dentes acuisti, Mome? sinistro,
Improbe, quid spectas lumine? pulsus abi.
Quin potiùs dedisce tuos semel, improbe, mores.
Quin tandem mecum dicere disce semel:

DEMERE NIL OPERI, SED ET ADDERE PLURIMA; GRATES
HOC BIS AGENTIS ERIT, BIS REFERENTIS ERIT.

Henricus Bruno.

PRÆFATIO,

Ad Scholarum Hollandiæ, West-Frisiæque *& aliarum* Rectores.

SIsto vobis, eruditissimi viri, *Synopsin Logicæ Burgersdicianæ*, *Notis* à me, quantum potui, perspicuis, & *Exemplis* illustratam. Quid me moverit, ut hunc laborem susceperim, tribus exponam verbis. Decennium est præterpropter, ex quo *Logicam* publicè privatímque expono, ac jam aliquoties hoc curriculum à carceribus ad metam decurri; in publicis lectionibus, nulli adstrictus textui, per locos incessi communes, & generales rerum *Logicarum* titulos; filum tamen semper secutus & seriem *Logicæ majoris Burgersdicianæ*, quòd eam, aut in *Scholis* jam prælibâssent *Logicæ studiosi*, recenter ad *Academiam* promoti, aut privatis enarrationibus à me explicari audirent: in iis enim, ipsi *Institutionum Logicarum* textui, de verbo ad verbum, tum quoad *Theoremata*, tum quoad *Commentarios* exponendo, insistere atque immorari consuetudo mihi fuit hactenus. Sed enim, ut verum fatear, ipsâ tot annorum experientiâ deprehēdi, multa esse in *Institutionibus* istis minùs commoda, ut pro privatæ prælectionis textu inservire valeant nedum ut idoneæ sint ad captum Tyronum in triviali adhuc pulvere luctantium; quippe, & sublimia nimis sunt ac μετεωρούμενα, quæ de *Prædicamentis*, *Prædicabilibus*, & *Affectionibus Logicis* ibi traduntur, & multa quoque in iis exsistunt, (ut est *Modalium*, & *Enunciationum*, & *Syllogismorum* doctrina,) quibus absque detrimento *Scholastica* atque *Academica Juventus* carere potest; atque hinc factum quoque est, ut suâ prolixitate tædium ferè peperint *Logicæ studiosis*, qui sæpe dimidiâ tantùm earum parte auditâ, reliquam, & tamen longè utilissimam insuper habuerunt. Sed nec illarum *Institutionum Synopsis* hic mihi unquam satisfacere potuit, quòd sterilis nimiùm illa esset

& jejuna. Quare id consilii cepi, quod nunc me exsecutum videtis, ut operam meam conferrem, & horas aliquot darem, isti *Synopsi* per *Notas* perspicuas & *Exempla* illustrandæ: quod an assecutus fuero, vestri erit judicii. Quicquid sit, nihil hîc egi ad pompam, vel ostentationem ingenii, vel magnæ existimationis gloriam, sed ad utilitatem tantùm *studiosæ juventutis*: neque aliquid detractum ivi *Cl. D. Burgersdicii*, τȣ̃ μακαρίτȣ, *Præceptoris* olim, & *Prædecessoris* mei laboribus; nam textum ejus in *Synopsi* reliqui integrum, *Notásque* solùm meas & *Exempla* apposui: neque aliquid hîc tentatum est aut factum contra decretum *Ill. D D. Ord. Hollandiæ ac West-Frisiæ*, quo statuerunt publicâ authoritate, in *scholis* suæ *Provinciæ* trivialibus recipiendam esse *Logicæ Burgersdicianæ, juxta Institutiones Synopsin*: quia retinetur eadem, sed ad usum tantùm & commodum majus *Scholasticæ* atque etiam *Academicæ* juventutis accommodatur magis. Vos itaque, *Viri Clarissimi, Doctissimi*, operam hanc meam non tantùm boni consulite, sed eâ utimini ad *juventutis* commissæ vobis studia feliciùs promovenda; qui laboris mei fuit scopus. *Lugd. Bat. Postridie Eidus Octobris.* 1650.

ADRIANUS HEEREBOORD,
Philosophiæ Rationalis, Moralis, & Civilis Professor.

Institutionum LOGICARUM SYNOPSIS, *SIVE* RUDIMENTA LOGICA.

Capita respondent capitibus Institutionum LOGICARUM majorum.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Unde dicta est Logica?

A Voce λόγος, quæ inter cætera, tum *rationem*, tum *orationem* significat: Logica enim dirigit Intellectûs nostri *rationem*, sive *conceptus*, eosque docet aptâ *oratione* interpretari.

Quæstio I. CONCEPTUS] *Intellectûs nostri ratio, seu conceptus* idem est, quod cognitio, intellectio, notio: hæc definitur, repræsentamen rei in intellectu: est verò cognitio mentis nostræ triplex, quæ à Logica dirigitur; una, quæ dicitur *apprehensio simplex, & prima mentis operatio*: altera, quæ dicitur *compositio & divisio, & secunda mentis operatio*; tertia, quæ dicitur *discursus, & tertia mentis operatio*. I. Apprehensio simplex, est unius rei unica impressio, aut repræsentatio, facta in intellectu aut cerebro: ut, cùm simpliciter intelligitur *lapis*: quemadmodum cùm in speculum aut in ceram aliquam imprimitur unum sigillum, est repræsentatio simplex sive una; &, si speculum vel cera foret animata, esset apprehensio simplex: ita quoque cùm in intellectum aut cerebrum, quæ sunt instar speculi aut ceræ, una imprimitur res, *apprehensio* dicitur *simplex*, & ipsa res apprehensa, *thema simplex*. II. Duarum rerum impressiones duæ in intellectu aut cerebro factæ, vocantur conjunctio & divisio, & res ipsæ vocantur thema complexum. III. Quando plures impressiones rerum plurium inter sese disponuntur, & se

 mutuò

mutuò notificant, vocantur discursus; ut, si mens apprehendat, quid sit lapis, quid sit figura quadrata, & tum probet aliquod corpus esse figuratum figurâ quadratâ, per tertium & medium terminum, *lapis*, qui hoc notificat, erit discursus: ut, Lapis habet figuram quadratam: lapis est corpus: ergo aliquod corpus habet figuram quadratam. Vel, si probet lapidem esse quadratum, quia constat 4 lateribus: ut, Quod constat 4 lateribus, est quadratum: lapis constat 4 lateribus: ergo est quadratus. In hisce tribus cognoscendi vel concipiendi modis, intellectum aut rationem dirigit Logica. *Aptâ*] i. e. Perspicuâ ac distinctâ, ac quæ clarè exprimat ac significat res intellectas: Orationis ornatum Rhetorica; emendationem Grammatica spectat; claritatem Logica.

Quid est Logica?

Logica est *Ars* conficiens instrumenta, iisque dirigens intellectum in cognitione rerum.

Ars] Non systematica sed habitualis, quæ Aristoteli definitur habitus effectivus, id est, aliquid efficiendi rectâ ratione, id est, secundùm præscriptum, normam, & regulas rectæ rationis. Vocatur *habitualis*, quæ ab intellectu hominis habetur, & eum reddit habilem ad operandum seu intelligendum; *systematica*, quæ systemate, id est, complexu ac congerie præceptorum in codice continetur: itaque Logica in cerebro est habitualis ars; Logica in libro est systematica ars. Genus significat naturam communem rei definitæ cum rebus aliis: Differentia naturam rei definitæ propriam. E. gr. *Animal* est genus, quia significat naturam homini tanquam rei definitæ cum rebus aliis scilicet brutis communem; *Rationale* differentia est, quia significat naturam soli homini propriam. Sic in definitione Logicæ; *Ars* genus est, quia significat naturam Logicæ cum Grammatica, Rhetorica, Medicina, aliisque artibus communem: reliqua verba differentiam designant, quia describunt naturam Logicæ propriam: desumta verò est differentia à *fine*, (qui est *cognitio rerum*;) ab *officio*, (quod est conficere *instrumenta*;) à *subjecto*, sive *objecto* circa quod versatur, (quod est *Intellectus*.) *Dirigens*] Propriè id dirigitur quod à recta via aberrat. Intellectus noster ante lapsum primi parentis nostri in cognoscendo

erat perfectus; post lapsum verò multùm corruptus, perfectionem istam amisit, & à via perfectè cognoscendi procul aberravit: útque jam rem bene cognoscamus, opus nobis est Logicâ, quæ nos in rectam quasi viam reducat, & in ea retineat. *Instrumenta*] scil. interna, quibus aliquid cognoscitur; ut sunt, definitio, divisio, syllogismus, & methodus: non externa, quibus aliquod opus extra nos & mentem nostram producitur.

Quot sunt partes Logicæ?

Duæ: prior agit de thematibus, eorúmque variis affectionibus; posterior disserit de ipsis instrumentis, quibus themata tractantur, sive quibus intellectus dirigitur, cùm in thematum, sive rerum cognitione quærenda versatur.

CAP. II.

Quid est thema?

Thema est, quicquid intellectui cognoscendum proponi potest.

Thema] propriè significat quodcunque ponitur; per synecdochen generis ponitur pro eo, quod ponitur ad cognoscendū: cognitio nihil aliud est, quàm imago, & similitudo rei quæ est extra mentem in mente impressa; quemadmodum in speculum aut ceram imprimitur imago rei, quæ est extra speculum aut ceram. *Thema* differt à conceptu; quòd conceptus sit rei in intellectu repræsentatio: thema sit res repræsentata & per repræsentationem cognita: sive res cognita sit vera, ut lapis; sive ficta, ut Regia Solis. Ideóque Thema, est omne ens & non ens, quod cognosci potest.

Quomodo dividitur thema?

In simplex & complexum.

Quid est thema simplex?

Quod sine notionum complexione, sive sine affirmatione aut negatione apprehenditur: ut, *Socrates, disputat, respublica, hircocervus.*

Thema simplex unico mentis actu & ictu cognoscitur: quia res est una, ut *lapis*. *Disputat*] debet sumi indefinitè pro disputare vel actu disputandi: si enim subintelligatur definita persona, scil. hic vel ille, esset aut significaret thema complexum.

Quid complexum?

Quod apprehenditur, duabus pluribúsve notionibus, affirmatione aut negatione copulatis; ut, *Socrates disputat; Ningit, pluit, itur, flatur.*

Non sufficit, ut thema complexum pluribus mentis nostræ actionibus cognoscatur, sed requiritur, ut per intellectiones illas aliquid de alio vel affirmetur vel negetur: ex. gr. *Amor Parentum erga liberos*, non est thema complexum, licèt hîc apprehen-

prehendantur & *parentes*, & *liberi*, & *amor*; quia nihil affirmatur & negatur: ſed cùm dico, *amor parentum erga liberos eſt laudabilis*, eſt thema complexum. Ergo nec vocum, nec notionum multitudo, aut compoſitio, facit thema complexum: ſed affirmatio aut negatio de aliqua re: hîc quidem multæ ſunt voces ac notiones: eſt vox ac notio *amoris*, *parentum*, *liberorum*; ſed de iſtis nihil affirmatur aut negatur, nihil dicitur; & una vox interdum thema complexum ſignificat, quia affirmationem aut negationem involvit, ut, *ningit*: nam verba impersonalia ſignificant thema complexum, quia ſubintelligitur aut involvitur nominativus tertiæ perſonæ; ut, *ningit*, ſc. cœlum, aër, vel nubes. Notionum complexio nihil aliud eſt, quàm affirmatio aut negatio in intellectu aut oratione.

Quotuplex eſt thema ſimplex?

Duplex; univerſale & ſingulare.

Quid eſt univerſale?

Univerſale eſt, quod de pluribus ſuâpte naturâ prædicari aptum eſt; ut, *homo*, *equus*, *planta*.

Notanda hîc ſunt verba, *ſuâpte naturâ*, quia ad thema univerſale non ſufficit, ut de pluribus prædicetur, ſed & debet natura illa quæ prædicatur ineſſe illis pluribus, de quibus prædicatur. Sic *canis* non eſt univerſale thema, reſpectu canis domeſtici, marini, & cœleſtis, quia non ineſt illis natura communis canis. *Sol* etſi unus ſit, eſt tamen thema univerſale, quia per naturam aptus eſt prædicari de pluribus, ſi plures ſoles condantur: haberent enim & iſti eandem naturam calefaciendi, illuminandi, &c. cum noſtro ſole.

Quid ſingulare?

Quod de uno tantùm ſuâpte naturâ prædicari aptum eſt; ut, *Alexander*, *Bucephalus*, *hoc*, *pyrus*.

Singulare thema, propriè & per ſe non prædicatur, ſed ſubjicitur: verùm cùm prædicatur, prædicatur tantùm de uno.

Quomodo vocantur ſingularia?

Individua.

Quare?

Quia dividi non poſſunt in plura ejuſdem nominis ac naturæ. Alexander enim dividi non poteſt in plures Alexandros, nec Bucephalus in plures Bucephalos; at homo dividi poteſt in plures homines, puta in Socratem & Platonem; & equus in plures equos, puta in Bucephalum & Cyllarum, &c.

Etſi plures obtinuerint nomen *Alexandri*, non tamen ideo

ejuſdem

ejusdem fuerunt nominis, quia non omnibus nomen Alexandri impositum est ab iisdem, easdem ob causas, eodem tempore, loco, & sub iisdem circumstantiis: sic nec eadem natura fuit Alexandri hujus, quæ fuit Alexandri alterius, intelligendo naturam singularem: quia hic Alexander non fuit iste: hic Rex fuit, doctus, fortis; & ille subditus, indoctus, ignavus, &c.

Quotuplicia sunt individua?

Duplicia; determinata & vaga.

Individua dicuntur determinati, quando certò locò & tempore circumscribuntur: vaga, contrà.

Quot modis determinantur individua?

Quatuor modis: 1, Nomine proprio: ut, *Plato*, *Socrates*, *Bucephalus*, *Melampus*: 2, Nomine communi sive appellativo, quod per excellentiam sumitur pro proprio: ut, *Philosophus pro Aristotele*, *Orator pro Cicerone.* 3, Pronomine demonstrativo: ut, *hic*, *ille homo.* 4, Periphrasi: ut, *Apostolus gentium*, i. e. Paulus.

Cùm nomen appellativum sumitur pro proprio, est Synecdoche Generis.

Quid est individuum vagum?

Quod effertur pronomine incertæ partis: ut, *aliquis*, *quidam homo.*

Aliquis, *Quidam*, dicuntur pronomina incertæ partis, quia non designant certam aliquam personam, scil. Petrum vel Paulum. Græci eleganter hoc exprimunt per ὁ δεῖνα.

CAP. III.

Quæ sunt spectanda in themate simplici?

Primò, Categoriæ & Affectiones, quæ ex varia rerum habitudine ad se invicem, & ex modo, quo intellectus eas concipit, atque inter sese comparat, oriuntur: deinde, Interpretatio, & *Affectiones*, quas intellectus vocabulis affingit ex modo conceptus suos interpretandi.

Spectantur in themate simplici categoriæ, quando consideratur, ad quam categoriam thema simplex pertineat. *Affectiones*] aliæ vocis, aliæ sunt rei, aliæ rationis: affectiones rei vocantur, quæ conveniunt rebus in se, & per se, ex natura sua, etsi nec à ratione intelligantur, nec oratione proferantur: sic risibilitas & eruditio convenit homini. Affectiones rationis dicuntur, quæ conveniunt rebus quatenus menti nostræ objiciuntur cognoscendæ: sic *esse speciem*, convenit homini. Affectiones vocis sunt quæ conveniunt rebus, quatenus oratione proferuntur, ut esse subjectum aut prædicatum. Hic intelliguntur affectiones secundi & tertii ordinis. Per *Habitudinem rerum*] intelligitur,

partim rerum convenientia, partim discrepantia. *Concipit*] i. e. apprehendit, intelligit. Affectiones rationis in themate simplici dicuntur oriri ex eo, quòd mens hominis contemplando res in prædicamentis dispositas, in iis deprehendat quandam convenientiam, vel discrepantiam: v. g. cùm mens contemplatur prædicamentum substantiæ, cognoscit in eo collocatum hominem & brutum, & deprehendit ea convenire in communi natura, & ratione animalis: hinc hominem, & brutum species dicit, ut animal genus. Deinde, cùm mens genus de specie (animal de homine aut bruto) enunciat, & sic conceptus suos exprimit, vocat animal prædicatum, & hominem vel brutum subjectum. Illæ sunt affectiones rationis, hæ vocis.

Quid est categoria?

Categoria est series rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.

Res in prædicamentis disponuntur, vel secundùm gradus superiores, & inferiores; vel secundùm gradus collaterales: genera & species priori modo, ut animal, homo: differentiæ posteriori disponuntur, ut rationale & irrationale. *Rerum*] ergo non vocum, non affectionum rationis, quas vulgò entia rationis vocant.

Quot sunt categoriæ?

Decem: substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus.

Quare sint decem categoriæ, non plures, non pauciores, solida ac sufficiens ratio dari nequit. Quot verò sunt categoriæ, tot sunt summa genera prædicamentorum, τῶν κατηγορουμένων, non verò entium, τῶν ὄντων. Notandum verò est bene, id quod in uno est prædicamento, non reperiri in alio; quemadmodum miles qui sub uno vexillo militat, non potest militare sub alio.

CAP. IV.

Quid est substantia?

Substantia est res per se subsistens, & substans accidentibus: ut, *spiritus, corpus, Angelus, homo, equus, lapis, arbor, aqua, &c.*

Cum *Substantia* dicitur per se subsistere, non significatur omnimoda ejus independentia; sed tantùm indicatur, eam non dependere ab alio tanquam à subjecto, licèt ab alio dependeat,

pendeat, tanquam à cauſa efficiente: ſic enim omnis ſubſtantia creata dependet à Deo. Aliquid dependet ab alio, vel tanquam à ſubjecto, vel tanquam à cauſa efficiente. Quod dependet à ſubjecto, dependet à re creata in qua eſt, & non ſubſiſtit per ſe, ſed per rem creatam: hoc modo omnis ſubſtantia eſt independens, & ſubſiſtit per ſe: nulla enim dependet ab alia re creata tanquam à ſubjecto. Quod dependet à cauſa efficiente, dependet ab ente increato, à quo eſt: ſic nulla creatura eſt independens, aut ſubſiſtit per ſe: omnis enim ſubſiſtit per Deum, ſuſtentantem omnia. Subſtare accidentibus ſignificat, eſſe ſubjectum accidentium.

Quid eſt per ſe ſubſiſtere?

Non eſſe in alio, ut in ſubjecto. *Hac enim ratione diſtinguitur ſubſtantia ab accidentibus; utpote, quæ ſemper alicui ſubjecto inhærent; quorum adeo eſſe, nihil aliud eſt, quam ineſſe.*

Quid eſt eſſe in ſubjecto?

Eſſe in ſubjecto dicitur, quod cùm in alio ſit, non ut pars, non poteſt tamen exſiſtere ſeparatum ab eo, in quo eſt.

Tria requiruntur ad illud, ut aliquid ſit in ſubjecto. 1. Ut ſit in alio; quod enim in nullo eſt, in ſubjecto eſſe nequit. 2. Ut non ſit pars, vel ſubjecti, vel totius compoſiti, nec eſſentialis, nec integralis. 3. Ut non poſſit loco & tempore diviſis exſiſtere extra ſubjectum. Si una ex tribus hiſce conditionibus in accidente requiſitis abeſt, res ſubſtantia eſt: ita anima canis ſubſtantia eſt, quia deeſt conditio ſecunda; eſt enim pars eſſentialis totius compoſiti, canis. Non verò deficit prima conditio; anima enim canis reverâ eſt in ſubjecto ſuo, ſcilicet corpore: neque etiam tertia; cùm enim mortuum eſt corpus canis, mortua etiam anima eſt. Anima hominis eſt ſubſtantia, quia deficit & ſecunda & tertia conditio; eſt enim pars eſſentialis hominis, & extra corpus, ſubjectum ſuum, exſiſtere ſeparatim poteſt. Subſtantia aut in nullo eſt ſubjecto, aut ſi ſit in ſubjecto, eſt in eo ut pars, aut poteſt extra ſubjectum, in quo eſt, exſiſtere: ſic ſubſtantia ſecunda, homo, eſt in prima, ſcilicet Petro, ſed ut pars primæ, ſcilicet Petri; Et anima rationalis eſt in corpore, ſic, ut poſſit extra corpus exſiſtere.

Quotuplex

Quotuplex est substantia?

Duplex; prima & secunda.

Quid est substantia prima?

Substantia singularis: ut, *Alexander*, *Bucephalus*.

Quid secunda?

Substantia universalis: ut, *homo*, *equus*.

Quomodo discernis primam substantiam à secunda?

Prima substantia non *dicitur de subjecto*, cùm ipsa omnibus subjiciatur. Alexander enim de nullo dicitur, nisi de se ipso. At substantia secunda, quamvis in subjecto non sit, dicitur tamen de subjecto, nempe de primis substantiis sibi subjectis. Homo enim dicitur de Alexandro, Socrate, Platone, &c. equus de Bucephalo, Cyllaro, &c.

Dici de subjecto idem est atque quoad nomen & definitionem subjecto tribui; sic & nomen & definitio substantiæ secundæ (*v.g. hominis*) tribuitur substantiæ primæ (*v.g. Petro.*).

Quot sunt notæ substantiarum?

Sex.

Quæ est prima nota?

Non esse in subjecto: nimirum quia per se subsistit.

Hæc non tam est nota, quàm quidem essentia ipsius substantiæ: cùm verò dicitur substantia non esse in subjecto, intellige *subjectum inhæsionis*: nam secunda substantia est in prima, ut in subjecto denominationis. Subjectum inhæsionis est id in quo aliquid est tanquam accidens: sic homo, seu natura humana non est in Petro ut in subjecto: quia accidens non est pars subjecti aut compositi; at natura humana est pars Petri. Denominationis est, de quo res simpliciter prædicatur: sic homo est in Petro ut subjecto denominationis, quia de Petro prædicatur.

Quæ secunda?

Dici de aliis synonymus, hoc est, quoad nomen, & quoad definitionem. Hæc nota convenit secundis substantiis, non primis.

Sic homo dicitur de Petro & Paulo, & cæteris individuis quoad nomen, & quoad definitionem; nam dico & *Petrus est homo, & Petrus est animal rationale.* Dici de aliis quoad nomen & definitionem est, quando & nomen, & definitio unius, tribuitur alteri; sic & nomē, & definitio hominis tribuitur Petro.

Dici

Dici de aliis quoad ſolum nomen, eſt cùm nomen alicui tribuitur, non verò definitio; ut, Albor tribuitur parieti quoad nomen in concreto, cùm dicitur *Paries eſt albus*: at definitio alboris parieti tribui nequit.

Quæ tertia?

Significare τὸ δέ τι, *hoc aliquid*, id eſt, tale quid, quod digito demonſtrari poteſt. Hæc nota convenit potiſsimùm primis ſubſtantiis.

Sic Petrus, Paulus; hæc arbor, hic lapis &c. poteſt monſtrari digito.

Quæ quarta?

Non habere contrarium. Subſtantia enim ſubſtantiæ non eſt contraria per ſe, ſed per qualitates: ut, *aqua & ignis*.

Contraria hìc dicuntur, quæ ſe mutuò expellunt ex eodem ſubjecto: ſic ſubſtantia ſubſtantiæ non eſt contraria, quia nulla ſubſtantia eſt in ſubjecto, ergo non poſſunt ex eo ſe expellere; ut homo, & brutum.

Quæ quinta?

Non recipere magis & minùs. *Una enim eadémque ſubſtantia non fit magis aut minùs ſubſtantia, quam erat antea. Nam puer creſcens, non fit magis homo, aut magis ſubſtantia, quàm erat primo nativitatis ſuæ momento.*

In hac nota, ſubſtantia univerſalis cum altera univerſali, ut *homo & brutum*: vel ſingularis cum altera ſingulari ejuſdem ordinis, ut *Petrus & Paulus*: vel ſubſtantia una eadémque cum ſe ipſa, ut *Petrus juvenis cum ſe ipſo ſene confertur*: nam ſi ſubſtantiam primam cum ſecunda contuleris, nota hæc fallit: ut, *Petrus collatus cum homine*, eſt magis ſubſtantia; & homo, eſt minùs ſubſtantia.

Quæ eſt ſexta nota?

Unam eandémque numero ſubſtantiam ſuſcipere contraria. *Sic licèt aqua frigida* mutatione ſui *calida fiat, manet tamen una eadémque numero aqua.*

Exceptio eſt, niſi qualitas à ſubſtantia ſit inſeparabilis; ſic ignis calidus nunquam poteſt ſic mutari, ut recipiat frigus.

CAP. V.

Quid eſt quantitas?

Quantitas eſt accidens, quod per ſe partem habet extra partem.

Habere partem *extra partem* ſignificat habere partes, ſitu, loco, & ſpacio, diſſitas & disjunctas. Vocantur hæ partes *integrales* & *quantitativæ*, oppoſitæ *eſſentialibus* vel *entitativis*, quæ

quæ loco, ſitu, & ſpacio non ſunt diverſæ, ſed quæ ſe mutuò penetrant, permeant, pervadunt; ut ſunt *anima*, & *corpus*. *Brachium, manus, digitus, pes, caput*, ſunt partes quantitativæ ſitu & ſpacio differentes: diſtat enim brachium à manu, manus à digito, capite, pede, &c. *Anima rationalis & corpus*, ſunt partes quidem hominis; ſed non ſunt loco, ſitu, aut ſpacio diverſo contenta: ubi enim anima eſt, ibi & corpus.

Quotuplex eſt quantitas?

Duplex; continua & diſcreta.

Quid eſt quantitas continua?

Cujus partes communi termino copulantur.

Terminus quantitatis, vel quantitatem inchoat, vel claudit, vel partes in medio conjungit: ſic punctum & inchoat lineam, & claudit, & ejus partes medias conjungit.

In hac magnitudine, terminus *A* lineam inchoat, *B* claudit, terminus *C*, & *D* partem parti conjungit. Partes quantitatis continuæ ſunt minor quantitas continua ejuſdem generis; ita partes lineæ, ſunt lineæ minores: terminus, eſt aliquid in quantitate indiviſibile, ſcil. eo modo, quo dividi poteſt ipſa magnitudo quam terminat; ſic punctum eſt terminus lineæ, quia non poteſt dividi in longitudinem; imò nullo modo: & linea eſt terminus ſuperficiei, quia non poteſt dividi in latitudinem, ut quidem dividi poteſt ſuperficies: & ſuperficies eſt terminus corporis, quia non poteſt dividi in craſſitiem, ut quidem poteſt corpus; alioquin linea & ſuperficies ſuo modo ſunt diviſibiles, ſed tum non ut termini, verùm ut ſpecies quantitatis ſpectantur.

Quotuplex eſt?

Duplex; magnitudo & tempus.

Quid eſt magnitudo?

Magnitudo eſt quantitas permanens.

Quantitas permanens] dicitur, cujus omnes partes ſimul ſunt, & coëxſiſtunt, & ſimul poſſunt conſpici. Sic omnes partes (nimirum longitudo, latitudo, & craſſities) alicujus corporis ſimul coëxſiſtunt, & conſpici poſſunt.

Quot ſunt ſpecies magnitudinis?

Tres: linea, ſuperficies, & corpus.

Quid

Quid est linea?

Linea est magnitudo uno modo divisibilis, ut, *ulna*, *milliare*, *stadium*.

Uno modo] i. e. in longitudinem: per *ulnam*] intellige non ulnam corpoream, sed longitudinem, quæ ulnâ mensuratur: sic per *milliare*, & *stadium* intelligitur longitudo, quæ utroque mensuratur.

Quid est superficies?

Superficies est magnitudo duobus modis divisibilis; ut, *jugerum*.

Duobus modis] i. e. in longitudinem, & latitudinem. Per *jugerum*] non intelligitur ipse campus, sed planities campi quæ & longa est & lata. Dicitur linea longitudo sine latitudine, & superficies latitudo sine crassitie, non quòd in rerum natura detur corpus, vel tantùm longum, vel tantùm latum; nam omne corpus est præditum trinâ dimensione, scil. longitudine, latitudine, & crassitie; sed linea & superficies sic dicuntur, quia potest longitudo concipi, & cogitari, non conceptâ, & non cogitatâ latitudine; & latitudo, non conceptâ, aut cogitatâ crassitie: quemadmodum in atramento simul reperiuntur quidem fluiditas & nigror, potest tamen nigror concipi sine fluiditate, & fluiditas non concepto nigrore: sic aliquis mensuraturus jugerum, mensurat tantùm latitudinem & longitudinem, neque ullo modo cogitat de crassitie.

Quid corpus?

Corpus est magnitudo tribus modis divisibilis. Huc pertinet omnis quantitas substantiæ corporeæ.

Tribus modis] i. e. in longitudinem, latitudinem, & crassitiem. *Corpus*] hîc significat, non substantiam materialem oppositam spiritui, (ut in prædicamento substantiæ) sed corpulentiam, i. e. crassitiem.

Qui sunt termini magnitudinis?

Termini lineæ, sunt puncta; superficiei, lineæ; corporis, superficies.

Quid est tempus?

Tempus est quantitas fluens: ut, *hora*, *dies*, *annus*, *Olympias*.

Quantitas fluens] est, cujus partes nunquam sunt simul; sed una existit post aliam: quemadmodum unus quadrans horæ existit post alterum. Sic *hora decima* existit post nonam, undecima post decimam; sic dies Martis existit post diem Lunæ, Mercurii post Martis, dies Jovis post Mercurii, &c.

Qui sunt termini temporis?

Momenta, sive τὰ νῦν : His enim copulantur partes temporis, sicut partes lineæ copulantur punctis.

Partes temporis] sunt præteritum & futurum : præsens non est pars temporis, sed terminus, partem temporis præteritam conjungens futuræ parti : nam omne tempus divisibile est ; at præsens est indivisibile.

Quid est quantitas discreta?

Quantitas discreta est, cujus partes non copulantur communi termino : ut, *duo, tria, decem.*

Decem unitates nullo communi vinculo colligantur.

Quid de loco, oratione, ac motu statuendum?

Locus definitur, *superficies corporis ambientis* ; atque hactenus referri debet ad superficiem. Oratio & motus non sunt species quantitatis, sed quanta per accidens.

Superficies] hîc idem est quod planicies : Locus est superficies, non quælibet, sed proxima corporis rem locatam continentis. *Oratio & motus*] dicuntur quanta per accidens, quatenus partes habent diversas, & sibi invicem succedentes : orationis partes sunt voces ; & partes motûs sunt partes termini ad quem, ut partes calefactionis sunt partes caloris.

Quot sunt notæ quantitatis?

Tres.

Quæ est prima nota?

Non habere contrarium.

Quantitas una alteri non est contraria per se ac ratione sui, quamvis possit esse contraria ratione qualitatis advenientis: sic tempus hybernum est contrarium æstivo, non per se, sed per frigus & calorem, qualitates utrinque advenientes. Quantitas potest recipere contrarium ; ut, linea recta potest fieri curva.

Quæ secunda?

Non recipere magis & minùs ; *Quantitas quidem major fit, sed non fit magis quantitas.*

Quantitas major non est magìs quantitas, quàm minor : quia definitio, & essentia quantitatis, quâ definitur accidens habens partem extra partem, non magìs convenit majori quantitati, quàm minori. Sic trabs centumpedalis est quidem major trabe decem-pedali, sed non est magìs quantitas mensura centumpedalis, quàm decempedalis, quia non minùs convenit definitio quantitatis huic quàm isti quantitati.

Qua, tertio?

Res ab illa dici æquales aut inæquales.

A quantitate continua res dicuntur æquales aut inæquales: sic *trabs decempedalis* est æqualis *trabi decempedali*. A discreta quantitate res dicuntur pares & impares: sic *duo equi* sunt pares *duobus hominibus*.

CAP. VI.

Quid est qualitas?

QUalitas est accidens, à quo subjectum quale duntaxat denominatur.

Res in aliis prædicamentis dispositæ ab iis quoque quales dicuntur: sed non quales tantúm; verùm etiam alio nomine denominantur.

Quot sunt species qualitatis?

Quatuor: 1, habitus & dispositio: 2, potentia & impotentia naturalis: 3, patibilis qualitas & passio: 4, forma & figura.

Quid est habitus?

Habitus est qualitas *adventitia* ad operandum cum facilitate.

Qualitas dicitur *adventitia*, quæ non fluit immediatè ab essentia subjecti, aut ejus principiis essentialibus; sed quæ aliunde accedit, aut crebris actionibus acquiritur. Fluere à rei essentia nihil est aliud, quàm essentiâ subjecti positâ, poni, & sublatâ, tolli: sic omne proprium fluit ab essentia subjecti, ut visibilitas ab anima, quantitas à corpore: & sic potentia naturalis fluit à natura ejus cujus est.

Quid dispositio?

Dispositio est habitus imperfectus.

Dispositio differt ab habitu, gradu tantùm, seu imperfectione.

Illustra rem exemplo.

Si quis in arte aliqua, scientia, aut virtute, puta Logica, Physica, aut justitia aliquantulùm profecit, is dispositione affectus est: si quis artis, scientiæ, aut virtutis culmen attigit, is dicitur esse præditus habitu.

Quid est potentia naturalis?

Potentia naturalis est qualitas sensibus non obvia, quâ subjectum naturâ suâ aptum est ad agendum vel patiendum.

Nec potentia naturalis, nec habitus incurrunt in sensus, ut quidem tertia, & quarta species qualitatis; possumus videre aliquem ambulantem, sed non potest videri potentia ambulandi: differt tamen potentia naturalis ab habitu, quòd

potentiâ naturalis fluat à natura, habitus non item; nascimu enim præditi potentiâ sentiendi, videndi, tangendi, audiendi, sed non nascimur præditi habitu; ille verò crebris actionibu acquiritur, aut inditur aliunde: illa facit agere vel pati; hic facilitatem confert agendi vel patiendi. Unusquisque quide canere potest, sed non cum facilitate, servans modulos, & il sese accommodans: qui verò servant istos modulos, illi canun cum facilitate: posse canere est à potentia naturali; facilè & bene canere est ab habitu.

Quid Impotentia?

Impotentia est diminuta potentia.

Adde exemplum.

Ingenium, indoles, memoria, sensus, robur, &c. sunt potentiæ, sive facult naturales; cùm hæ dotes admodum imperfectæ sunt, veluti si quis obtuso ingenio, labili memoriâ, infirmâ valetudine, &c. dicuntur impotentiæ.

Quid est qualitas patibilis?

Patibilis qualitas est, quæ efficit passionem in sensu,

Quodcunque aliud recipit, id dicitur pati ab eo quod recipit: pati enim est recipere effectum agentis in se: quia igitu patibilis qualitas recipitur in sensu, facit sensum pati. Sic visus videndo patitur, quia recipit effectum lucis in se, scil. speci visibiles, quibus in oculo impressis videt. Species visibiles & omnes sensibiles sunt imagines rerum visibilium ac sensibi um, quæ ab iis fluunt, per aërem vagantur, & in oculo, atq cæteris organis sentiendi recipiuntur; & sic efficiunt vision cæterásq; sensiones. *Patibilis qualitas*] differt à forma & figura, quòd hæc in plures incurrat sensus, illa in unum tantùm. Per *sensum*] intellige externum, non internum.

Quid passio?

Passio est patibilis qualitas, quæ subitò fit & citò perit.

Da exemplum.

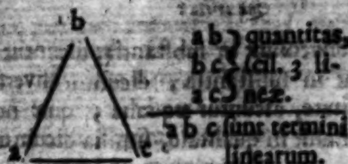
Lux, *color, sonus, sapor, odor, calor, frigus, humiditas, siccitas, gravitas, levitas,* &c. sunt qualitates patibiles, si aliquamdiu permaneant in subjecto: at si citò evan cant, ut pallor ex metu, rubor ex verecundia, dicuntur passiones.

Quid est figura?

Figura est qualitas orta ex terminatione magnitudinis; ut, *triangulum, circu sphæra, pyramis, cylindrus.*

Tria hîc sunt distinguenda accuratè. 1. *Quantitas* sive magnitudo, ut linea, 2. *Termini* magnitudinis, ut lineæ sun puncta. 3. Id quod oritur ex magnitudinis (puta lineæ a linearum) terminatione, punctis factâ.

quantitas,

Quod ex lineis cum suis terminis oritur, est figura.

Hoc tertium vocatur figura; quæ in rebus quantis est quidem cum, & sub colore, consideratur tamen sine colore: quando enim spectatur cum colore, vocatur forma; quæ vox hic significat non alteram partem substantiæ corporeæ, sed formositatem.

Quid est forma?

Forma est figura cum colore: ut, *pulchritudo, deformitas.*

Quomodò differt figura & forma à patibili qualitate?

Patibilis qualitas, uno tantùm; figura, & forma pluribus sensibus percipitur.

Quæ sunt notæ qualitatis?

Tres.

Quæ est prima nota?

Habere contrarium. Nam calor frigori, & album nigro contrarium est.

Hæc nota non convenit secundæ, aut quartæ speciei qualitatibus, sed tantùm primæ aut tertiæ: non tamen omnibus qualitatibus primæ & tertiæ speciei; quædam enim earum opponuntur privativè non contrariè, ut lux & tenebræ, scientia & ignorantia, scil. puræ negationis, non pravæ dispositionis.

Quæ secunda?

Recipere magis & minùs. Aliud enim alio doctior, melior, aut prudentior est.

Recipere magis & minùs] idem est quod intendi & remitti. *Res* intenditur, ut calor, quando plures ejus gradus accedunt: remittitur, quando aliqui ejus gradus recedunt. Quando plus & plus caloris accedit, ut in aqua, cùm continuatione ignis paulatim fit fervidior, aqua non augetur, sed fervor aquæ, & intenditur calor aquæ, non extenditur ipsa aqua: nam extendi dicitur res quando plures partes integrantes accedunt, ut cùm homo crescit; contrahi quando plures recedunt, ut cùm senex aut vetula redditur ex senio staturâ minor.

Quæ tertia?

Res ab illis dici similes.

Duo entia, quæ conveniunt in substantia, dicuntur eadem; quæ non conveniunt in substantia, dicuntur diversa: quæ conveniunt in quantitate, dicuntur æqualia; quæ non, inæqualia: quæ conveniunt in qualitate, similia dicuntur; quæ non, dissimilia.

CAP. VII.

Quid sunt relata?

Relata sunt, quæ id ipsum, quod sunt, *aliorum* esse dicuntur, vel alio [aliquo] modo ad aliud referuntur.

Aliorum, vel alio modo] id est, quæ de alio prædicantur in casu genitivo, vel in casu alio, dativo, ablativo, &c.

Explica definitionem exemplis.

Pater, dicitur filii pater; *dominus*, servi dominus; *majus*, minore majus, *simile*, simili simile. Hæc enim referuntur ad aliud *hoc quod sunt*, ideóque sunt relata. At tenebræ dicuntur quidem lucis, verùm non dicuntur *lucis tenebræ*, sed *lucis privatio*; & Alexander dicitur quidem Philippi, sed non dicitur Alexander Philippi, sed *filius*. Hæc ergo dicuntur quidem aliorum, sed non dicuntur aliorum *hoc quod sunt*, ac proinde non sunt relata.

Quotuplicia sunt relata?

Duplicia; alia secundùm dici, alia secundùm esse.

Quæ vocas relata secundùm dici?

Quæ, cùm sint res absolutæ, nomine tamen referuntur ad aliud; ut, *scientia & scibile*, *sensus & sensibile*.

Relata secundùm dici, primò, & per se ponuntur in prædicamentis aliis: sic *scientia & sensus* ponuntur in prædicamento qualitatis: relata tamen vocantur, quia scientia non est, nisi sit aliquid quod sciatur; nec sensus est, nisi sit aliquid quod sentiatur: vocantur ergo *relata*, respectu objecti sui, ad quod referuntur.

Quæ secundùm esse?

Quorum tota essentia consistit in respectu ad aliud: ut, *pater & filius*, *maritus & uxor*.

Relata secundùm esse sunt, quæ in nullo alio prædicamento, quàm relationis reponuntur; ut, pater: ille homo quidem, qui est pater, est in prædicamento substantiæ; sed τὸ pater non item.

An non aliter etiam dividuntur relata?

Dividuntur etiam in relata realia, & rationis.

Quænam sunt realia?

Quæ suâ naturâ referuntur ad aliud: ut, *dominus & servus*, *magister & discipulus*.

Relata dicuntur realia, quæ ex parte sui, nullâ cogitatione hominis intercedente, inveniuntur ad se invicem relata: quemadmodum Philippus est pater, & Alexander filius, nemine cogitante.

Quæ rationis?

Quæ solâ mentis operâ referuntur ad aliud: ut, *dextrum & sinistrum.*

Relata rationis dicuntur, quæ ad aliud referuntur catenus tantùm, quatenus à mente humana cognoscuntur, extra quam cognitionem ad aliud non referuntur: ut, genus & species: & quod hoc sit sinistrum, illud dextrum, ab homine est, qui istam relationem & σχέσιν mutare potest.

An hæc omnia pertinent ad hanc categoriam?

Non. Nam relata secundùm dici, cùm habeant essentiam absolutam, sunt aliarum categoriarum.

Quænam sunt in unaquaque relatione consideranda?

Subjectum, fundamentum, terminus, relatum, & correlatum.

Quid est subjectum?

Subjectum est, cui inhæret relatio.

Relatio propriè non inhæret, sed significat habitudinem, & respectum quo unum refertur ad aliud: hoc quod refertur, subjectum dicitur: sic Philippus, qui refertur ad Alexandrum ut pater, est subjectum paternitatis.

Quid fundamentum?

Fundamentum est, quo mediante relatio inhæret subjecto.

Non omnia relata exigunt fundamentum distinctum à subjecto, & termino; sed illa tantùm in quibus relatio non consistit, subjecto & termino positis: ita relatio dominii non existit, etiamsi existat Petrus & Paulus, subjectum, & terminus; sed opus est ut accedat conductio, & locatio, dominii fundamentum: Sed ut existat relatio similitudinis inter duo ova, non requiritur fundamentum distinctum ab ipsis rebus similibus aut earum existentia; nam unum ovum coëxistens alteri ovo, eo ipso alteri est simile.

Quid terminus?

Terminus est, cum quo subjectum in relatione comparatur.

Terminus est id, ad quod subjectum refertur: sic Alexander est terminus paternitatis, quia ad eum Philippus refertur, ut pater.

Quid est relatum?

Relatum est subjectum cum relatione.

Relatum non differt re ipsâ à subjecto, sed tantùm ratione, ac respectu: sic Philippus spectatus cum paternitate ut pater, est relatum; sine ea consideratus, est subjectum.

Quid correlatum?

Correlatum est terminus cum relatione oppositæ.

Correlatum idem quoque est cum termino, & differunt quoque solo respectu, ac ratione: sic Alexander spectatus cum filiatione ut filius, est correlatum; sine ea consideratus, est terminus.

Illustra hæc omnia exemplis.

In relatione patris ad filium, subjectum est aliquis homo, puta *Philippus*; fundamentum, *generatio*; terminus, alius homo, puta *Alexander generatus*; relatum, *pater*; denominatio, *quod Philippus* enim propterea est pater Alexandri, quia Alexandrum generavit. Contrà, in relatione filii ad patrem, subjectum est *Alexander*; fundamentum, *generatio passiva*; terminus, *Philippus qui generavit*; relatum, *filius*; correlatum, *pater*.

An relatum & correlatum semper differunt appellatione?

Non semper: sæpe enim idem nomen utrique est: ut, *amicus*, *hostis*, *vicinus* &c. Atque hæc vocantur relata æquiparantiæ. Cætera, quæ appellatione differunt, ut, *dominus & servus*, *pater & filius*, dicuntur relata disquiparantiæ.

Sic Petrus, qui refertur ad Paulum relatione amicitiæ, vocatur amicus; & Paulus, ad quem refertur Petrus, vocatur amicus: uterque eodem nomine, *Amicus*.

Quot sunt notæ relatorum?

Quinque.

Quæ est prima nota?

Habere contrarium. *Amicus* enim & *inimicus*, *simile & dissimile*, contraria sunt.

Sensus hujus notæ non est, quòd relatum sit contrarium correlato; sed, quòd subjectum unius relationis, sit contrarium subjecto alterius relationis; aut quòd fundamentum unius relationis, sit contrarium fundamento alterius relationis: non quidem semper, & in omni relatione, sed interdum, & in quibusdam: sic amicus & inimicus sunt contrarii quia fundamentum unius, sc. amicitia, est contrarium fundamento alterius, sc. inimicitiæ, concordia animorum, discordiæ: sic simile & dissimile sunt contraria, quia subjecta, v. g. albor & nigror, sunt contraria.

Quæ secunda?

Recipere magis & minus. Aliud enim alio similius est aut dissimilius ei, cum quo comparatur.

Hæc nota non convenit omnibus relatis, ut nec sequens; sed iis tantùm, quorum subjecta vel fundamenta habent contrarium, vel recipiunt magis & minus.

Quæ tertia?

Reciprocari. Nam pater est filii pater, & filius vicissim est patris filius.

Reciprocari] dicuntur duo quæ in enunciatione convertuntur, h. e. quorum subjectum ponitur loco prædicati, & vice versâ: hoc autem fit vel in casu recto, vel in casu obliquo: In casu recto reciprocantur subjectum & proprium; in obliquo relatum, & correlatum. Exemplum prioris est homo & risibile, nam omnis homo est risibilis, & omne risibile est homo: exemplum posterioris est in textu quæst. 11.

Quæ quarta?

Esse simul naturâ; nimirum, quatenus relata sunt. Etsi enim, qui pater est prius fuit quàm filius; non tamen prius pater fuit, quàm filium haberet.

Subjectum prius quidem naturâ est termino, v. g. Philippus

Alexan-

Alexandro; sed relatum non est prius correlato: neque enim priùs est in Philippo ut sit pater, quàm in Alexandro ut sit filius; simul enim & Philippus est pater Alexandri, & Alexander est filius Philippi.

Quæ quinta?

Esse simul cognitione. Unum enim relatum nequit sine altero cognosci.

Priùs quidem potest cognosci subjectum, scilicet ille homo qui est pater, quàm terminus, scilicet ille homo qui est filius: sed non cognoscitur aliquem esse patrem, nisi simul cognoscatur illum habere filium. Sic cùm cognosco Philippum esse patrem Alexandri, simul cognosco etiam Alexandrum esse filium Philippi.

CAP. VIII.

Quid est actio?

Actio est, à qua dicimur agere.

Actio & Passio non sunt duæ diversæ res; sed sunt unius ejusdemque rei habitudines diversæ, quibus refertur dum fit, nunc ad agens & dicitur actio, nunc ad patiens & dicitur passio. Quando categoria dicitur *series rerum*, vox ista *rerum* sumenda est latissimè, prout comprehendit & vera entia, & verorum entium modos. Per *modos* intelligo aliquid in rebus, quod non est res ipsa, quod non est nihil; suntque modi vel existendi, vel operandi; i. e. res diverso modo, vel existunt; Deus existit independenter, creatura dependenter; Substantia per se, Accidens in alio, ut subjecto: vel operantur; Actio, & passio sunt modi, quibus res operantur & fiunt; sic calefactio non est ipse calor qui fit, nec est nihil; sed est ipsum fieri caloris, & modus, quo ignis operatur.

Quid est agere?

Agere est, aliquid efficere.

Quid est passio?

Passio est, à qua dicimur pati.

Quid est pati?

Pati est, recipere effectum agentis.

Pati hic non significat tolerare, aut perferre: nam sic paries tanquam res inanimata, dici non posset pati; attamen patitur, quando dealbatur: & sic sumitur vox *Passio* in definitione passibilis qualitatis. *Effectum*] vel realem, ut cùm manus recipit calorem ignis; vel intentionalem, ut cùm oculus recipit species seu imagines rei visæ.

De exemplo.

Generare, augere, calefacere, movere, &c sunt actiones: *generari, augeri, calefieri, moveri* sunt passiones.

Quaenam sunt in actionibus spectanda?

Agens, patiens, terminus à quo, & terminus ad quem.

Agens, est principium à quo est actio. *Patiens*, est subjectum, in quo est actio. *Terminus* à quo, est id quod in actione deponitur, atque amittitur. *Terminus ad quem*, est id quod per actionem acquiritur & possidetur. Oppositio inter terminum à quo & ad quem, est vel privativa, quando terminus à quo est privatio termini ad quem, ut in illuminatione, tenebrae sunt privatio lucis: vel est contraria, cùm terminus à quo est res positiva verè opposita termino ad quem, ut in calefactione frigus est calori contrarium.

Declara haec omnia exemplis.

In calefactione, agens, est ignis aut sol; patiens, is qui calefit; terminus à quo, frigus; terminus ad quem, calor, à quo calefactio denominata est. Similiter in generatione hominis, agens est pater; patiens, semen; terminus à quo, privatio humanae formae in semine, sive, non esse hominem; terminus ad quem, is qui generatur: nam qui generatur, ex non homine fit homo.

Quae sunt notae actionis & passionis?

Duae; habere contrarium, & recipere magis & minus. Nam calefactio frigefactioni contraria est; & alius magis, alius minùs calefaciunt.

Hae notae non conveniunt omni actioni aut passioni: sed tantum iis, quae habent terminos ad quem contrarios, aut recipientes magis & minus. Dicitur actio *habere contrarium*, i. e. una actio alteri contraria est, propter terminos ad quem contrarios, i. e. quando terminus ad quem unius actionis est contrarius termino ad quem alterius actionis: ut v. g. exsiccatio est contraria humectationi, quia exsiccationis terminus ad quem (siccitas) est contrarius humectationis termino ad quem (humiditati). Quando terminus ad quem unius actionis non habet contrarium terminum ad quem actionis alterius, actio non habet contrarium: sic *figurare* non habet actionem contrariam, quia terminus ad quem figurationis est quantitas aut figura; at quantitas aut figura non habet contrarium: figura sexangularis non est contraria octangulari. Interdum una actio alteri contraria est, non quia termini ad quem utriusque sunt contrarii, sed quia uni eidemque utriusque termino ad quem accidunt contraria: sic generatio & corruptio, auctio & diminutio, sunt contraria, quia substantiae & quantitati,

quæ contrarium non habent accidit, isti, esse & non esse, huic, magnum & parvum. Hæc eadem applicanda sunt notæ secundæ, de receptione magis & minus.

CAP. IX.

Quid est ubi?

Ubi est modus, quo res finitæ alicubi esse dicuntur. a

Modus, quo res finitæ alicubi sunt, duplex est; unus qui convenit corporibus, alter, qui spiritibus. Corpora alicubi sunt circumscriptivè, i. e. ita ut ab aliis corporibus circumscribantur, & alia excludant ex eodem loco; quemadmodum, quo loco est corpus Pauli, eo non est corpus Petri. At spiritus sunt alicubi definitivè, id est, definiuntur quidem certo spatio, ut hîc sint, & non alibi, multo minus ubique (hoc enim soli Deo convenit); ita tamen sunt in spatio, ut non circumscribantur à partibus spatii, neque ex eodem spatio alia corpora excludant, in quo sunt spiritus; ita potest Angelus esse in eodem spatio, in quo est corpus Petri.

Quomodo differt ubi, à loco?

Locus solis corporibus tribuitur, *Ubi* etiam spiritibus; Deinde, loci vocabula pertinent ad quæstionem, quâ quæritur *quanta* res sit; at vocabula hujus categoriæ spectant ad quæstionem, quâ quæritur, *ubi* aut *unde* res sit, vel quò se abierit: ut, *domi, foris, ruri, in foro, in curia,* &c.

Quia locus ab Aristotele definitur per superficiem, & superficies est species quantitatis, & quantitas soli corpori convenit, ideo locus pertinet ad quantitatem, & tantùm convenit corporibus: At si locus definiatur per spatium rei locatæ, etiam angeli, & spiritus dici possunt esse in loco.

Quid est Quando?

Quando est modus, quo res finitæ aliquando esse, fuisse, aut fore dicuntur.

Finitæ] i. e. creatæ; nam Deus non aliquando, sed semper esse dicitur.

Quomodo differt quando à tempore?

Eodem ferè modo, quo ubi à loco. Nam *tempus* propriè tribuitur rebus successivis, quæ in successione consistunt, & mutationibus obnoxiæ sunt. Quando tribuitur etiam rebus permanentibus. Deinde, temporis vocabula solvunt quæstiones, quæ fiunt per *quamdiu*; vocabula hujus categoriæ solvunt

solvuntur quæstiones, quæ fiunt per *quando*; ut, *hodie*, *cras*, *heri*, *æstate*, *vere*, *decimâ*, *horâ*, *consule Manlio*, &c.

Tempus ideo tribuitur corporibus tantùm, quia consistit in partium successione, quæ in solis corporibus locum tenet, in quibus una pars alteri succedit, quod patet ex eorum incremento: cùm enim manus crescit, aut digiti, aut totus homo, una particula in accretione ad alteram accedit. Sed quia angeli non crescunt, nec habent partes sibi invicem succedentes (nam essentiam possident totam simul,) hinc est, quòd eorum duratio non dicatur tempus, sed ævum. Præterea, tempus est species quantitatis continuæ, ideóque iis convenit tantùm, quæ quantitatem habent continuam: At eam habent sola corpora, non spiritus, ergo tempus est tantùm corporum. Nota è textu, res rectè dispesci in *successivas*, ut corpora, & *permanentes*, ut spiritus.

Quid est situs?

Situs est ordo partium inter se: ut, *sedere*, *stare*, *pronum*, *supinum esse*.

Ordo partium] qui à natura est, ut, quòd caput sit loco supremo, pedes infimo, vocatur situs naturalis: qui est à voluntate, dicitur voluntarius; ut sedere, stare, &c.

Quid est habitus?

Habitus est modus, quo vestis, aut aliquid instar vestis, corpori circumpositum, appensum, aut alio aliquo modo adjunctum est: ut, *vestitum*, *calceatum*, *galeatum*, *palliatum*, *loricatum*, *armatum*, *populeis insignitum esse*, &c.

Habitus hoc loco distingui debet ab habitu in prima specie qualitatis, & ab habitu qui opponitur privationi, de quo cap. 12 quæst. 12.

CAP. X.

At quæ hac de thematum simplicium categoriis; quid porrò sequitur?

Affectiones, quas diximus ex variâ rerum in categoriis dispositarum collatione oriri.

Affectiones thematum simplicium] vel sunt Philosophicæ, vel Logicæ: illæ reales, hæ notionales dicuntur ac rationis. Hic intelliguntur affectiones Logicæ, & notionales, & rationis, quæ conveniunt rebus in quantum menti proponuntur cognoscendæ; non affectiones reales, seu Philosophicæ, quæ conveniunt rebus in se, & naturâ suâ, absque respectu ad mentem

cogno-

cognoscentem, in aliis disciplinis, ac Philosophiæ partibus traduntur. Exempla affectionis Philosophicæ sunt risibilitas, eruditio, probitas, magnitudo, &c. in homine; figura, color, &c. in lapide. Exempla affectionum Logicarum sunt genus, species, &c.

Quotuplices sunt affectiones thematum simplicium?

Duplices; aliæ sunt simplices, aliæ conjunctæ.

Quas vocas simplices?

Quæ singulis rebus seorsim conveniunt: ut, prædicabilia, totum & pars, causa & causatum, subjectum & adjunctum.

Affectio simplex dicitur, quæ in una aliqua re invenitur: ita una aliqua res, est causa, ut Deus; res alia una, est causatum, ut mundus; res una alia, adjunctum, ut albor; &c.

Cur vocas has affectiones simplices?

Quia, licèt genus referatur ad speciem, totum ad partem, causa ad causatum, subjectum ad adjunctum, alterúmque sine altero non consistat; unaquæque tamen res seorsim genus, totum, causa, aut subjectum dici potest.

Ex. g. licèt corpus non sit totum, nisi in respectu ad membra tanquam partes; tamen *esse totum* convenit uni rei, puta corpori; sicut esse partem convenit uni quoque rei, puta vel manui, vel pedi, &c.

Quid sunt prædicabilia?

Prædicabilia sunt, quæ de pluribus verè, propriè, naturaliter, atque immediatè affirmantur.

Prædicabilia non tantùm de pluribus, sed & de uno prædicantur; ut differentia, proprium, & accidens, quatenus sunt talia. Ita rationalitas, ut differentia est, dicitur de uno & solo homine; risibilitas, ut est proprium, de eodem tantùm; color, ut est accidens, de corpore tantùm: quando ista tria prædicantur de pluribus, v. g. rationalitas & risibilitas de rationalitate & risibilitate Petri, Pauli, Joannis, &c. color de albore, nigrore, rubedine &c. non sunt amplius differentia, proprium, & accidens; sed prædicantur ut genera, & species respectu eorum de quibus dicuntur. Prædicatio propria dicitur, quæ fit verbis usurpatis in nativa significatione; ut, homo est animal. Impropria, quæ fit verbis tropicis; ut, mors est somnus. Prædicatio naturalis est, cùm prædicatur superius de inferiori, ut, homo

homo est animal; concretum de abstracto, ut, lac est dulce; accidens de substantia, ut, homo est doctus; si contra fit, prædicatio est non naturalis. Prædicatio immediata est, quando inter prædicatum & subjectum, nullum est subjectum medium; ut, animal sentit: mediata contrà; ut, Petrus sentit; nam inter Petrum & sentit, medium subjectum est animal: Petrus enim sentit quia est animal.

Quot sunt prædicabilia?

Quinque: genus, species, differentia, proprium, & accidens.

CAP. XI.

Quid est genus?

Genus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur in quæstione, qua quæritur quid res sit; ut, *Quid est homo aut bestia?* Animal. *Quid pyrus aut pomus?* Arbor.

Genus generis est Prædicabile, quod hîc, & in reliquorum Prædicabilium definitione subintelligitur. *Specie* dicuntur *differre*, quæ differunt essentialiter, i. e. quæ ita sese habent, ut aliqua pars essentialis inveniatur in uno, quæ non invenitur in alio: sic in homine invenitur anima rationalis (pars ejus essentialis) quæ non invenitur in bruto; Et in bruto invenitur anima irrationalis (pars ejus essentialis) quæ non invenitur in homine. Verba significantia actum in definitionibus plerumque per potentiam explicari debent. Sic *prædicatur* hîc significat, quod prædicari potest; & in definitione Accidentis, quod adest & abest, i.e. adesse & abesse potest.

Quid est species?

Species est, quæ collocatur sub genere, ita ut de ea genus prædicetur in quæstione, quâ quæritur, quid sit.

Species collocatur sub genere] directè; *differentia* indirectè; species enim (*ut homo*) collocatur directè descendendo ab animali, sub animali; sed differentia (*rationale*) non collocatur directè sub animali, sed à latere; quod liquere potest inspicienti tabulas prædicamentales à *Keckermanno* aliisque confectas.

Quotuplex est genus?

Duplex: summum sive generalissimum, & medium sive subalternum.

Quotuplex est species?

Item duplex: infima sive specialissima, & media sive subalterna.

Quid est genus summum?

Quo non est aliud superius genus.

Genera summa sunt decem; totidem puta, quot sunt categoriæ: si daretur genere summo aliquid superius, non esset genus summum; summo enim nihil est superius.

Quid est species infima?

Quâ non est alia inferior species.

Species infima dicitur, aliis ima vel specialissima, quæ proxima est individuis; ut homo, qui proximus est Petro, Paulo, &c. Si daretur species inferior infimâ, cum illa non esset infima. Datur quidem aliquid inferius specie infimâ; sed verò illud non est species, sed individuum: sic homine inferiores sunt Petrus, Paulus, Joannes; sed hi non sunt species, verùm individua, quod patet ex cap. 3. quæst. 9.

Quid est genus subalternum?

Quod respectu inferioris est genus, & respectu superioris, species.

Genus subalternum, respectu inferioris prædicatur, respectu superioris subjicitur; quod liquet ex quæst. 9. hujus capitis, & ex tabulis prædicamentalibus.

Quid species subalterna?

Quæ respectu superioris est species, & respectu inferioris, genus.

Species subalterna, & genus subalternum, non sunt duo entia distincta, sed significant unum idémque ens, quod geminum habet nomen: & vocatur genus, si referatur ad aliquid infra se; & species, si referatur ad aliquid supra se: sic animal est genus hominis, & species viventis.

Illustra rem exemplo.

In categoria substantiarum, *substantia* est summum genus; *homo*, infima species: quæ inter substantiam & hominem interjecta sunt, ut *animal*, *vivens*, *corpus*, sunt genera & species subalternæ. Nam *animal*, est hominis genus, & species viventis; *vivens*, est genus animalis, & species corporis; *corpus* est genus viventis, & species substantiæ. Eodem modo res se habet in cæteris categoriis.

Quænam species constituit secundum prædicabile?

Infima; species enim subalterna prædicatur ut genus.

Quomodo definitur species specialissima?

Hoc modo: *Species est, quæ de pluribus, & numero differentibus prædicatur in quæstione, quâ quæritur quid sit res; ut, Quid est Socrates? Plato? Homo. Quid Bucephalus? Cyllarus? Equus. Quid Phylax? Melampus? Canis.*

Numero] dicuntur differre, quæ ita sese habent, ut in una nulla

nulla inveniatur pars essentialis, quin eadem reperiatur in ali[...] quemadmodum in Petro invenitur anima rationalis, & corp[...] organicum, seu debitis organis instructum: at hæc utra[...] pars essentialis reperitur quoque in Paulo, Joanne, aliis[...] hominibus individuis; sed differunt tantùm in eo, quòd h[...] essentia unius e. g. Petri, non sit essentia alterius e. g. Pau[...] & quòd corpus & anima Petri, non sunt corpus & a[...]ma Pauli. Et quia numerari possunt essentia, & partes esse[n]tiales Petri, quæ faciunt hominem unum, puta Petrum; atq[ue] insuper numerari possunt essentia, & partes essentiales Pau[li] quæ faciunt hominem secundum, puta Paulum; ideò dicunt[ur] Petrus & Paulus differre numero.

CAP. XII.

Quid est differentia?

Differentia est, quâ res à re differt.

Hæc generalissima est differentiæ definitio.

Quotuplex est differentia?

Duplex; accidentalis, & essentialis.

Quid est differentia accidentalis?

Quâ res differunt accidentibus: idque vel ab aliis; sic Europæus diffe[rt ab] Afro, colore; vinum ab aceto, sapore: vel etiam à se invicem; sic doctus d[if]fert à se ipso indocto; senex à se ipso puero.

Res differunt accidentibus vel separabilibus, vel insepara[bi]libus: Posteriori modo differunt corvus & cycnus; n[am] nigror à corvo & albor à cycno naturaliter non possunt sepa[ra]ri: priori modo differt Petrus doctus à Paulo indocto; doct[rina] enim & ignorantia naturaliter separari possunt.

Quid est differentia essentialis?

Quæ addita generi speciem constituit, & ab oppositis speciebus essentialiter [di]stinguit.

Differentia essentialis dicitur, quæ petitur à parte aliqua [es]sentiæ: ut *rationalitas* petitur ab anima rationali (forma, [seu] parte essentiali hominis:) rationalitas addita animali, gen[eri], constituit hominem, *speciem*, inde vocatur differentia con[sti]tutiva: atque insuper hominem à bruto specie opposita, esse[n]tialiter distinguit, inde vocatur differentia divisiva. Itaque di[f]ferentia *constitutiva*, & *divisiva* non sunt duæ diversæ differen[tiæ]

tiæ, sed ejusdem differentiæ munera diversa, orta ex respectu diverso quem differentia dicit nunc ad genus, quod dividit; nunc ad speciem, quam constituit: sic rationalitas differentia vocatur *divisiva*, respectu animalis, quod dividitur per rationale & oppositam differentiam irrationale, & dicitur *constitutivus* respectu hominis, quem constituit.

Quænam sunt munera differentiæ essentialis?

Dividere genus, & speciem cum genere constituere.

Da exemplum.

Facultas ratiocinandi dividit animal, & addita animali constituit hominem.

Quænam differentia constituit tertium prædicabile?

Differentia essentialis; differentiæ enim accidentales pertinent ad quartum & quintum prædicabile.

Quomodo definitur differentia essentialis?

Hoc modo: Differentia est, quæ de pluribus, vel numero, vel etiam specie differentibus essentialiter prædicatur in quæstione, quâ quæritur, qualis sit res: ut, *Quale animal est homo? Rationale. Qualis ars Logica? Quæ instrumenta conficit, iisque dirigit intellectum in cognitione rerum.*

Prædicari essentialiter,] est prædicari ut pars essentiæ: sic rationalitas est pars essentiæ hominis, de quo prædicatur. Per vocem *Essentialiter*] distinguitur differentia à proprio & accidente, quæ prædicantur accidentaliter, quia non sunt partes essentiales subjecti, de quo dicuntur; unde nec ejus definitionem ingrediuntur; sic nec risibilitas, nec eruditio, hominem vel constituunt, vel definiunt, ut quidem facit utrumque rationalitas. Exemplum differentiæ, quæ prædicatur de pluribus differentibus numero, est rationalitas respectu Petri & Pauli. Exemplum differentiæ, quæ prædicatur de pluribus differentibus specie, est potentia sentiendi, differentia animalis respectu hominis & bruti, de quibus prædicatur. Differentia quæ prædicatur de pluribus differentibus numero, vocatur *specifica*, quia est differentia speciei. Quæ prædicatur de pluribus differentibus specie, est *generica*, quia est differentia generis. Per id, quòd differentia prædicatur in *quale*, distinguitur à genere & specie, quæ prædicantur in *quid*.

CAP. XIII.

Quot modis dicitur proprium?

Quatuor modis. Proprium primo modo dicitur, quod convenit soli alicui speciei, sed non omnibus illius individuis: ut, hominem esse [illegible].

Secundo modo, quod convenit omnibus individuis alicujus speciei, sed non soli: ut, hominem esse bipedem. Tertio modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsque illius individuis, sed non semper: ut, hominem ridere, aut canes[cere]. Quarto modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibúsque illius individuis, [&] semper: ut, hominem risibilem esse.

Hîc proponitur tantùm distinctio vocis.

Quænam propria constituunt quártum prædicabile?

Propria quarti modi: reliqua pertinent ad quintum prædicabile.

Quid est proprium quarto modo?

Proprium est, quod non declarat quid res sit, & tamen soli inest, & cum ea [re]ciprocatur: Sic risibilitas reciprocatur cum homine, (omnis enim homo risibilis est, & quicunque risibilis est, etiam est homo) facultas hinniendi cum equo, latra[tus] cum cane, &c.

Proprium dicitur *non declarare quid res*, i. e. subjectum [sit], quia nec ex toto nec ex parte continetur in essentia subjecti: [si]cut quidem genus & differentia continentur ex parte in esse[n]tia ejus de quo dicuntur; species verò continetur ex toto in [es]sentia ejus de quo dicitur: Sed proprium neutro modo in [es]sentia subjecti includitur, verùm essentiam ejus constitutam im[-]mediatè sequitur. Ideóque proprium dicitur essentiale subje[cto], non constitutivè (nam non constituit essentiam subjecti, [si]c faciunt genus, species, differentia) sed consecutivè, quia esse[n]tiam subjecti jam constitutam consequitur proximè; v. g. ri[si]bilitas, nec ex toto, nec ex parte essentiam hominis constitu[it], nam tum deberet ingredi definitionem hominis, quod non fa[-]cit, nam homo definitur, animal rationale, absque menti[one] risibilis: At genus, animal, & differentia, rationale, utrum[que] ex parte essentiam hominis constituit, atque etiam definit: [ho]mo verò species ex toto, Petri, individui essentiam & consti[-]tuit & definit. Vox *soli* excludit à proprio alia subjecta, n[on] subordinata sed opposita: sic Risibilitas inest soli homini, [sic] ut non excludat Petrum vel Paulum, & cætera individua qu[æ] homini subordinantur, sed ut excludat oppositum, brutum. *Reciprocatio* hîc fit in casu recto; in relatis fiebat in casu obl[i]quo: dicimus enim omnis homo est risibilis, & omne risib[ile] est homo: sed non dicimus, omnis pater est filius, aut om[nis] filius est pater; sed, omnis pater est filii pater, & omnis fili[us] est patris filius.

Quid est accidens?

Accidens est quod abest & adest sine subjecti interitu: hoc est, quod [...] tradictione de subjecto suo affirmari & negari potest.

Adest & abest] Hæc verba sumi debent, non in sensu composito, quasi eodem tempore unum idémque accidens adsit, & absit subjecto ; sed in sensu diviso, ut accidens quod nunc adest, possit abesse, & vice versâ : Ita qui albor nunc est in pariete, potest abesse à pariete sine destructione parietis. Accidens hujus loci opponitur proprio, éstque prædicabile ; & distinguitur ab accidenti, ut vocant, prædicamentali, quod opponitur substantiæ, quòd hoc accidens latiùs pateat accidente prædicamentali : nam accidens prædicamentale, quod *est ens substantiæ inhærens*, nunquam potest esse substantia, quia ei opponitur ; sed verò *accidens prædicabile*, ut vestis, potest esse substantia. *Interitus*] est vel Physicus, vel Logicus. *Physicus* est rei destructio, atque corruptio. *Logicus* est enunciationis contradictio : uterque intelligi potest. Nam 1. sanitas tollitur ab homine, non destructo homine, & si à corvo tolleretur nigror, non tamen interiret corvus : at si ab homine tolleretur risibilitas, ejus proprium, destrueretur ipsa hominis essentia, quia propria emanant ab essentia subjecti, id est, eâ positâ ponuntur, sublatâ tolluntur; & vice versâ : ita positâ animâ rationali ponitur risibilitas, & positâ risibilitate ponitur anima rationalis, & sublatâ alterutrâ tollitur altera : unde contradictio est dicere, homo non est risibilis ; tantundem est ac si dicas, homo non est rationalis, i.e. homo non est homo : At 2. nulla est contradictio si dicas, homo non est sanus, aut corvus non est niger : neque enim hoc idem est ac si dicas, homo non est homo, aut corvus non est corvus ; quia nec sanitas ab hominis essentia, nec nigror ab essentia corvi emanat : nec enim se mutuò ponunt & tollunt.

Quotuplex est accidens ?

Duplex : separabile, & inseparabile.

Quid est accidens separabile ?

Quod naturaliter à subjecto suo separari potest : ut, *stare*, *sedere*, *sanitas*, *eruditio*, *&c.*

Naturaliter] i.e. naturalibus mediis, seu naturæ viribus.

Quid inseparabile ?

Quod naturaliter nequit à subjecto suo separari ; ut *nigror in corvo* ; *albor, in cygno.*

Quomodo dici potest accidens inseparabile esse accidens, si non possit separari à subjecto suo ?

Accidens inseparabile reverâ nequit à subjecto separari, & ideo dicitur inseparabile: Idem tamen separari potest à subjecto cogitatione, & hactenus dicitur accidens, in eóque à proprio distinguitur, quod ne cogitatione quidem potest à subjecto separari.

Separatio unius rei ab alia, vel fit re ipsâ, quemadmodum albor separatur à pariete tum denigrando: vel fit per mentem, idque dupliciter; vel ut mens ex duabus rebus conjunctis alteram de altera neget, quæ vulgò dicitur. abstractio negationis; vel ut mens ex duabus rebus alteram cogitet, atque intelligat, alterâ non cogitatâ, atque intellectâ, quæ dicitur abstractio præcisionis. Separatio præcisionis vocatur abstractio simplex, separatio negationis, abstractio complexa sive composita. Ratio utriusque est, quia prior fit per apprehensionem mentis simplicem; posterior per operationem mentis complexam, scil. per compositionem, & divisionem. Accidens separabile potest separari separatione reali à subjecto, ut sanitas ab homine, cùm fit æger, ut detur homo non sanus. Inseparabile non potest; nam nunquam invenitur corvus, qui non sit niger: Idem tamen potest separari separatione mentali, tum negationis, tum præcisionis; nam potest corvus concipi & negato, & non concepto, seu præciso per mentem nigrore: at proprium à subjecto separari nequit nec separatione reali, quia non invenitur homo qui non sit risibilis; nec mentali ullâ, quia risibilitas non potest concipi vel negato, vel præciso homine: sed potest subjectum separari à proprio separatione mentis simplici, seu abstractione præcisionis; non potest separari à proprio separatione reali, aut abstractione mentis complexâ, sive negationis: nam homo potest concipi, non quidem negatâ, sed præcisâ risibilitate. Differentia à subjecto, & subjectum à differentia nullo planè modo possunt à se invicem separari nec reali separatione, nec mentali, sive negationis, sive præcisionis; nam nec reperitur homo qui non sit rationalis, nec potest homo concipi negatâ rationalitate, nec præcisâ rationalitate: & vice versâ. Quòd subjectum concipi possit non concepto proprio, seu quòd abstrahi possit à proprio abstractione mentis simplici, v. g. *homo* conceptu essentiali, quòd sit animal rationale, intelligi possit non intellectâ risibilitate; ejus rei causa est, quòd risibilitas hominis, & proprietas, subjecti sui essentiam, & definitionem non ingrediatur: contrà, quòd proprium non possit abstrahi à subjecto abstractione mentis simplici, v. g. risibilitas non possit concipi, quin in illo conceptu risibilitatis involvatur conceptus hominis; ejus rei causa est, quòd subjectum ingrediatur definitionem,

nem, & essentiam proprii: risibilitas enim definitur factâ mentione hominis, secundùm quæst.7.cap.2.lib.3.

CAP. XIV.

Quid est totum?

Totum est, quod constat plurium convenienti unione.

Vox hæc *Totus, a, um*, vel effertur de substantiis immaterialibus, vel materialibus; priori modo sumitur negativè, posteriori positivè, & sic hîc definitur. Totum negativè partes negat; sic Deus, cùm dicitur esse totus ubique, significatur esse ubique non per partes sui. At totum positivè ponit partes, & præter eas partium unionem; ut totius quasi materia, sint partes, quæ significantur voce *plurium*; & quasi forma, sit *unio*: debet autem vox hæc, *partes*, latissimè extendi.

Quotuplex est totum?

Duplex: aliud per se, aliud per accidens.

Quid vocas totum per se?

Cui partes per se insunt.

Quid per accidens?

Cui partes insunt per accidens.

Partes dicuntur per se inesse,] quando aut totum suam essentiam largitur partibus, aut partes largiuntur essentiam suam toti: si neutrum fiat, partes insunt per accidens, & est totum per accidens. *Animal* respectu hominis & bestiæ, est totum per se, quia essentiam suam largitur homini & bestiæ: idem animal est totum per se respectu corporis & animæ, quia corpus & anima, partes, essentiam suam largiuntur animali, toti. Sed quando homo dividitur in doctum & indoctum, tanquam totum in partes, nec partes hîc largiuntur essentiam toti, nec totum partibus.

Quænam partes dicuntur toti inesse per se, & quæ per accidens?

Partes per se inesse dicuntur, cùm aut ipsum totum partibus essentiale est, aut partes toti.

Explica rem exemplo.

Animal est totum per se respectu hominis & bestiæ, & respectu corporis ac animæ: at homo est totum per accidens respectu servorum & liberorum, bonorum & malorum. Nam *animal* pertinet ad essentiam hominis & bestiæ; illiúsque essentia ex corpore & anima constituitur. At *liberum aut servum, bonum aut malum esse*, non conveniunt homini ratione essentiæ; sed sunt accidentia, quæ ad essentiam extrinsecus accedunt.

Qui dicunt, totum per se esse cujus partes sunt ejusdem prædicamenti, illi intelligunt hoc non tantùm de partibus inter se, sed & cum toto collatis; nam fieri potest ut aliquod totum per accidens habeat partes inter se ejusdem prædicamenti, ut liquet

 in

in exemplis notatis: attamen partes non sunt ejusdem præ-
camenti cum toto. Omnia ista tota quæst. 16. notata sunt to-
per accidens, &c. Totum universale dat essentiam partibus,
genus speciei, species individuis: contrà, totum formale, essentiale,
integrale, accipit essentiam à partibus, & partes dant essentiam
toti, quod in exemplis videre est quæst. 12.

Quotuplex est totum per se?

Quadruplex; universale, formale, essentiale, & integrale.

Totum universale vocatur Logicum, quia universale ad Logicam pertinet. *Totum formale* metaphysicum, quia partes totius formalis, genus & differentia, vulgò dicuntur materia & forma metaphysica. *Totum essentiale* physicum, quia partes ejus, materia & forma, ad physicam pertinent. *Totum integrale* appellatur mathematicum, quia illud considerat mathematica. Partes totius universalis differunt reipsâ. Partes totius formalis differunt ratione. Partes totius essentialis differunt, reipsâ, sed non loco. Partes totius integralis differunt re ipsâ, & simul loco.

Quid est totum universale?

Totum universale nihil aliud est, quàm genus respectu specierum, aut species respectu individuorum. Et quia species in genere, & individua in specie non actu, sed potentiâ continentur, factum est, ut totum universale sit appellatum *totum potentiale*; cæteræ species totius dicuntur *totum actuale*.

Species] hîc vocantur partes generis, in quantum genus ut totum in species distribuitur; ut, animal in hominem & bestiam: si verò genus spectetur ut pars definiens speciem, species est totum formale, & genus est tum pars speciei; ut, cùm homo definitur per animal: sic & individua sunt partes specierum, prout species est totum universale, quod in individua dividitur; ut, cùm homo dividitur in Petrum & Paulum: contrà, species est pars individui, in quantum individuum definit; ut, cùm Petrus definitur animal rationale. *Totum universale*] dicitur *potentiale* quia universale definitur, quod de *pluribus naturâ suâ prædicari* potest: itaque genus non requirit ut omnes suæ species actu sint, nec species requirit ut omnia sua individua actu sint. Reliqua omnia tota requirunt ut omnes suæ partes actu sint, ideóque dicuntur *totum actuale*. Vide exempla quæst. 12.

Quid est totum formale?

Totum formale nihil aliud est, quàm species respectu generis & differentiæ, quibus definitur.

Totum formale] eſt omnis res definita reſpectu partium definientium ; ut, homo reſpectu animalis, & rationalis; quæ duo hominem definiunt.

Quid eſt totum eſſentiale ?

Quod conſtat materiâ & formâ.

Hinc materia & forma vulgò dicuntur partes eſſentiales.

Quid totum integrale ?

Quod partem habet extra partem.

Totum integrale differt à toto eſſentiali, quòd partes totius eſſentialis ſe mutuò pervadant, & loco ac ſitu non differant ; ut, anima permeat totum corpus, nec eſt in alio loco aut ſpacio quàm ipſum corpus : Partes totius integralis ſe mutuò non pervadant, ſed loco ac ſitu differant ac diſcernantur ; ut, caput eſt alio loco & alibi ſitum, quàm pes, manus, venter, &c. nec ſe mutuò penetrant.

Declara harum ſpecierum diſcrimen exemplo aliquo, puta animalis.

Animal eſt totum univerſale reſpectu hominis, & beſtiæ ; & totum formale reſpectu corporis viventis, & ſensûs ; (definitur enim, corpus vivens, ſentiens ;) totum eſſentiale reſpectu corporis & animæ ; denique totum integrale reſpectu capitis, ventris, artuum, &c.

Quomodo dividitur totum integrale ?

In homogeneum & heterogeneum, ſive ſimilare & diſſimilare.

Quid eſt totum homogeneum ?

Quod partes habet ejuſdem nominis ac naturæ : ut, *ſubſtantia inanimis, aqua, vinum, caro, lapis* ; item *magnitudo, tempus, numerus, motus*, &c.

Non requiritur, ut in toto homogeneo partes ſint ejuſdem naturæ, ac nominis cum toto, ſufficit ſi eandem habeant naturam ac idem nomen inter ſe : ſic quælibet pars carnis vocatur caro, & habet hanc naturam, ut nutriat ; et quælibet gutta maris vocatur gutta, & humectat ; non tamen habet idem nomen cum toto mari, quia non poteſt quælibet gutta maris, dici mare.

Quid eſt totum heterogeneum ?

Quod partes habet diverſi nominis ac naturæ : ut, *ſubſtantia animata* ; item *exercitus, eccleſia, mundus* ; & id genus alia.

In toto heterogeneo requiritur, ut partes ſint diverſi nominis ac naturæ, & inter ſe, & à toto : ſic partes humani corporis & nomine & naturâ differunt à corpore toto, & inter ſe.

Quotuplex est totum per accidens?

Quadruplex: 1, vel enim causa diversorum effectorum totum dicitur; 2, effectum diversarum causarum; 3, vel subjectum diversorum adjunctorum; vel adjunctum diversorum subjectorum. Sed hac de re plura in doctrina de divisione.

Exempla totius per accidens sunt; 1. Cùm herbæ dividuntur in calefacientes & frigefacientes. 2. Cùm calor dividitur in eum qui à sole, & in eum qui ab igne producitur. 3. Cùm homo in doctum & indoctum dividitur. 4. Cùm morbi dividuntur in morbos animi, & in morbos corporis.

CAP. XV, & XVI.

Quid est causa?

Causa est, cujus vi res est.

Genus causæ est principium; omnis enim causa principium est, sed non omne principium causa est: Principium enim est vel complexum, vel incomplexum; complexum, est axioma suâ luce clarum; ut, totum est majus suâ parte; idem non potest esse & non esse: nihil est causa sui ipsius, &c. incomplexum est terminus simplex deducens in cognitionem alterius termini simplicis; ut, subjectum deducit in adjuncti, genus in speciei notitiam, & vice versâ. Causa est principium non complexum, sed incomplexum; quandoquidem verò principium est vel fiendi, vel essendi, vel cognoscendi, causa est principium tribus illis modis. *Vi*] i.e. efficaciâ, seu virtute; ut, cùm dicimus vi ignis calefieri aquam: non violentiâ; quo sensu invitum *per vim* dicitur in Ethicis. *Res*] i.e. causatum. *Est*] i.e. fit, vel constat.

Quid est causatum?

Quod à causis constituitur.

Quot sunt causæ?

Quatuor: materia, forma, efficiens, & finis.

Causæ istæ quatuor dividuntur in internas & externas: internæ dicuntur, quæ ipsam causati essentiam ingrediuntur, ut partes constituentes; súntque Materia & Forma: externæ, quæ causatum quidem producunt, non tamen illud constituunt ut partes; súntque Efficiens & Finis. E.G. *Anima forma*, & *corpus materia*, partes sunt constituentes hominem, vel essentiam

tiam hominis: ſed verò, faber lignarius, & inhabitatio, *efficiens, & finis*, non ſunt partes domûs conſtituentes, ſed eam tantùm producentes.

An ut cauſæ, ita quoque cauſatum dividitur?

Non: una enim & eadem res eſt cauſatum omnium cauſarum: idque compoſitum dicitur reſpectu materiæ & formæ; effectum reſpectu efficientis; & medium ſive deſtinatum, reſpectu finis.

Cauſatum reſpectu materiæ & formæ idem habet nomen, & vocatur compoſitum, quia materia & forma ſemper ſimul cauſalitatem ſuam exercent: ſic nunquam corpus ſine anima, nunquam anima ſine corpore hominem conſtituit.

Quid eſt materia?

Materia eſt cauſa interna, ex qua res fit, aut conſtat. Ex. gr. ſemen eſt materia viventis, ex qua fit; corpus eſt materia, ex qua conſtat: illa ſolet appellari *materia generationis*; hæc, *materia compoſitionis*.

Materia vulgò dividitur, diviſione vocis, non rei, in materiam in qua, quæ ſubjectum; circa quam, quæ objectum; & ex qua, quæ cauſa eſt, atque hujus loci. Materia generationis vocatur etiam tranſmutationis, & materia compoſitionis dicitur quoque conſtitutionis.

An materia generationis & materia compoſitionis ſemper diverſæ ſunt?

Non ſemper. Nam ſcamnum fit & conſtat ex ligno; nubes, ex vapore; glacies ex aqua.

Quid eſt forma?

Forma eſt cauſa interna, per quam res eſt, id quod eſt. Sic anima eſt forma viventis; figura, forma ſtatuæ, &c.

Quòd res ſit ſeu exſiſtat, hoc debet & materiæ, & formæ; ut, quòd ſit ſeu exſiſtat homo, debet & animæ & corpori: ſed quòd res ſit talis, aut talis, hujus vel illius ſpeciei, puta, quòd ſit homo & non brutum, debet ſoli formæ, & non materiæ: ideóque forma eſt cauſa, per quam res eſt, id quod eſt, id eſt, per quam res eſt talis vel talis ſpeciei, ſc. rationalis potiùs quàm irrationalis, &c.

An res non eſt etiam per materiam?

Omnino: ſed per materiam non eſt, *id quod eſt*, hoc eſt, non eſt certæ ſpeciei. Quòd enim res ſit, hoc æquè materiæ debetur ac formæ: ſed quòd ſit hoc potiùs quàm illud, id totum debetur formæ.

CAP. XVII.

Quid est causa efficiens ?

CAusa efficiens est causa externa, à qua res verâ caussalitate proficiscitur.

Vocatur efficiens, utì & finis, causa externa, quia non essentiam causati ingreditur ut pars constituens ; sicut quidem faciunt materia & forma, quæ ideo dicuntur causæ internæ, uti notatum est ad quæst. 3. cap. præced. Efficiens & finis attingunt tantùm causatum suâ virtute, non largiens essentiam suam : sed differunt in eo, quòd efficientis virtus in ipsum terminetur causatum ; virtus verò finis non nisi per, & propter efficientem, quem ad agendum movet, & per, ac propter eum causatum attingit : quæ ipsius motio metaphorica dicitur ; non quia efficientem reverâ non movet, sed quòd efficientem verè movendo impropriè, & secundum similitudinem effecti productionem attingat : ita inhabitatio non aliter producit domum, quàm inhabitantem movendo ad ædificandum : at ipse architectus suâ ædificandi virtute ipsam domum attingit immediatè.

Cur dicis caussalitate verâ ?

Ut causam efficientem à fine distinguerem. Nam res effecta etiam proficiscitur à fine, sed causalitate sive motione metaphoricâ.

Quot modis dividitur causa efficiens ?

Octo potissimùm modis.

Quæ est prima divisio ?

Causa efficiens alia est emanativa vulgò dicta, alia activa.

Quænam causa vocatur vulgò emanativa ?

A qua res immediatè, ac sine ulla actione media emanat. Sic ignis est causa caloris sui, omnisque forma est causa emanativa suarum proprietatum.

In causa emanativa non est causalitas distincta ab ejus essentia ; sed ejus essentiâ positâ, statim ponitur & *causatum* existere : unde hæc causa, & causatum suum se mutuò ponunt & tollunt : sic, positâ animâ rationali, ponitur ejus potentia intelligendi, & vice versâ : & positâ animâ vegetante, ponitur potentia nutriendi, & vice versâ. *Immediatè*] id est, sine omni medio, quodcunque tandem illud fuerit ; at activa causa admittit non tantùm medium, patiens, aut conditionem ad agendum

gendum requisitam; sed & actionem mediam, quæ distincta est ab exsistentia tum causæ, tum causati: ita ignis, præter materiam combustibilem, & præter approximationem sui ad eam, elicit combustionē, quâ materiam combustibilē consumit.

Quid est causa activa?

Quæ effectum producit agendo. Sic ignis est causa caloris in eo qui calefit.

Causa activa præter exsistentiam habet virtutem, quâ effecti productionem juvet ac promoveat, quæ est distincta ab ejus essentia; quemadmodum calefactio est distincta ab essentia & exsistentia ignis calefacientis.

Quæ est secunda divisio?

Causa efficiens vel est immanens, vel transiens.

Quæ est causa immanens?

Quæ producit effectum in se ipsa. Sic dicitur intellectus causa suorum conceptuum.

Vocatur causa immanens clariùs, quando effectum & causa sunt in eodem subjecto: quemadmodum intellectus & conceptus, i. e. species intelligibilis quâ intellectus intellexit, sunt in eadem anima rationali.

Quæ transiens?

Quæ producit effectum extra se. Sic architectus est causa domus; qui projicit, causa projecti lapidis.

Causa transiens dicitur, quando effectum extra efficientem abit; sic domus est extra architectum.

Quæ est tertia divisio?

Causa efficiens alia libera est, alia necessaria.

Quænam causæ dicuntur liberæ?

Quæ consultò causant. Sic, qui pro arbitratu suo ambulat, domum struit, bella gerit, aut aliud aliquid agit, dicitur causa libera istarum rerum quas efficit.

Consultò causare] est agere ex prævio consilio, ac rationis judicio: quo modo agunt tantùm causæ rationales; ut, Deus, angeli, & animæ rationales: aliæ omnes causæ agunt necessitate naturæ, à qua instigantur, quia ante actionem non ineunt rationem an velint agere, aut non agere, sed naturæ instinctu ad actionem proruunt: neque enim deliberat ignis an velit urere, quia ratione caret.

Quænam dicuntur necessariæ?

Quæ causant necessitate naturæ. Sic lapis descendens, ignis adscendens, aut urens materiam idoneam, dicitur causa necessaria motûs, aut ustionis.

Necessitas naturæ vocatur, quâ corpus aliquod natur instinctu naturæ agit sine prævia deliberatione, aut con tione, aut rationis judicio; quomodo lapis necessariò deorsum; & distinguitur à necessitate coactionis, quæ principio externo cogente; ut, cùm fur necessariò adscend patibulum: & à necessitate determinationis, quæ est vel à omnia agentia determinante; quo sensu omnia fiunt necess quæ fiunt, quia Deus decrevit ea fore, & causas secunda tempore applicat atque determinat ad ea facienda; vel ab tellectûs judicio determinante voluntatem hominis; quo homo appetit necessariò summum bonum, quia intelle judicat illud esse appetendum, & ad illud voluntatem dete nat. Prima sola necessitas, puta naturæ, libertatem tollit, item reliquæ.

Quæ est quarta divisio?

Causa efficiens alia est per se, alia per accidens.

Quid est causa per se?

Quæ producit effectum, naturæ suæ aut consilio consentaneum.

Causa per se producit effectum consilio suo consentane cùm est causa libera; & naturæ suæ conveniens, cùm est cessaria.

Quid causa per accidens?

Quæ effectum producit præter consilium, aut naturæ suæ propensionem.

Causa per accidens præter consilium producit effectu quando est libera; & præter naturæ suæ propensionem, qua est necessaria.

Explica rem exemplis.

Cùm piscator pisces capit, dicitur causa per se capturæ piscium; cùm ex aureum tripodem, dicitur causa per accidens: illud enim proposuerat; hoc nit præter consilium. Similiter, cùm animal sibi simile generat, dicitur per se generati animalis; cùm generat monstrum, dicitur causa per accidens: hoc accidit præter propensionem naturalem animalis. Dicitur etiam alio causa per accidens: sed vide hac de re *Institutiones* nostras.

Quæ est quinta divisio?

Causa efficiens alia est principalis, alia minùs principalis.

Quam vocas principalem?

Quæ suâ virtute effectum producit.

Principalis causa] dicitur suâ virtute effectum producere, i.e. non tantùm virtute quæ in se existit, sed & quæ nullâ causa

secund

ſecundæ alterius virtute eget ad cauſati productionem ; ſicut ex oppoſito cauſa dicitur minùs principalis, quæ eget præſentiâ, & virtute alterius cauſæ ſecundæ : dico (notanter) alterius cauſæ ſecundæ ; quia omnis cauſa ſecunda, ſive principalis, ſive minùs principalis, eget virtute cauſæ primæ ad operandum ; in Deo enim non tantùm ſumus & vivimus, ſed & movemur.

Quam minùs principalem ?

Quæ principali cauſæ inſervit ad effectum producendum.

Quotuplex eſt cauſa minùs principalis ?

Triplex ; cauſa procatarctica, cauſa proëgumena, & inſtrumentum.

Quam vocas cauſam procatarcticam ?

Quæ cauſam principalem extrinſecus incitat ad agendum.

Ad *cauſam procatarcticam* referri quoque debet objectum, quando movet potentias cognoſcentes, *Intellectum* aut *ſenſum* ; ut, cùm color movet viſum ad videndum : nam quando movet potentiam appetentem referri debet ad finem ; ut cùm bonum, ſcilicet eſca, movet voluntatem ad ſui appetitionem. *Cauſæ procatarcticæ* quoque ſpecies eſt cauſa moralis, quæ agit ſuadendo vel diſſuadendo : ſic cauſa moralis lapſûs, primorum parentum fuit ſerpens, aut Diabolus.

Quam proëgumenam ?

Quæ cauſam principalem intus diſponit, vel etiam proritat ad agendum.

Cauſa proëgumena bonarum & malarum actionum, ſunt affectus boni vel mali : quemadmodum bonæ vel malæ valetudinis cauſa proëgumena, eſt bona vel mala corporis temperatura.

Quid eſt inſtrumentum ?

Quod cauſæ principali in ipſa rei effectione ſubſervit.

Meliùs definitur, quæ à cauſa principali ſecunda adjuvatur, elevatur, applicatur ad effectum, quod ſola attingere non valet ; neque enim calamus ex ſe ſolus ſcribere poteſt, niſi à manu ad ſcribendum adhibeatur ac promoveatur.

Declara hanc diviſionem exemplo.

Cauſa principalis ædificii, eſt architectus ſive faber ; cauſa procatarctica, merces, aut is qui mercedem pollicetur ; cauſa proëgumena, lucri cupiditas ; inſtrumenta, ſerra, ſecuris, &c.

Quæ eſt ſexta diviſio ?

Cauſa efficiens vel eſt prima, vel ſecunda.

Quæ causa dicitur prima?

Quæ non pendet à causa priore. Estque vel absolutè prima; ut, *Deus*: vel prima in suo genere; ut, *cœlum*, *anima*. *Deus* enim est prima causa omnium re- *cœlum* est prima causa motuum ac mutationum naturalium: *anima* prima causa op- tionum vitalium, non absolutè, sed in genere causarum naturalium.

Mutationes naturales] vocantur, quæ non pendent à vol- tate hominis, sed à natura rei cujusque per certas causas o- rantis: ut, quòd planta crescat, vel exarescat, est operatio pla- tæ naturalis; item quòd sol ab oriente moveatur in occide- tem, est actio naturalis solis. *Operationes vitales*] dicunt- quæ proficiscuntur à principio vitæ, i. e. animâ, ut, *nutriri*, *se- tire*, *ratiocinari*. Contrà, descendere deorsum in lapide est ac- non vitalis, quia lapis non habet animam, quâ vivat. *Ac- Dei*, ut causæ primæ, est vel creatio, quâ omnia dependen- Deo dum fiunt: vel conservatio, quâ creaturæ dependen- Deo dum sunt: vel concursus sive operatio, quâ causæ secun- dependent à Deo dum operantur.

Quænam dicuntur causæ secundæ?

Quæ pendent ab aliqua priore causa, idque vel à causa absolutè prima; sic o- causæ creatæ, *secundæ causæ* dicuntur: vel etiam à causa priore in suo genere; instrumentum dicitur *causa secunda*, respectu causæ principalis.

Quæ est septima divisio?

Causa efficiens alia est universalis, alia particularis.

Quid est causa universalis?

Quæ eâdem efficientiâ cum aliis causis concurrit ad plura effecta; ut, *cœlum*.

Causa universalis dicitur concurrere ad plura effecta, q- concurrit ad plures species effectorum: sicut *cœlum* concu- ad productionem viventium & non viventium: per *efficienti-* intelligitur virtus aut causalitas efficientis.

Quid particularis?

Quæ suâ efficientiâ tantùm unum effectum producit: ut, natura cujusque - naturalis.

Particularis effectum producit tantùm unum non numer- sed specie: ita *pater* est causa particularis, licèt *pater* produc- plures numero filios; quia tantùm producit homines, & no- alias species corporum naturalium; sic ignis tantùm produc- calorem, & non frigus, &c.

Quæ denique est octava & ultima divisio?

Causa efficiens alia est proxima, alia remota.

Quænam dicitur proxima ?

Quæ effectum producit immediatè, sive, quæ ipsa cum effecto conjungitur; vel ratione exsistentiæ suæ, vel ratione virtutis, vel ratione utriusque. Quarum, quæ suâ exsistentiâ cum effecto conjungitur sine ulla virtute media, speciali appellatione *proxima* dicitur.

Causa dicitur duobus modis *proxima*: 1, vel absolutè, inter quam & effectum nihil intercedit medium, nec causa alia, nec causa ejusdem ordinis, nec causalitas, nec conditio ad causandum requisita; & talis est sola causa emanativa: uti anima rationalis respectu potentiæ intelligendi, & omnis forma respectu proprietatis. 2, Vel dicitur causa proxima in suo genere, inter quam & effectum non intercedit alia causa ejusdem ordinis, licèt intercedat causa alterius ordinis, causalitas, & conditio ad causandum requisita: sic pater est causa proxima filii, licèt ad filii productionem quoque concurrat mater, sed ut principium passivum, non activum sicuti pater; licèt concurrat semen utriusque ut instrumentum, & ipsa generatio ut actio, & conditio ad productionem filii requisita. Sensu secundo & posteriori hîc in quæst. 3 :, sumitur causa proxima.

Quæ remota ?

Quæ effectum producit mediâ causâ propinquiore; sive, quæ neque exsistentiâ, neque virtute suâ cum effecto conjuncta est.

De exemplo.

Avus est causa remota nepotis, pater est proxima causa filii; sed appellatione generali: causæ emanativæ sunt causæ proximæ, appellatione speciali.

Sic anima rationalis est causa proxima absolutè risibilitatis, & ignis caloris qui est in se: quia inter causam hanc utramque & effectum utriusque, nihil intercedit medium; sed utraque causa conjungitur effecto suo exsistentiâ. Avus, neque exsistentiâ, neque virtute attingit productionem nepotis; & inter eum & nepotem intercedit pater, causa propinquior, ideóque est causa remota nepotis: At pater non quidem exsistentiâ, sed virtute generandi attingit productionem filii, & non intercedit causa propinquior, qualis est pater; ideóque est causa proxima filii, sed in suo genere.

CAP. XVIII.

Quid est finis ?

Finis est causa, cujus gratiâ res est: hoc est, quæ sui amore incitat causam efficientem ad agendum, & ad consecutionem sui. Sic eruditio dicitur finis studiorum, quia studiosus eruditionis amore impellitur ad studendum: Hic impulsus vocatur *motio metaphorica*.

Finis est causa externa, sicut & efficiens: Ejus nota & signum, est præpositio *propter*; propter finem enim quodvis

causa-

causatum producitur; finis tamen ipse causatum non att immediatè, sed mediâ causâ efficiente; est enim finis ca causa, quatenus efficientem movet ad agendum. Unde causalitas dicitur *motio metaphorica*; quia, sicut metaphora notat significationem vocis impropriam; sic hæc motio m phorica finis, respectu causati, est motio impropria, qua respectu efficientis sit motio propriissima: E. gr. inhabit vel refertur ad efficientem, quem movet & impellit ad æd candum; hic motus & impulsus est verus ac propriè di nam inhabitatio verè ac propriè movet, & impellit efficien ad ædificandum: vel refertur ad domum, & dicitur causal ejus (quâ domûs productionem attingit tanquam finis ej motio metaphorica; quia domûs productio est ab inhabitat ne, per efficientem quem movet, quem impellit.

Quotuplex est finis?

Duplex: subordinatus & ultimus.

Est & alia divisio finis in finem *cujus*, & *cui*. Finis est id ipsum quod expetitur; ut, *sanitas à medico*. Finis est id, in cujus gratiam aliquid expetitur; ut est æger, spectu Medici.

Quid est finis subordinatus?

Qui refertur ad finem ulteriorem.

Quid ultimus?

Qui non refertur ad ulteriorem.

Hoc utrumque intelligendum est de fine spectato in ex tione, qui vocatur, quando jam efficiens propter finem & causat; opponitúrque fini in intentione, qui ante actio efficientis intenditur. Sic sanitas in ægro ante usum medi mentorum, est finis in intentione, quia simpliciter expetit sed cùm medicamenta usurpantur ab ægro, est finis in exse tione, quia sanitas jam exsecutioni mandatur.

Quot modis dicitur finis ultimus?

Duobus modis. Vel enim finis absolutè ultimus est, ut felicitas: vel in tantùm genere; sic cognitio veritatis, est ultimus finis *Logicæ*.

CAP. XIX.

Quid est subjectum?

SUbjectum est, cui aliquid præter essentiam adjungitur.

Subjectum

Subjectum de quo hîc sermo est, distinguendum est à subjecto quod est pars prior in enunciatione; hîc opponitur adjuncto; ibi prædicato. Multa sunt subjecta prædicati, quæ non sunt subjecta adjuncti. De quibus enim aliquid prædicatur falsò; ut, homo est lapis: negatè; ut, homo non est equus: essentialiter; ut, homo est animal, est rationalis, est vivens, est corpus, est substantia &c. ea sunt subjecta quidem prædicati, sed non item subjecta adjuncti: hoc enim est subjectum, de quo aliquid verè affirmatur præter essentiam, i. e. ut in ejus essentia non contineatur; quod tali modo prædicatur, adjunctum dicitur; E. G. hominem esse brevem, procerum, doctum, indoctum non continetur in essentia hominis, ideóque hæc sunt adjuncta hominis, &, quando de ea enunciantur, simul prædicata: at in prioribus enunciationibus, inveniuntur prædicata, non adjuncta, & subjecta in enunciationibus illis sunt subjecta prædicati, prædicationis, denominationis, aut Axiomatica; non item adjuncti, inhæsionis, adhæsionis, aut Topica.

Quid est adjunctum?

Quod alicui præter essentiam adjungitur.

Quot modis dividitur adjunctum?

Tribus potissimùm modis.

Quæ est prima divisio?

Adjunctum aliud est proprium, aliud commune. Hæc divisio ex iis, quæ antè dicta sunt, satis intelligitur.

Adjunctum proprium, est proprium quarto modo: *adjunctum commune* est accidens prædicabile.

Quæ est secunda divisio?

Adjuncta alia absoluta sunt, alia limitata.

Quænam sunt adjuncta absoluta?

Quæ subjecto simpliciter ac sine limitatione conveniunt: ut, *hominem mortalem esse.*

Limitatione] seu restrictione, seu distinctione.

Quæ limitata?

Quæ subjecto conveniunt secundùm quid: ut, *hominem immortalem esse.*

Secundùm quid] i. e. secundùm aliquam partem, naturam, circumstantiam loci vel temporis; unâ voce, quadantenus.

Quæ est tertia divisio?

Adjunctum aliud est internum, aliud externum.

Quid est adjunctum internum?

Quod subjecto inhæret.

Subjectum adjuncti interni, vocatur subjectum inhæsionis; & quando denominatur à suo adjuncto, est illa denominati[o] intrinseca.

Quid externum?

Quod extrinsecus tantùm ad subjectum ordinatur.

Subjectum adjuncti externi, est subjectum adhæsionis; & quando illud denominatur à suo adjuncto, est denominati[o] externa, sive extrinseca.

Da exemplum.

Color, magnitudo, figura, indoles, mores; &c. sunt interna adjuncta hominis; *a[...] ones, locus, tempus, vestes*, &c. sunt adjuncta externa.

Adjunctum internum est accidens; sed *externum* est v[el] substantia, vel accidens. *Substantia*, ut pallium respectu pa[l]liati: *accidens*, ut visibilitas alicujus rei respectu oculi.

Quotuplex est adjunctum externum?

Triplex; objectum, signum, aut circumstantia.

Quid est objectum?

Objectum est circa quod res operando versatur. Sic objectum visûs, est col[or], auditûs, sonus.

Objectum propriè est id quod alicujus actionem termina[t], unde & terminativum dici solet. Vocatur objectum, quia o[b]jicitur actioni, ut agens vel id producat, vel aliquid in eo, [vel] circa illud; ita *fabula* est objectum pictoris; *discipuli* sunt o[b]jectum præceptoris, quia præceptor versatur, & occupatus [est] circa illos docendo. Eadem res interdum est subjectum & o[b]jectum, sed respectu diverso: est enim objectum respectu o[pe]rationis, & operantis; subjectum respectu accidentium, [quæ] inhærent: sic tabella est objectum pictoris, & pictionis; [sub]jectum verò colorum & figurarum.

Quid est signum?

Signum est, quod sensibus externis se ipsum, & id cujus signum est intell[ectui] offert. Sic *aurora* est signum orituri solis; *vestigium*, pedis; *hedera suspens[a, ve]nalis vini.*

In *Signo* aliquid est sensibile, & aliquid intelligibile. He[de]ra suspensa sentitur, & per illam suspensam, intelligimus [...]

vin[...]

vinum esse venale. In signo omni duo sunt: Aliquid quod sensu percipitur, quod est ipsum signum: & aliquid quod percipitur vel intellectu, vel phantasiâ, & est res significata. Signum vel rem signatam nudè significat, ut hedera suspensa venale vinum; éstque signum materiale dictum: vel rem significatam etiam repræsentat, & vocatur signum formale; quale signum est pedis vestigium.

Quid est circumstantia?

Circumstantia est, quod circa rem est, esve adjacet, aut appositum est. Huc pertinet locus, tempus, vestitus, armatura, &c.

Circumstantia se valde latè extendit, dicitúrque id, quod præter objectum & signum aliquo modo ad aliud ordinatur, aut aliquo modo ad illud refertur.

CAP. XX.

Atque hactenus de affectionibus simplicibus: Quas vocas affectiones conjunctas?

QUæ pluribus rebus conjunctim conveniunt. Quales sunt convenientia, diversitas, oppositio, & ordo. Una enim res dici potest alterius genus, pars, causa, subjectum, &c. at uni rei seorsim, ut est una, non potest tribui convenientia, diversitas, oppositio, aut ordo.

Affectio conjuncta ut detur, semper requiruntur duo: unum enim ut unum non convenit, nec unum ut unum diversum est; aut appositum est, aut ordinatum.

Quid est convenientia?

Convenientia est, quâ plura, aut quasi plura, uniuntur.

Uniuntur, sc. inter se, sed in tertio. Convenientia quæ habet actu extrema plura, dicitur convenientia rationis; quæ habet extrema quasi plura, i. e. non nisi per mentem plura, dicitur convenientia realis: prioris exemplum est convenientia Petri cum Paulo, quòd sint homines: posterioris exemplum est convenientia Petri juvenis cum se ipso sene: utraque species convenientiæ, ad res prædicamentales tantùm, non item ad Deum applicari debet aut Trinitatem.

Quomodo dividitur convenientia?

In simplicem, & analogicam.

Quid est convenientia simplex?

Convenientia unius cum alio in eodem tertio.

Ita Angelus & homo conveniunt convenientiâ simplici, nempe in creatione, quia ambo sunt creaturæ.

Quid analogia?

Analogia est rationum similitudo, sive convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

Analogia Latinis dicitur proportio, quæ vulgò definitur, similitudo rationum, sicut convenientia simplex potest dici ratio. De quo in Arithmeticis.

De exemplum.

Homo & *bestia* conveniunt in communi natura *animali*; *mel* & *sal* conveniunt *colore*. Hæc est convenientia simplex. At *auriga* & *gubernator*, *os* & *radix*, sunt analoga: quia, ut auriga se habet ad currum, ita se habet gubernator ad navim: & ut os se habet ad animal, ita radix se habet ad plantam: utrobique est quædam similitudo habitudinis ad aliud.

Quotuplex est convenientia simplex?

Duplex; identitas, & convenientia accidentalis.

Tertium illud, in quo duo conveniunt, vel est *essentia*, vel *pars essentiæ* utriusque, & tum vocatur convenientia essentialis, uno nomine *identitas*: vel tertium illud, in quo duo conveniunt est *accidens*, & vocatur convenientia accidentalis.

Quid est identitas?

Identitas est unitas essentiæ.

Identitas clariùs definitur, quod intercedat inter ea, quæ conveniunt in essentia aliqua, aut parte essentiæ communi, ut in ea quasi unum fiant. Exempla statim sequuntur.

Quotuplex est?

Duplex; subordinata, & coordinata.

Hæc subordinatio & coordinatio respicit ordinem prædicamentalem rerum, ubi dicuntur subordinata, quæ sub se invicem, & coordinata, quæ juxta se invicem in aliquo prædicamento collocantur.

Quam vocas subordinatam identitatem?

Quâ conveniunt superiora cum inferioribus: puta, genus cum speciebus, & species cum individuis sibi subjectis; & vicissim. Sic conveniunt *animal* & *homo*, *homo* & *Socrates*, *habitus* & *ars*, *ars* & *Logica*, &c.

Per convenientiam subordinatam conveniunt superiora cum inferioribus in superiori; ut, *animal* & *homo* in vivente, aut in corpore, aut in substantia.

Quotuplex est identitas coordinata?

Triplex; numerica, specifica, & generica.

Coordinata vulgò dicuntur disponi collateraliter, quia à latere sibi invicem junguntur: sic conveniunt *homo* & *brutum* in *animali*: *Petrus* & *Paulus* in *homine*; in categorico ordine.

Quid est identitas numerica ?

Quâ unumquodque individuum convenit cum seipso. Sic *Socrates senex* est idem numerô homo qui fuerat *puer*.

Dicitur *Socrates senex* idem numero esse cum *Socrate juvene*, quia essentia *Socratis senis*, & sui ipsius *juvenis*, una eadémque essentia est.

Quid specifica ?

Quâ plura individua conveniunt in eadem *specie* : ut, *Socrates & Plato* in natura humana.

In eadem specie] i. e. in communi natura specifica, ut *Bucephalus* & *Hirpinus* in natura equina, & *Melampus* & *Phylax* in natura canina.

Quid generica ?

Quâ plures species, earúmque individua, conveniunt sub eodem genere ; vel proximo, vel remoto : ut, *homo & equus*, *Bucephalus & Alexander*, sub *animali*; *homo & equus*, *planta & lapis*, sub *corpore*.

Individua] hîc intelliguntur diversæ speciei, ut apparet in exemplis subjectis in textu.

Quotuplex est convenientia accidentalis?

Duplex ; interna, (quæ iterum in paritatem & similitudinem dividitur) & externa.

Intelliguntur hîc accidentia, tum quæ opponuntur substantiæ, quomodo in accidentibus conveniunt *Paritas & Similitudo* : tum quæ opponuntur essentiæ, quomodo conveniunt accidentibus, quæ conveniunt convenientiâ externâ. Convenientia accidentalis *interna* est, quando tertium illud, in quo duo conveniunt, est adjunctum utriusque internum, uti est quantitas & qualitas.

Quid est paritas ?

Paritas est convenientia in quantitate. Paria dicuntur, quæ æquè magna sunt.

Paritas est propriè convenientia in quantitate discreta, & *Æqualitas* in quantitate continua: sic *duo domini*, & *duo servi*, sunt *pares*, & conveniunt numero binario ; *duo homines ejusdem staturæ* sunt *æquales*, & conveniunt magnitudine.

Quid est similitudo ?

Similitudo est convenientia in qualitate aut in passione. Similia dicuntur, quæ eâdem qualitate affecta jam sunt aut etiamnum afficiuntur.

Sic *ovum ovo* simile est, quia colore conveniunt.

Quid est convenientia externa?

Convenientia externa, est convenientia in causis, effectis, subjectis, aut ad-junctis externis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic duo fratres ger-mani conveniunt causâ efficiente; pluvia & grando, materiâ; artifices ejusdem professionis, effectis; virtutes & vitia, subjecto; ægritudo & amor, signo, sæ-pe pallore.

Adjectivum illud *externis* non tantùm debet intelligi de ad-junctis, cui voci apponitur, sed & de causis, &c. quæ ante-dunt. *Duo fratres efficiente*] quia eosdem habent parentes. *Pluvia & grando materiâ*] quia ambæ constant ex vapori-bus humidis; *effectis*] ut *duo fabri*; *subjecto*] scil. *animo* aut *vo-luntate*: *pallore*] quia & *æger* pallet, & *qui amat*.

CAP. XXI.

Quid est diversitas?

Diversitas est, quâ res à se invicem distinguuntur.

Sicut Deus res una, cum aliis voluit convenire in mul-tis, ita idem ab aliis voluit distingui in multis: hæc rerum à se in-vicem *distinctio* dicitur *diversitas*.

Quotuplex est diversitas?

Duplex; alia essentialis, alia accidentalis.

Diversitas essentialis est, quâ res distinguuntur essentiâ, aut parte essentiæ: accidentalis, quâ distinguuntur accidentibus. Prioris exemplum est, *animal* & *color*, item *homo* & *brutum*: illa differunt totâ essentiâ, hæc parte essentiæ. Posterioris ex-emplum est, Petrus & Paulus, qui solis differunt accidentibus.

Quomodo dividitur diversitas essentialis?

In subordinatam, & coordinatam.

Diversitas subordinata dicitur, quando illa quæ distinguuntur ponuntur in ordine prædicamentali sub se invicem; & coordi-nata, quando illa quæ distinguuntur ponuntur juxta se invi-cem in scala categorica.

Quid est diversitas subordinata?

Quâ superiora differunt ab inferioribus; puta genus à speciebus, & species ab individuis sibi subjectis; & vicissim. Sic differt *animal* ab *homine* & *bestia*, *homo* à *Socrate* & *Platone*.

Diversitas subordinata est diversitas essentialis, quia superi-ora ab inferioribus parte saltem essentiæ differunt: ita aliquid est in essentia hominis aut bruti, puta τὸ rationale aut irratio-nale, quod non est in essentia animalis; hæc enim absolu-

in eo, quòd sit substantia, corporea, mixta, vivens, sentiens; at hominis essentia τὸ rationale includit.

Quotuplex est diversitas coordinata?

Triplex; numerica, specifica, & generica.

Diversitas coordinata est, quâ differunt res ejusdem ordinis, i. e. in eodem gradu prædicamentali; ut, *Petrus* & *Paulus*, *homo* & *brutum*, *animal* & *planta*.

Quid est diversitas numerica?

Quâ distinguuntur individua ejusdem speciei; ut, *Socrates & Plato*.

Diversitas numerica est diversitas essentialis, quia essentia Socratis non est essentia Platonis, & quædã conditiones particulares sunt in essentia Socratis, quæ non sunt in essentia Platonis.

Quid specifica?

Quâ distinguuntur species ejusdem generis, & earum individua; ut, *homo* & *equus*, *Alexander* & *Bucephalus*.

Diversitas specifica est essentialis, quia aliqua pars essentiæ est in homine, quæ non est in bruto; & vice versâ.

Quid generica?

Quâ distinguuntur genera, tum summa, tum subalterna, eorúmque species & individua, ut, *substantia* & *quantitas*, *corpus* & *spiritus*, *animal* & *planta*, *homo* & *pyrus*, *Socrates* & *hæc pyrus*.

Genera summa differunt totâ essentiâ, & subalterna parte tantùm essentiæ, quod patet exemplis subjectis. Substantia enim & quantitas, nec genus habent commune, nec differentiam; nam *Ens* genus non est: At corpus & spiritus genus habent commune, non item differentiam.

Quotuplex est diversitas accidentalis?

Duplex; interna, (quæ in imparitatem & dissimilitudinem subdividitur) & externa.

Diversitas accidentalis est, quâ res distinguuntur accidentibus; ut, *Petrus* & *Paulus*, quòd alter *doctus*, alter sit *indoctus*. Accidens hîc aut opponitur substantiæ, quo sensu diversitas interna dicitur diversitas accidentalis; vel opponitur essentiæ, quo sensu diversitas externa dicitur accidentalis.

Quid est imparitas?

Imparitas est diversitas in quantitate. Imparia sunt, quorum alterum altero majus est, aut excellentius.

Imparitas est diversitas in quantitate discreta. *Inæqualitas*, in continua: sic tres equi & quatuor homines sunt impares

numero, Petrus procerus & Paulus brevis sunt inæqu

Quid est dissimilitudo?

Dissimilitudo est diversitas in qualitate, aut passione. Et dissimilia di quæ diversâ qualitate jam affecta sunt, aut etiamnum afficiuntur.

Sic paries albus est dissimilis nigro, & homo indoctus doc sapiens stulto.

Quid est diversitas externa?

Diversitas externa est diversitas in *causis*, effectis, subjectis, aut adjunctis ternis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic *mures* à sole geniti *e* *tredine*, differunt causâ efficiente & materiâ ab iis muribus, qui *ex semine* nerántur.

Vox illa *externis* referri debet non tantùm ad vocem *ad* *junctis*, sed ad voces etiam præcedentes, *causis*, *effectis*, Faber lignarius differt à sutore & sartore effectis; *morbi co* poris à morbis animi, subjectis; *visus ab auditu* cæterisq sensibus, objectis, seu adjunctis externis.

CAP. XXII.

Quid est oppositio?

Oppositio est pugna rerum.

Oppositio differt à diversitate, quòd multa sint diversa q non pugnant, nec sint opposita.

Quænam res dicuntur pugnare?

Quæ neque de se invicem, neque de eodem tertio, secundùm idem, ad id eodem modo, atque tempore, verè affirmari possunt.

De eodem tertio] scil. singulari: nam de eodem tertio u versali, ut de homine possunt opposita affirmari; ut, *doct* *esse*, & *indoctum*, etiam secundùm idem, nempe secundùm a mam, & sub reliquis conditionibus oppositorum. *Secund* *idem*] i. e. secundùm eandem partem vel naturam. *Ad ide* i. e. ejusdem respectu. *Eodem modo*] i. e. eâdem vocis sig ficatione. Si contingat, opposita de se invicem affirmari de eodem tertio, una ex hisce conditionibus desideratur. O posita sunt primò, quæ *non possunt de se invicem prædicar* sic homo & brutum sunt opposita, quia non potest dici ver *Homo est brutum*; *aut*, *Brutum est homo*. Secundò, quæ n possunt verè dici de eodem tertio, subjecto *singulari* scil. sic n potest de eodem Petro dici, *Petrus est homo*; *Petrus est brut*

Tertiò,

Tertiò, quæ licèt dicantur verè de eodem tertio singulari, modò non affirmentur de eo *secundùm eandem partem vel naturam*: sic album & nigrum sunt opposita, quia licèt de eodem tertio singulari Æthiope affirmentur, non tamen verè affirmari possunt secundùm eandem Æthiopis partem: nam, Petrus Æthiops (singulare tertium) est albus secundùm dentes: Petrus Æthiops niger est secundùm manus, pedes, brachia, pectus, & cætera ejus membra nigra. Quartò, quæ licèt verè affirmentur de eodem tertio singulari, non tamen dicuntur de eodem ad idem, seu respectu ejusdem: sic, licèt esse patrem, & esse filium, dicantur de eodem Isaaco, quia tamen non dicuntur de eo respectu ejusdem, sunt opposita: nam respectu Abrahami dicitur filius, at ejusdem respectu Abrahami non dicitur pater; contrà, respectu Jacobi dicitur pater, sed respectu ejusdem non dicitur filius.

Quot sunt species oppositorum?

Quinque: disparata, contraria, relativè opposita, privativè opposita, & contradicentia.

Quid sunt disparata?

Disparata sunt, quorum unum pluribus opponitur eodem modo; ut, *homo & equus, album & rubrum*. Etenim homo non equo solùm, sed & leoni, lupo, &c. & album non solùm rubro, sed & viridi, flavo, cæruleo, cæterisque mediis coloribus opponitur *eodem modo*, hoc est, eodem oppositionis genere.

Album & *nigrum* non sunt disparata, licèt album non tantùm nigro, sed & rubro, & viridi, cæterisque coloribus mediis opponatur; quia non eodem modo illi, & his opponitur; nam opponitur nigro sic, ut nihil albi sit in nigro, opponitur cæteris coloribus, ut aliquid albi in iis sit.

Cur dicis eodem modo?

Quia servus & domino opponitur & libero: non tamen dominus & servus disparata sunt: quia servus opponitur domino relativè; libero, contrariè.

Quid sunt contraria?

Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimùm distant: ut, *album & nigrum, calidum & frigidum, virtus & vitium, par & impar*.

Per vocem *duo*, contraria distinguuntur à disparatis; per vocem *absoluta*, à relativè oppositis; per voces *sub eodem genere*, à privativè oppositis, & contradicentibus: intelligitur verò vel genus proximum vel remotum: per verba *plurimùm distant*, non tam intelligitur distantia loci, quàm quidem distantia

distantia essentiæ, quâ essentia unius contrarii discrepat ab essentia alterius: sic essentia caloris distat ab essentia frigoris, licet quoad locum in eadem aqua tepida conjungantur. *Albi* & *nigri* commune genus est color: *calidi* & *frigidi* commune genus est qualitas prima tactilis: *virtutis* & *vitii* commune genus est habitus moralis: *paris* & *imparis* commune genus est numerus. At contradictoria & privativè opposita nullum habent commune genus sub quo sunt: sic ens & non ens, visus & cæcitas nullum habent commune genus; quodnam enim illud erit?

Quomodo dividuntur contraria?

In mediata & immediata.

Quæ vocas mediata?

Quæ admittunt medium participationis: ut, *calor* & *frigus*, *album* & *nigrum*.

Medium participationis vocatur, quod particeps est utriusque extremi; quomodo *tepor* est medium *caloris* & *frigoris*, quia aliquid habet caloris, & aliquid frigoris: sic *rubor* habet coloris *albi* aliquid, & *nigri* aliquid; ideóque est medium participationis inter utrumque. Medium negationis vocatur, de quo utrumque extremum negatur; ut, *Angelus* est medium negationis inter *calidum* & *frigidum*, *album* & *nigrum*, *rectum* & *obliquum*, quia hæc omnia de Angelo negantur. Medium negationis reperitur in omni specie oppositorum, exceptis contradicentibus: in contrariis, non omnibus, sed quibusdam, insuper reperitur medium participationis: at hoc in nulla alia specie oppositorum reperiri potest.

Quæ immediata?

Quæ non admittunt medium participationis; ut, *par* & *impar*, *rectum* & *obliquum*.

Nullus numerus est qui partim sit par, partim impar: nec linea, quæ partim sit recta, partim obliqua.

Quid sunt relativè opposita?

Quæ idipsum, quod sunt, oppositorum esse dicuntur, vel alio quovis modo ad illa referuntur; ut, *pater* & *filius*, *dominus* & *servus*.

Pater & *filius*, *dominus* & *servus* sunt opposita, quatenus tribuuntur eidem respectu ejusdem, (sic enim pugnant) sed si tribuantur diversis, tantùm abest ut pugnent, ut potiùs sese mutuò constituant: sic enim pater est qui habet filium, & contrà: sic esse dominum & esse servum, si tribuantur eidem

Pa-

Petro respectu ejusdem *Pauli*, pugnant : at si esse dominum tribuatur *Petro*, esse servum *Paulo*, se mutuò constituunt. Priori modo spectantur hîc ; posteriori, in prædicamentis, Relata.

Quid sunt privativè opposita ?

Privativè opposita sunt habitus & illius privatio.

Privativè opposita versantur circa idem subjectum : sic, quia animali competit visus, illi quoque competit cæcitas.

Quid intelligitur hoc loco nomine habitûs ?

Quodlibet accidens, quod à subjecto suo separari potest, puta vel potentia naturalis, vel habitus in qualitate, vel patibilis qualitas, vel operatio, vel habitus in decima categoria.

Habitus tria significat. 1, *Primam qualitatis speciem*. 2, *Categoriam decimam*. 3, ut hîc, *Quodlibet accidens à subjecto suo separabile*. Sub tertia significatione comprehenditur habitus primæ & secundæ significationis.

Quid est privatio ?

Privatio est absentia habitûs in subjecto, quod per naturam suam, & per tempus à natura definitum, aptum est habitum recipere.

Privatio in genere est absentia formæ ; quæ si inesse tantùm potest, dicitur privatio Physica : si verò inesse debet, dicitur privatio Logica : hæc duo requirit : 1, Aptitudinem naturalem in subjecto ad habitum recipiendum. 2, Tempus certum quo habitus recipi debet. Sic *lapis* non potest dici *cæcus*, quia naturâ suâ ineptus est ad videndum : nec *infans* recèns natus potest dici *edentulus*, quia statim à nativitate nondum est definitum tempus, quo dentes habere potest.

Da exempla eorum, quæ opponuntur privativè.

Visus & *cæcitas*, *scientia* & *ignorantia*, *lux* & *tenebræ*, *motus* & *quies*, *vestitum* & *vestitum esse*, &c.

Visus & cæcitas sunt exemplum potentiæ naturalis tanquam habitûs, & oppositæ privationis : *Scientia* & *ignorantia* sunt exemplum habitûs in prima specie qualitatis, & privationis : Tertium exemplum est patibilis qualitatis : Quartum, operationis : Quintum, habitûs in decima categoria, & oppositarum privationum.

Quid sunt contradicentia ?

Contradicentia sunt ens & non ens : ut, *homo*, *non-homo* : *album*, *non-album* : *videre*, *non-videre*.

Con-

Contradictio effertur in terminis vel transcendentibus, ut Ens & non ens; vel prædicamentalibus, ut homo, non homo.

CAP. XXIII.

Quid est ordo?

Ordo est, secundùm quem aliquid altero prius aut posterius, vel etiam simul cum illo, dicitur.

In omni ordine, est aliquid primum, aliquid medium, aliquid postremum.

Quot modis dicitur prius & posterius?

Quinque modis: tempore, naturâ, dispositione, dignitate, & cognitione.

Quid est prius tempore?

Quod altero vetustius & antiquius dicitur. Sic Pythagoras dicitur prior Socrate, & bellum Trojanum, bello Punico.

Prius tempore dicitur, vel absolutè, quod totâ suâ duratione prius est, sic Adam prior tempore est Abrahamo; vel secundùm quid, quod parte durationis prius est, ut Plato Aristotele est prior.

Quid prius naturâ?

Quod prius est exsistendi consecutione, aut causalitate.

Quid vocas prius exsistendi consecutione?

A quo non reciprocatur exsistendi consecutio. Sic *animal* prius est *homine*; & *numerus binarius ternario*. Posito enim homine, ponitur animal; at posito animali non necesse est poni hominem: similiter, posito ternario numero, binarius quoque ponitur; at posito binario, non necesse est poni ternarium.

Prius exsistendi consecutione est, quod ponitur alio posito, & quo posito, aliud non ponitur: Sic ponitur animal, posito homine, sed non ponitur homo, posito animali. Ideóque, quamvis liceat dicere, *Est homo; Ergo est animal*: Non valet tamen reciprocatio consequentiæ, *Exsistit animal; Ergo exsistit homo*: Quia potest exsistere aliud quàm homo, scilicet brutum. Hoc modo, prius est omne genus suâ specie, & omnis species suo individuo.

Quid vocas prius causalitate?

Quod reciprocatur secundùm exsistendi consecutionem, & alterum quomodocumque causa est, cur alterum exsistat. Sic sol est prior suâ luce, non tempore, sed naturâ sive causalitate.

Illa reciprocantur secundùm exsistendi consecutionem, quæ sese mutuò inferunt, & ex se invicem inferuntur: sic dico, *Est sol; Ergo est lux. Est lux; Ergo est sol.* Sol tamen prior est naturâ luce, quia est causa lucis.

Quid

Quid est prius dispositione?

Quod minus abest ab initio. Sic exordium prius est cæteris partibus in oratione.

Illud minùs abest ab initio, quod est propius initio.

Quid prius dignitate?

Quod præstantius est. Sic Magistratus prior est subditis; Dominus, servis; Pater, liberis.

Quid prius cognitione?

Quod notius est.

Quot modis dicitur aliquid altero notius?

Duobus: vel quoad naturam, vel quoad nos.

Notius quoad naturam, est notius cognitione distinctâ, & intellectuali: notiùs verò quoad nos, est notius cognitione confusâ, & sensuali. Quod autem notius est naturâ, ignotius est quoad nos, & contrá. Cognitio sensualis confusa est, quia sensus tantùm cognoscunt accidentia, essentias rerum non penetrant: ut visus tantùm cognoscit colorem & lucem, vel lapidis, vel hominis, &c. neutrius essentiam percipit: sed intellectus dicitur distinctè cognoscere res, quia ipsas rerum essentias suo lumine pervadit: nam intelligit & materiam & formam, tum lapidis, tum hominis, quibus utriusque essentia absolvitur.

Quænam dicuntur notiora secundùm naturam?

Quæ naturâ priora sunt: ut, universalia singularibus, partes toto, causæ effectis, &c.

Sic genus est notius suâ specie, & species individuo, scilicet naturâ: Contrà, individuum est notius specie, & species genere, quoad nos: sic totum nobis notius est partibus, & effecta causis; quàm multa enim effecta cognoscimus, quorum causas ignoramus? at partes naturâ notiores sunt toto & causæ effectis.

Quæ quoad nos?

Quæ naturâ posteriora, sensibúsque nostris viciniora sunt: ut, singularia universalibus, totum suis partibus, effectum causis.

Quot modis dicitur simul?

Totidem ferè modis, quot prius & posterius dicitur; sed duo modi cæteris usitatiores sunt; simul tempore, & simul naturâ.

Quænam dicuntur simul tempore?

Quæ eodem tempore existunt: ut *æquales*, & σύγχρονοι, h. e. *contemporanei*.

Simul tempore fuerunt Aristoteles & Alexander.

Quæ simul naturâ?

Simul naturâ dicuntur primò, quæ reciprocantur quidem secundùm existendi consecutionem, sed ita, ut alterum non sit causa, cur alterum existat; ut, relatum

&

& correlatum, puta *pater & filius*: deinde, quæ in ejusdem generis divisione sibi invicem opponuntur; ut, *homo & bestia.*

Pater & filius sunt simul naturâ, quatenus sunt relatum & correlatum, non verò quatenus sunt homines: nam homo qui est pater, est prior, & causa ejus hominis qui est filius: sed non est priùs pater, quàm alter est filius; neque *esse patrem* in uno, (puta Philippo) magis est causa cur *esse filium* sit in Alexandro; quàm *esse filium* in Alexandro est causa, cur *esse patrem* sit in Philippo. *Homo & bestia* dicuntur simul naturâ, respectu nimirum animalis, quia animal de illis simul prædicatur, nec de uno priùs quàm de altero, continentur enim æqualiter sub animali, & sub eo simul comprehenduntur: simul secundùm quid, scil. secundùm genus τὸ animal; utcunque respectu sui invicem brutum fuerit prius homine: pater & filius dicuntur simul simpliciter.

CAP. XXIV.

Atque hactenus egimus de thematum simplicium Categoriis, & affectionibus, quæ ex eorum in categoriis dispositorum collatione oriuntur: quid porro sequitur?

INterpretatio thematum simplicium, & affectiones, quas intellectus noster vocabulis affingit, ex modo conceptus suos interpretandi.

Logica dirigit & sermonem internum & externum: hactenus ea sumus persecuti, quæ faciunt ad cognitiones nostras dirigendas; sequuntur nunc, quæ faciunt ad dirigendam orationem nostram: ut sic discamus non tantùm res quaslibet bene intelligere, sed & intellectas aliis bene explicare atque interpretari.

Quid est interpretatio?

Interpretatio est vox articulata, animi conceptus ex instituto significans.

Vox est sonus significativus, significátque, vel animi affectus, ut fletus, risus, latratus, & vocatur vox inarticulata; quæ syllabis, & literis, tanquam articulis non constat: vel significat animi conceptus, seu cogitationes, & vocatur articulata, quia literis, & syllabis, tanquam articulis constat; ut, homo animal. *Ex instituto* significat vox quælibet: quia pro variorum hominum, ac nationum arbitrio, voces vim significandi acceperunt.

Quotuplex est interpretatio?

Duplex; dictio, quæ est interpretatio simplex: & oratio, quæ est interpretatio composita.

Non agitur hîc de voce prout literis constat ac syllabis, quod est Grammaticæ; nec de ea prout est vel propria vel figurata, quod est Rhetoricæ; sed prout est index animi, & significat aliquid à mente intellectum ac perceptum, & aliis explicandum.

Quid est dictio sive interpretatio simplex?

Cujus nulla pars significat separatim: ut, *homo, piscis, lapis*.

Nulla pars] id est, syllaba. *Significat separatim*] scil. quatenus est pars istius dictionis: ita quamvis partes hujus vocis, *valebis*, scilicet *vale* & *bis*, aliquid significent separatim, non tamen id faciunt quatenus sunt partes istius vocis.

Quid est oratio, sive interpretatio composita?

Cujus partes significant aliquid separatim: ut, *homo est animal: piscis non respirat*.

Partes] id est, dictiones; nam hæ sunt partes orationis.

Quomodo dividitur dictio?

In nomen & verbum.

Quid est nomen?

Nomen est dictio, quæ sine tempore significat, & conjuncta verbo substantivo, effert verum aut falsum: ut, *homo, animal*.

Aliud est, tempus non significare, & aliud, sine tempore significare: multa nomina significant tempus, ut, *annus, mensis*: multa non significant tempus, ut, *homo, animal*: Omnia tamen significant sine tempore, quia nunquam significant rem in aliqua differentia temporis, vel præsentis, vel præteriti, vel futuri.

Quid est verbum?

Verbum est dictio, quæ tempus adsignificat, & semper signum est eorum, quæ de altero dicuntur: ut, *disputat, currit*.

Adsignificare tempus] est, præter rem significatam denotare temporis differentiam, sub qua res significata esse, fuisse, vel fore dicitur: Ex. gr. *disputatio* est nomen, *disputat* verbum: Discrimen est, quod prius vocabulum significet actionem sine tempore, posterius cum tempore. *Signum est eorum &c.*] id est, verbum est signum prædicati ejus quod prædicatur: nam nomen est semper subjectum, & verbum est prædicatum. Præter nomen & verbum, nullas partes orationis habent Logici: nam pronomen & participium referunt ad nomen: reliquæ partes orationis sic Grammaticis dictæ, illis non sunt tales, sed

tantùm

tantùm additamenta orationis, & ut vulgò loquuntur, συγκατηγορήματα: talia quoque sunt adjectiva.

Quomodo dividitur nomen & verbum?

Utrumque dividitur in finitum, & in infinitum.

Quid est nomen aut verbum finitum?

Quod habet significationem definitam: ut, *homo, currit.*

Nomen aut verbum *finitum* dicitur, quod rem aliquam certam, & certò significat.

Quid infinitum?

Cujus significationem negandi nota *non* indefinitam facit: ut, *non-homo, non-currit.*

Infinitum dicitur, quod non significat rem aliquam certam, aut certò. Infinitum nomen & verbum semper cognoscitur per præpositam particulam *non*; ut, *Homo* significat rem aliquam certam, nimirum, animal rationale, non brutum, non scamnum, non lapidem, &c. *Currit* significat aliquid certò, nimirum, non stare, non sedere, non ambulare, non jacere, sed talem formam motûs quem cursum vocamus. *Non-homo*, non significat rem certam; nam scamnum, lapis, planta, & quicquid præter hominem rerum est, est non-homo. *Non-currit*, non significat aliquid certò; nam significat jacere, stare, ambulare, & omnem præter τὸ currere, motum & actionem.

CAP. XXV.

Quænam sunt spectanda in distinctionibus?

PRimò, etymologia & conjugatio; deinde, homonymia & synonymia.

Synonymia hîc non sumitur, ut à Grammaticis pro æquipollentia vocum, quo sensu illis dicuntur *ensis* & *gladius* vocabula synonyma; sed alio sensu, de quo cap. seq.

Quid est Etymologia?

Etymologia est ratio vocis in significando, ex origine declarata: veluti cùm *modestum* dicitur, quasi *de modo tantum*.

Etymologia Logica distinguitur ab etymologia Grammatica, quia Logica habet rationem significationis, Grammatica non item: ducuntur verò etymologiæ Logicæ ab omnibus affectionibus Logicis, & notionibus secundis; ex. gr. à causa efficiente, ut scriptura à *scribo*; à materia, ut homo ab humo; ab effectu, ut consul à consulendo; ab objecto, ut Logica à λόγος, &

Quid sunt conjugata?

Conjugata sunt, quæ vocis & significationis affinitate juncta, terminatione differunt: ut, *justitia*, *justè*: *sapiens*, *sapienter*, *sapere*.

In conjugatis tria sunt observanda; vocum cognatio, affinitas significationis, & terminationis diversitas.

Quot partibus constat conjugatio?

Tribus; voce primitivâ, paronymâ sive denominatâ, & casu.

Quid est vox primitiva?

Vox primitiva est vox abstracta, quæ ab alia voce non est denominata.

Vox *abstracta* dicitur, quæ significationem habet simplicissimam, ut *justitia*, quæ Logicè à nulla alia voce derivatur; non non *justitia* à *justus*, ut *Grammatici* volunt, sed *justus* à *justitia* derivatur, quia *justus* habet significationem concretam, sive complexam; significat enim virtutem istam, & hominem in quo est: Grammatici rationem habent syllabarum, & derivant *justitiam* à *justus*, quia justitia quadrisyllabum est, & justus dissyllabum; at Logica syllabarum rationem non habet. Abstractæ vocis significatio est simplicior, quia plerumque significat nudum accidens, non significato subjecto; ut justitia.

Quid paronyma sive denominata?

Vox paronyma est vox concreta, quæ à voce primitiva sic derivata est, ut ab ea terminatione solâ differat.

Vox concreta est quæ habet significationem compositam; ut, justus. Concreta vox significat & substantiam, & accidens; ut, *justus*. Voces paronymæ sunt omnes voces adjectivæ; ut, *doctus*, *albus* &c. omnes item substantivæ, quæ significant relata; ut, *pater*, *dominus*. An etiam alia substantiva vocabula quæ sunt voces paronymæ, usu addiscendum est, & ex definitione vocis paronymæ dijudicandum.

Quid casus?

Casus hoc loco, est adverbium à nomine aut verbo suæ conjugationis deductum: aliàs, casus est qualibet vocis inflexio.

Casus apud Logicos non uno modo sumitur: interdum significat omnes casus præter nominativum; interdum omnes modos extra indicativum: hîc neutrum notat, sed adverbium inde derivatum. *Qualibet vocis inflexio*] seu per casus, genitivum, dativum, &c. ut in nomine; seu per modos, imperativum, subjunctivum, &c. ut in verbo fit.

Adde exemplum.

Justitia, sapientia, sunt voces abstractæ sive primitivæ; *justus, sapiens,* sapi... voces concretæ sive paronymæ; *justè, sapienter,* casus.

CAP. XXVI.

Quid est vox synonyma sive univoca?

QUæ res significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio communi nomini ac- commodata est eadem.

In *voce synonyma* duo sunt; 1, *Vox communis*, pluribus rebus significandis accommodata, eadem. 2, *Definitio*, pluribus rebus significatis accommodata, eadem: ut, animal respectu hominis & bestiæ: nam & homini nomen animalis, & bestiæ idem competit; & utrique convenit communis definitio *animalis*, quòd sit substantia, corporea, vivens, sentiens. Notandum hîc est alio modo dici synonyma quàm in Grammaticis, ubi talia dicuntur, quæ sunt πολυώνυμα, ut mulier & fœmina, quod jam antè est monitum.

Quid vox homonyma?

Quæ res significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio communi nomini ac- commodata est diversa.

In *voce homonyma* duo sunt; 1, *Vox communis*, pluribus rebus significandis accommodata, diversa. 2, *Definitio*, secundùm vocem istam communem pluribus rebus accommodata, diversa: ut, cùm *Cancer* sumitur pro morbo, animali, & sidere; nulla hîc definitio communis illis tribus dari potest, cùm tamen omnia ista tria communi nomine *cancri* veniant.

Da exemplum.

Vox *animal*, cùm animali vivo simul & picto tribuitur, est homonyma; quia non est una communis essentia aut definitio vivi & picti animalis: at cùm homini & bestiæ tribuitur, est synonyma; quia una eademque essentia est, & definitio animalis, quæ homini & bestiæ cum ipso communi nomine *animalis* communis est.

Quotuplex est vox homonyma?

Duplex; alia à casu, alia à consilio.

Quænam voces dicuntur homonyma à casu?

Quæ diversis rebus significandis sine causa sunt impositæ; veluti, cùm jus dicitur, tum quod sorberi potest, tum quod injuriæ opponitur.

Homonyma à casu sunt, cùm nullà potest dari ratio, cur rebus naturâ & definitione diversissimis, idem nomen sit impositum; ut, cur *gallus* dicatur de homine, & animali.

Quo-

Quænam à consilio?

Quæ diversis rebus significandis certâ ratione sunt imposita.

Homonyma à consilio sunt, cùm potest dari causa cur unum nomen pluribus rebus significandis sit impositum, quia hoc factum est certo consilio; ut cùm *ridere* significat lætitiam hominis, & statum pascuorum vernantium.

Quotuplex est ratio homonymiæ?

Duplex; alia enim in rebus est, alia in nobis.

Quotuplex est ea, quæ in rebus esse dicitur?

Iterum duplex; tropus scilicet, & inæqualis attributio generis. Omnia enim vocabula tropica sunt ambigua; veluti, cùm *anima* ponitur pro homine, *amor* pro [illegible] &c. Tum etiam vocabula generum, quæ suis speciebus communicantur inæqualiter; ut, *ens*, cùm dicitur de substantia & accidente; *sanum esse* de animali, de cibo, & de urina. Inter vocabula tropica maximè elucent metaphorica: in quibus spectatur similitudo rerum, vel simplex; veluti, cùm homo vafer *vulpes* dicitur, aut homo impurus, *porcus*: vel analogica; veluti, cùm minister ecclesiæ *pastor* vocatur.

Cùm tropus omnis sit mutatio significationis propriæ in alienam, facta ob certam causam, omnis vox tropica significat res plures, ideóque homonyma est, & quidem à consilio, quia plurium significationum certa subest causa, quæ in Rhetoricis explicari solet: quod etiam ex nominibus troporum sciri potest; ut, *metonymia* causæ, effecti, &c. *synecdoche* partis, totius, &c. Unde ratio homonymiæ in illis est, quòd una vox causam & effectum, partem & totum, &c. significet. In metaphoricis ratio homonymiæ est similitudo: in ironia ratio homonymiæ est contrarietas. Quæ sit similitudo simplex, quæ analogica, explicatum est cap. 20. quæst. 4, 5, 6. hujus lib. Quæ vocabula sunt homonyma ob *inæqualem attributionem generis*, ea hanc habent causam homonymiæ, quòd genus dicatur priùs de una specie quàm de altera, idque, quia una species ab altera dependet: sic *Ens* est genus homonymum respectu substantiæ & accidentis, quia priùs dicitur de substantia quàm de accidente; & id fit, quia accidens dependet à substantia: ut ratio homonymiæ in voce *Ens* sit dependentia accidentis à substantia. *Similitudo simplex* rerum, est convenientia duorum in eodem tertio, ut, vulpis & hominis, in astutia: *similitudo analogica*, est convenientia terminorum quatuor: v. g. ut pastor pascit oves; ita minister ecclesiam.

Quando voces homonyma dicuntur propter rationem in nobis sitam?

Cùm nomen propinquæ aut charæ personæ indimus liberis nostris ad conservandum illius memoriam; aut personæ piæ, aut illustris, ob spem similitudinis, aut ad exemplum.

Vt cùm filio quis indit nomen Patris, aut Avi, aut Patriarchæ, aut Regis, aut Principis, &c.

CAP. XXVII.

Atque hæc de themate simplici. Quid porrò sequitur?

Thema complexum, ejúsque interpretatio, quæ enunciatio dicitur.

Doctrina de *themate simplici*, ejúsque interpretatione, seorsim fuit tradita: sed verò doctrina de *themate complexo*, & ejus interpretatione simul traditur, ob rationem quæ datur quæstione tertiâ.

Quid est enunciatio?

Enunciatio est oratio, in qua aliquid de aliquo verè aut falsò pronunciatur: ut, *Terra est rotunda: Mare non est altius terrâ.*

Enunciatio] aliis dicitur *propositio*; aliis *axioma*. *Est oratio*] scil. externa, sicut ipsum thema complexum est oratio interna; porrò, est *interpretatio composita*, quia ejus partes aliquid *significant separatim*. *Verè vel falsò*] Oratio dicitur duobus modis vera vel falsa: prout convenerit vel cum mente dicentis, vel cum rebus ipsis; aut prout dissenserit ab alterutro: quando oratio est conformis menti dicentis, dicitur vera *Ethicé*; quando non est conformis menti dicentis, dicitur falsa *Ethicé*: quando autem est conformis rebus, est vera *Logicé*; quando non est conformis rebus, est falsa *Logicé*. Ex. gr. cùm quis dicit, *Princeps venit Leidam*, neque meliùs sciat, est oratio vera Ethicé; si quis eandem orationem proferat, & meliùs sciat, est falsa Ethicé: si quis dicat, *Petrus est homo*, est oratio vera Logicè; si quis dicat, *Petrus non est homo*, est oratio falsa Logicè. Hinc liquet, posse orationem veram Ethicè, falsam esse Logicè, & vice versâ. Ex. gr. si quis nesciens Principem venisse Leidam, dicat ut alterum fallat, *Princeps venit Leidam*, ejus oratio est vera Logicè, & falsa Ethicè: contrà, si quis ex viro fide digno acceperit, Principem venisse Leidam, qui tamen non venerit, & tum dicat, Princeps venit Leidam, ejus oratio est vera Ethicè, & falsa Logicè. Hoc loco in definitione enunciationis, per vocabula *verè* vel *falsò* intelliguntur veritas vel falsitas Logica: veritas & falsitas Ethica ad Ethicam

cam pertinet. *Thema complexum* sic dicitur respectu mentis concipientis: respectu verò sermonis externi, sive conceptuum interpretationis, dicitur *Oratio*, quum res, sive conceptus per orationem significentur.

Cur non discernis thema complexum ab illius interpretatione, ut factum fuit in themate simplici?

Quia eædem species, eædémque affectiones in themate complexo, atque in illius interpretatione, sive enunciatione consideranda sunt.

Quænam sunt spectanda in enunciatione?

Species & affectiones.

Quænam sunt species enunciationis?

Primò, simplex & composita; deinde, pura & modalis.

Quid est enunciatio simplex?

Quæ non potest in plures enunciationes resolvi; ut, *Canis latrat: Petrus est fur.*

Clariùs dici potest enunciatio simplex, quæ unam tantùm habet copulam verbalem *est*; aut, uno tantùm constat verbo, quod vim habet copulæ: si enim duo occurrant verba, aut duæ copulæ verbales, aut unum idémque verbum vel copula verbalis denuo repetatur, vel subintelligatur, est enunciatio composita; sic in illo *Virgilii*, *Unà Eurúsque Notúsque ruunt, crebérque procellis Africus*--- verbum *ruit* bis subintelligitur; ac si dixisset, *Eurus ruit, & Notus ruit, & Africus ruit.*

Quæ sunt partes enunciationis simplicis?

Subjectum, & prædicatum.

Quid est subjectum?

Cui aliquid in enunciatione simplici tribuitur.

Subjectum quod opponitur prædicato, latiùs patet quàm subjectum quod opponitur adjuncto: dicitur hoc loco subjectum, prior pars in enunciatione, de qua aliquid dicitur; prædicatum verò pars posterior, quæ de altera dicitur: hoc verò notandum est, subjectum & prædicatum non tam ex situ, quàm ex sensu dijudicanda esse, & ex constructione Grammatica; ut in illo *Iuvenalis* versu, —— *Nobilitas sola est atque unica virtus: Nobilitas* est prædicatum, & tamen loco ponitur priori: *Virtus* est subjectum, & ponitur posteriori: sed constructio & sensus docent, nobilitatem dici de virtute, non contrà, virtutem de nobilitate. *Petrus est doctus*: ibi *Petro* tribuitur *doctum esse*, sed non tribuitur τῷ docto quòd sit *Petrus*.

 Quid

Quid prædicatum?

Quod alicui in enunciatione simplici tribuitur.

Quid ergo de copula verbali E S T *statuendum?*

Copula *est* censetur pars prædicati; ut in hac enunciatione, *Homo est animal*, subjectum est *homo*, prædicatum, *est animal.*

Copula E S T est quasi forma, & anima enunciationis; subjectum & prædicatum sunt quasi materia, aut partes integrantes enunciationis.

An copula E S T *semper in enunciatione exprimitur?*

Non: sæpe in verbo continetur; ut, *Socrates sapit:* hoc enim idem est ac, *Socrates est sapiens.*

Cùm copula E S T in verbo continetur, dicitur enunciatio binaria; ut, *Petrus disputat:* cùm à verbo distinguitur, dicitur enunciatio trinaria; ut, *Petrus est disputans.* Si vocula E S T simul sit copula & prædicatum, ut, *Socrates est*, vocatur E S T *secundi adjecti*, quia secundo loco ad subjectum adjicitur: nam E S T in hac enunciatione, *Socrates est*, & copula est, & simul prædicatum; nam, *Socrates est*, significat, *Socrates est existens.* *Est* secundi adjecti est pars enunciationis simplicis ibi: *Socrates*, est primum adjectum, E S T, secundum adjectum: at cùm dico, *Socrates est disputans*, E S T copula est, & præter *Socrates* & *disputans*, tertio loco adjicitur. Si tantùm sit copula, & non item prædicatum, ut, *Socrates est Philosophus*, vocatur *est* tertii adjecti, quia *est* tertio loco apponitur, cùm primo loco sit subjectum, secundo prædicatum.

Quid est enunciatio composita?

Quæ constat ex pluribus enunciationibus inter se copulatis.

Clariùs dicitur enunciatio composita, quæ plures habet copulas verbales, vel plura verba, sive expressa, sive subintellecta, ut in illo Poëtæ, *Et prodesse volunt, & delectare Poëtæ*, verbum *volunt* semel subintelligitur; tantundem enim est, ac si dixisset, *Poëtæ volunt prodesse, & Poëtæ volunt delectare.*

Quotuplex est?

Quintuplex: copulativa, hypothetica, disjunctiva, adversativa, & relativa.

Quid est enunciatio copulativa?

Cujus partes connectuntur conjunctione copulativâ, *&*, *que*, *quoque*, aut similir; ut, *Credidit Abraham Deo, & imputatum ei fuit ad justitiam.*

Partes enunciationis copulativæ, imò cujusvis compositæ, sunt

sunt integræ enunciationes, quæ singulæ suas habent partes alias, subjectum & prædicatum: ita in exemplo enunciationis copulativæ, prior pars est, *Credidit Abraham Deo*; quæ suum habet subjectum *Abraham*, & suum prædicatum, *credidit Deo*; posterior pars est altera enunciatio, quæ iterum habet suum subjectum, quod subintelligitur, scil. *hoc*, & suum prædicatum, scil. *imputatum*, &c.

Quid est hypothetica?

Cujus partes connectuntur conjunctione conditionali, *si*; ut, *Si Deus est, mundus regitur providentiâ.* Hic prior pars dicitur antecedens; altera, consequens.

Accuratè notandum est, veritatem enunciationis hypotheticæ non consistere in veritate vel antecedentis, vel consequentis, sed tantùm in utriusque nexu, sive connexione *Si*; ideóque potest enunciatio hypothetica esse vera, ut utraque ejus pars sit falsa, quia connexio vera est; qualis hæc, *Si asinus volat, habet alas*; nam nec antecedens verum est, *asinum volare*, nec consequens verum est, *asinum habere alas*; & tamen tota enunciatio hypothetica vera est, quia connexio vera est; quod enim volat, alas habet: Sic contrà, potest antecedens esse verum, item & consequens, ut tamen tota enunciatio hypothetica sit falsa; ut, *Si Abraham fuit dives, etiam fuit sanctus*; hîc singulæ partes veræ sunt, *Abraham fuisse divitem, Abraham fuisse sanctum*; tota tamen enunciatio falsa est, quia connexio falsa est; nemo enim propterea sanctus est, quia dives est. Ergo veritas vel falsitas enunciationis hypotheticæ, consistit in veritate vel falsitate vinculi: Vinculum est, quo partes enunciationis connectuntur, colliguntur, vinciuntur; éstque, vel copula EST, vel verbum in enunciatione simplici, vel aliqua conjunctio in enunciatione composita, ut hîc est *Si*.

Quid disjunctiva?

Cujus partes connectuntur conjunctione disjunctivâ, *aut, vel, sive, seu*, aut simili; ut, *Aut justificamur fide, aut operibus.*

Ut disjunctiva sit vera, partes ejus debent esse oppositæ, & quidem immediatè: adeóque hæc falsa est, *Aut homo est aut animal*, quia partes non sunt oppositæ: & hæc falsa est, *Aut pax est aut bellum*, quia partes hîc quidem sunt oppositæ, sed non immediatè; nam induciæ sunt medium quid inter bellum & pacem.

Quid adversativa?

Cujus partes connectuntur conjunctionibus adversativis, *quamvis tamen, non sed,* & similibus; ut, *Non formosus erat, sed erat facundus Ulysses.*

Ut enunciatio adversativa sit vera, requiritur utriusque partis veritas; ut, *etsi Abraham fuit dives, tamen etiam fuit pius:* ut sit falsa, exigitur tantùm alterutrius partis falsitas; ut, *quamvis pius fuit Moses non tamen doctus*; falsa est enunciatio, quia altera pars falsa est; nam Moses erat doctus.

Quid relativa?

Cujus partes connectuntur mutuâ relatione; ut, *Qualis Rex, talis grex: Quod est compositum, est immortale: Dum spiro, spero.*

Ut enunciatio relativa sit vera, requiritur utriusque partis veritas; quod liquet ex exemplis in textu allatis: ut sit falsa, sufficit unius partis falsitas; ut, *quanto fuit doctior Seneca, tanto fuit pauperior,* falsa est, quia hæc pars falsa est, *Senecam fuisse pauperem*; nam fuit ditissimus.

CAP. XXVIII.

Atque hæc de prima divisione: accedamus ad alteram. Quid est enunciatio pura?

In qua non exprimitur quo modo partes cohærent; ut, *Homo est animal: Homo non est lapis.*

Exempla subjecta enunciant simpliciter prædicatum convenire subjecto, vel repugnare; ita *animal* tantùm dicitur convenire cum *homine*, *homo* pugnare cum *lapide*, sic ut *modus* hujus vel convenientiæ, vel pugnæ non exprimatur.

Quid modalis?

In qua exprimitur quo modo partes cohærent; ut, *Necesse est hominem esse animal, aut, non esse lapidem.*

Hîc in exemplis, præter subjectum & prædicatum, exprimitur modus, quomodo vel conveniant vel repugnent; sc. necessariò, non contingenter.

Quot sunt modi?

Quatuor; necesse, impossibile, possibile, & contingens.

Isti quatuor modi dicuntur modi formales, quia afficiunt formam enunciationis, hoc est, copulam verbalem, aut verbum quod vim habet copulæ: Modi qui afficiunt materiam, subjectum & prædicatum enunciationis, ut omnia adjectiva, & adverbia huc non pertinent; ut, *pastor bonus ponit animam*

animam pro ovibus suis : &, *Petrus studet diligenter* : vocabula *bonus*, & *diligenter*, sunt modi materiales, quia alter subjectum afficit, alter prædicatum : notandum autem est semel, subjectum & prædicatum dici enunciationis materiam ; & copulam verbalem dici ejus formam.

Quæ sunt partes enunciationis modalis?

Dictum, & modus ; ut, in hac enunciatione, *Necesse est hominem esse animal*, dictum est, *hominem esse animal* ; modus, *necesse*.

Quomodo dispensandæ sunt hæ partes?

Ita ut dictum sit subjectum, & modus prædicatum.

Modus est quasi prædicatum, quia cohæret cum copula, quæ in enunciatione pura est pars prædicati ; ut, *necesse est hominem esse animal* : Subjectum hujus modalis enunciationis est, *hominem esse animal*; prædicatum est, *necesse est*. Enunciatio pura est, *Homo est animal* ; ubi *homo* est subjectum, *est animal*, prædicatum : quia verò *necesse* cohæret cum copula enunciationis puræ, *est*, quæ est pars ejus prædicati, etiam τὸ *necesse* in modali enunciatione censetur prædicatum.

CAP. XXIX.

Atque hæc de speciebus. Quotuplices sunt affectiones enunciationum?

DUplices : absolutæ, & relatæ.

Affectiones absolutæ dicuntur, quæ enunciationibus singulis in se conveniunt : *relatæ*, quæ iis conveniunt inter se collatis.

Quænam sunt affectiones absolutæ?

Quantitas, & qualitas.

Hinc quærimus, *quanta* sit enunciatio, & *qualis*; ad quas quæstiones respondendũ est ex divisionibus sequentibus. Itaq; cùm rogo, *quæ*, *qualis*, *quanta* est enunciatio, vox *quæ*, petit cujus sit speciei, simplex an composita, pura vel modalis ; vox *qualis*, an sit affirmans vel negans, vera vel falsa : vox *quanta*, an sit universalis, an particularis, an indefinita, an singularis.

Quomodo dividitur enunciatio ratione quantitatis?

In universalem, particularem, indefinitam, & singularem.

Quid est enunciatio universalis?

In qua subjectum universale accipitur universaliter, hoc est, cum nota universalitatis, *omnis*, *nullus*, aut simili ; ut, *Omnis homo est animal* : *Nullus cometa est stella.*

In enunciatione universali duo requiruntur: 1. Ut subjectum sit universale. 2. Ut prædicatum de eo enuncietur universaliter; quod fit cùm nota universalitatis est addita subjecto: Ut, *Omnis* (nota universalitatis) *homo est animal*; hîc, quandoquidem verissimè animal dicitur de omni homine, dicitur de eo universaliter.

Quid particularis?

In qua subjectum universale accipitur particulariter, hoc est, cum nota particularitatis; ut *aliquis quidam*, aut simili; ut, *Aliquis homo est dives: Non cuivis homini contingit adire Corinthum.*

Enunciatio particularis habet quidem subjectum etiam universale, sed id, quod de subjecto enunciat, id enunciat particulariter; quod fit, cùm subjecto universali additur nota particularitatis: E.gr. *Aliquis homo est dives*: Ista enunciatio habet quidem subjectum universale, (quod est *Homo*) sed id (puta *divitem esse*) quod de subjecto dicit, id dicit particulariter, quod facit per notam particularitatis (*aliquis*) additam subjecto, *homini*.

Quid indefinita?

Cujus subjectum universale nullâ quantitatis notâ definitur; ut, *Matres amant liberos suos.*

Enunciatio indefinita subjectum quidem habet universale, sed neque universaliter neque particulariter aliquid de eo enunciat, verùm indeterminatè absque ulla nota vel universalitatis vel particularitatis. *Matres amant liberos suos*, est enunciatio indefinita, quia subjecto universali (*Matres*) nulla præposita est vel universalitatis ut (*omnes, nullæ*) vel particularitatis (ut *aliquæ, quædam*) nota, quâ absente, enunciatio est indeterminata, sive indefinita: hæ autem notæ locum non habent nisi in subjecto universali, non in singulari.

Quid singularis?

Cujus subjectum est singulare; ut, *Milo occidit Clodium.*

In enunciatione singulari subjectum est individuum determinatum, non vagum; hoc enim facit enunciationem particularem; ut, *Aliquis homo est doctus*, quæ non debet confundi cum enunciatione singulari: in exemplo Autoris, *Milo* est subjectum singulare determinatum.

CAP.

CAP. XXX.

Quomodo dividitur enunciatio ratione qualitatis?

PRimò, in affirmantem & negantem: deinde, in veram & falsam.

Quid est enunciatio affirmans?

Quæ partes conjungit; ut, *Omnis homo est animal: Si Deus est, mundus regitur providentiâ: Necesse est Deum esse justum.*

Per *partes* hìc & in sequenti quæstione, intelliguntur subjectum & prædicatum, in enunciatione simplici; antecedens & consequens, in hypothetica; dictum & modus, in modali: singulorum exempla sunt subjecta. Dicuntur hæ *partes conjungi*, quando enunciatio unam partem alteri attribuit, seu inesse dicit.

Quid negans?

Quæ partes dividit; ut, *Terra non movetur: Non, si casus est in natura, providentia Dei tollitur: Non necesse est Socratem disputare.*

Partes dicuntur *dividi*, cùm enunciatio unam ab altera removet; seu cùm significat unam alteri non inesse. Notandum verò est, ut enunciatio sit negans, particulam negandi non, esse addendam copulæ, seu verbo quod vim habet copulæ, in enunciatione simplici; conjunctioni, in composita; modo, in modali: exempla sunt in textu.

Quomodo dividitur enunciatio tum affirmans, tum negans?

In finitam, & infinitam.

Quam vocas finitam?

Quæ constat subjecto, & prædicato finitis; ut, *Omne corpus est in loco.*

Enunciatio finita exigit utrumque, & subjectum, & prædicatum finitum: infinita exigit alterutrum tantùm infinitum. Quid sit prædicatum ac subjectum finitum, & infinitum, dictum est cap. XXIV. penultimâ & ultimâ quæstione.

Quam infinitam?

Quæ constat subjecto, aut prædicato, aut etiam utroque infinito; ut, *Non ens excluditur à categoriis: Quidam homines sunt non-docti: Quidam non docti divites, sunt minimè sordidi.*

In

In quo differt enunciatio negans ab infinita affirmante?

In enunciatione negante ponitur negatio proximè 1. ante copulam, aut 2. ante verbum quod vim copulæ continet, 3. aut ante notam quantitatis, vel 4. etiam in nota quantitatis includitur; ut, *Quidam homines non sunt electi*: *Lapides non vivunt*: *Non omnis homo est impius*: *Nulla bestia ratiocinatur*. Si duæ negationes concurrant, enunciatio censetur affirmata; ut, *Nullus homo non peccat*. Si negatio alio loco ponatur, efficit enunciationem infinitam affirmantem; ut, *Quidam non locuples potest esse dives*: *Omne animal non rationale est bestia*: *Adam potuit non peccare*.

Discrimen hoc inter enunciationem simpliciter negantem & infinitam affirmantem diligenter est tenendum: nam diversum, imò oppositum habent hæ enunciationes nonnunquam sensum; quemadmodum ultimum exemplum demonstrat: si enim dixero, *Adam potuit non peccare*, ut illud non ponatur post copulam immediatè ad prædicatum, & illud reddat infinitum, enunciatio est vera: sed si ponatur nota negandi ante ipsam copulam, hoc modo, *Adam non potuit peccare*, est enunciatio falsa, sic enim nunquam peccâsset. Sic in alio exemplo, *Æneas potuit non vincere Turnum*, est enunciatio affirmans infinita vera; *Æneas non potuit vincere Turnum*, est enunciatio negans falsa, sic enim nunquam Turnum vicisset: si enim negandi nota ponitur ante verbum *potuit*, negatur utrobique potentia; cùm ponitur ante prædicatum, negatur actus tantùm peccandi vel vincendi, qui in Adamo & Ænea sequi non potuit, quamvis in utroque sit secutus. Ut enunciatio sit negans, aut ex affirmante in negantem mutetur, oportet ut negatio vel includatur in nota quantitatis, qualis est, *nullus*, *nemo*; ut, *Nullus homo est animal*; ubi includitur in voce *nullus*: vel ut ponatur proximè ante copulam; ut, *Petrus non est lapis*; ubi ponitur *non* ante copulam *est*: vel ut ponatur ante verbum quod habet vim copulæ; ut, *Petrus non studet*; *studet* enim in se continet copulam; tantundem enim est ac si diceres, non est studens: vel ut ponatur ante notam quantitatis; ut, *Non omnis homo est doctus*; *omnis* enim nota quantitatis est, cui negatio non præponitur.

CAP. XXXI.

Hac de affirmatione & negatione. Porro quid est enunciatio vera?

QUæ conjungit ea, quæ reverà conjuncta sunt; aut dividit, quæ reverà sunt divisa.

Enunciatio

Enunciatio vera enunciat esse, quod est; ut, *homo est animal*; & non esse, quod non est; ut, *homo non est bestia*: itaque complectitur & affirmantem, & negantem enunciationem. Breviùs, ut & clariùs ita definitur: Quæ conjungit conjungenda, & dividit dividenda.

Quid falsa?

Quæ conjungit ea, quæ divisa sunt; aut dividit, quæ conjuncta sunt.

Falsa enunciatio, vel enunciat esse, quod non est; ut, *homo est lapis*; vel enunciat non esse quod est; ut, *planta non vivit*: prior affirmans est, posterior negans, utraque falsa. Breviùs definitur: Quæ conjungit dividenda, & dividit conjungenda.

Quomodo dividitur enunciatio vera?

In necessariam, & contingentem.

Quam vocas necessariam?

Quæ non potest esse falsa; ut, *Homo est animal*: aut, *homo non est lapis*.

Necessitas enunciationis hoc in loco dicitur vulgò necessitas in *prædicando*, & distinguitur à necessitate *in causando* & *in existendo*; quarum illa est, quâ causa quæ agit, non potest non agere; hæc est, quâ ens quod exsistit, non potest non exsistere: priori modo, *ignis* necessarium est ens in causando, quia non potest non urere: posteriori modo, *Deus* est ens necessarium in exsistendo, quia non potest non exsistere. Necessitas in *prædicando* consistit in indissolubili partium subjecti & prædicati nexu; ita, *homo & animal*, indissolubiliter connectuntur; nam fieri non potest, ut homo non sit animal.

Quot sunt gradus necessitatis in enunciatione?

Tres, κατὰ παντὸς, καθ' αὑτὸ, & καθόλου πρῶτον, hoc est, *de omni, per se, & universale primum.*

Quæ dicitur enunciatio de omni?

In qua prædicatum omni subjecto convenit, & semper; ut, *Corvus est niger*: *Homo est bipes.*

In enunciatione *de omni* requiritur universalitas subjecti, & universalitas temporis; si alterutra desit, non est enunciatio necessaria *de omni*, sed est contingens; sic, *homo est justus*, non est enunciatio *de omni*, quia non omnes homines sunt justi: nec *vivens crescit*, est enunciatio *de omni*, quia licèt *omne vivens crescat*, non tamen semper crescit. *Esse nigrum*, convenit omni

omni corvo, & *esse bipidem*, omni homini, scil. naturaliter.

Quæ dicitur per se?

Cujus subjectum & prædicatum essentiali nexu cohærent.

Subjectum & prædicatum dicuntur essentiali nexu cohærere, quandò vel prædicatum est de essentia subjecti, vel subjectum est de essentia prædicati. *Prædicatum esse de essentia subjecti, & in definitione subjecti poni*, idem sunt. Exemplum est, *Homo est animal.* Hìc *animal* ponitur in essentia & definitione *hominis*, tanquam ejus pars; sed non vice versâ: nam cùm definis *animal* per substantiam corpoream, viventem, sentientem, in ista definitione non ponitur homo, nec poni debet, nec potest. Sic ab altera parte, *Subjectum esse de essentia prædicati, & contineri in definitione prædicati*, idem sunt. Exemplum est, *Homo est risibilis.* Hìc *homo* ponitur in definitione & essentia prædicati, *risibilitatis*; sed non vice versâ *risibilitas* ponitur in definitione subjecti *hominis*: nam cùm definitur *homo, est animal rationale*, in ista definitione non ponitur *risibilitas*; quod est manifestissimum, & per se patet.

Quot sunt modi enunciationis per se?

Duo; vel enim prædicatum ponitur in definitione subjecti, vel subjectum in definitione prædicati.

Cùm prædicatum ponitur in definitione subjecti, dicitur enunciatio per se primi modi: cùm subjectum ponitur in definitione prædicati, dicitur enunciatio per se secundi modi.

Quænam enunciationes pertinent ad primum modum?

In quibus, vel genus prædicatur de specie; ut, *Homo est animal*: vel differentia; ut, *Homo est rationalis*: vel integra definitio; ut, *Homo est animal rationale.*

Genus] intellige vel proximum, vel remotum. *Differentia*] vel proxima, vel remota. Genus, & differentia remota ponuntur in definitione subjecti implicitè, quia implicantur, & includuntur in genere proximo: genus verò & differentia proxima ponuntur in definitione subjecti explicitè & verbis expressis; sic, *Homo est substantia, Homo est sensitivus*, est enunciatio per se, quia, & *substantiam esse*, & *sensitivum esse*, ponuntur in definitione hominis, sed implicitè, quatenus in genere ejus proximo *animali* includuntur: ipsum *animal*, aut *rationale* explicitè in definitione hominis ponitur. *Explicitè* illa dicuntur poni in definitione, quæ in definiendo exprimuntur; ut,

cùm

cùm definitur *homo* per *animal*, & *rationale*, genus, & differentia proxima in ipsa oratione definiente exprimuntur: includuntur in genere proximo *animali*, genera remota hominis, vivens, corpus, substantia, quæ non exprimuntur oratione quâ fit definitio: item implicantur differentiæ remotæ, nimirum, hominem esse *sensitivum*, &c. quæ in voce *animal*, genere proximo latent.

Quænam pertinent ad secundum modum?

In quibus proprietates prædicantur de subjecto suo: idque vel singulis seorsim; ut, *Homo est risibilis*: vel duæ disjunctim; ut, *Numerus est par aut impar*.

Subjectum proprietatum semper ingreditur definitionem earum perfectam. Ita definitur *risibilitas*, potentia ridendi in *homine* &c. *Singulæ seorsim*] Sic *risibilitas* dicitur *de omni homine*, & de unoquoque seorsim: nam, *Petrus est risibilis*, *Paulus est risibilis*, *Joannes est risibilis*, *&c.* *Disjunctim*] i. e. non copulativé: nullus enim numerus potest esse, & par, & impar; nam numerus est, aut par tantùm, aut impar; binarius par est, ternarius impar.

Quænam enunciatio dicitur universaliter prima?

In qua prædicatum subjecto convenit, quatenus ipsum est id quod est; sive, quæ constat terminis reciprocis; ut, *Homo est risibilis*.

Dicitur prædicatum subjecto convenire quatenus subjectum est id quod est, cùm nihil est in subjecto, cui priùs tribui possit; ut ex hisce duabus enunciationibus, *Homo est sensibilis*: *Homo est risibilis*; prior non est universaliter prima, quia *sensibile esse*, homini non convenit in quantum est homo, sed in quantum est animal, cui priùs quàm homini tribuitur: at *risibile esse* ei convenit quatenus est homo, quia nulli priùs tribuitur quàm homini. *Termini* dicuntur *reciproci*, quando prædicatum & subjectum possunt converti, alterúmque poni loco alterius; sic licet dicere, *Omnis homo est risibilis*, *&*, *Omne risibile est homo*.

Quomodo se habent hi gradus ad se invicem?

Posterior includit priorem; non vicissim. Enunciatio enim per se, est etiam de omni, & enunciatio universaliter prima, est etiam per se; sed non vice versâ.

Quid est enunciatio contingens?

Quæ potest esse falsa; ut, *Socrates disputat*.

Enunciatio *contingens* est, cujus partes connectuntur connexione

nexione dissolubili; sic, *Socrates* & *disputat* à se invicem possunt dissolvi, ut *Socrates* sit, & tamen non disputet.

Quot sunt modi enunciationum contingentium?

Tres: quædam plerumque veræ sunt; ut, *Matres diligunt liberos suos*: quædam rarò; ut, *Homines nascuntur bicipites*: quædam ancipiti conditione nunc veræ sunt, nunc falsæ; ut, *Aleator vincit.*

Quotuplex est enunciatio falsa?

Duplex; possibilis, & impossibilis.

Quæ est enunciatio possibilis?

Quæ potest esse vera; ut, si falsò dicas *pluere.*

Quæ impossibilis?

Quæ non potest esse vera; ut, *Homo est lapis.*

CAP. XXXII.

Quot sunt affectiones enunciationum compositæ?

Duæ sunt præcipuè considerandæ; conversio, & oppositio.

Conversio & *oppositio* conveniunt enunciationibus inter se comparatis.

Quid est conversio?

Conversio est transpositio prædicati in locum subjecti, salvâ veritate enunciationis.

Salvâ veritate] Itaque nulla est conversio, quando ex convertenda vera, enunciatio sequitur conversa falsa; ut, *Omnis homo est animal*; Ergo, *Omne animal est homo*: at verò hæc est conversio bona, *Omnis homo est animal*; Ergo, *Quoddam animal est homo.*

Quotuplex est conversio?

Triplex: conversio simplex, conversio per accidens, & conversio per contrapositionem.

Quid est conversio simplex?

In qua servatur qualitas & quantitas enunciationis.

Servatur *qualitas* enunciationis, quando affirmans manet affirmans, & negans manet negans: servatur *quantitas* enunciationis, quando universalis manet universalis, & particularis manet particularis. Exempla sunt in textu.

Ubi habet locum?

In enunciatione universali negante, & particulari affirmante; ut, *Nullus homo est lapis*; Ergo, *nullus lapis est homo*: *Aliquod animal est album*; Ergo, *aliquod album est animal.*

Habet

Habet quoque locum in enunciatione universali affirmante reciproca; ut, *Omnis homo est animal rationale*; &, *Omne animal rationale est homo.*

Quid est conversio per accidens?

In qua, servatâ qualitate, diminuitur quantitas.

Diminuitur quantitas] quando universalis mutatur in particularem, aut vice versâ; uti videre est in exemplis quæst. seq. allatis.

Ubi habet locum?

In universali affirmante; ut, *Omnis homo est animal*, Ergo; *aliquod animal est homo.*

In universali affirmante] adde non reciproca: nam reciproca affirmans universalis convertitur simpliciter. Quod si in universali affirmante non reciproca quantitas non mutaretur, conversa esset falsa, nec salva esset veritas enunciationis conversæ, contra definitionem conversionis: v. g. *Omnis homo est animal*: Ergo, *Omne animal est homo*: hæc conversa est falsa.

Quid est conversio per contrapositionem?

In qua, loco subjecti & prædicati ponitur utriusque contradictio.

Ponitur utriusque contradictio, quando & subjecto, & prædicato additur particula *non*.

Ubi habet locum?

In universali affirmante; ut, *Omne mortale est genitum*: Ergo, *quod non est genitum, non est mortale.*

Hoc exemplum ab autore malè est conversum: particula enim NON non debebat poni ante copulam *est*, sed ante ipsum prædicatum *mortale*, & ante subjectum *genitum*, hoc modo; Ergo, *Quod est non genitum, est non mortale*: sic enim subjectum & prædicatum enunciationis prioris redduntur infinita: sic in hac enunciatione, *Omnis homo est animal*, conversio per contrapositionem fit; Ergo, *Omne non animal, est non homo.*

CAP. XXXIII.

Quid est oppositio?

Oppositio est pugna enunciationum in affirmando & negando.

Hæc oppositio enunciationum differt ab oppositione thematum simplicium; hic spectatur pugna in eo sita, quòd vinculum in una enunciatione affirmetur, in altera negetur: at oppositio

positio thematum simplicium est oppositio prædicatorum, non verò vinculorum; sic, *Petrus est videns*, *Petrus est cæcus*, est oppositio thematis simplicis, quia hîc prædicatum unius enunciationis opponitur prædicato alterius enunciationis: sed non est oppositio thematis complexi, quia utraque enunciatio est affirmans propter vinculum utrobique affirmatum: at si dixero, *Petrus est videns*, &, *Petrus non est cæcus*, est oppositio thematis complexi, quia utrobique enunciationum altera affirmat, altera negat, propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum, EST.

Quanam enunciationes dicuntur pugnate?

Quæ idem, de eodem, secundùm idem, ad idem, eodem modo, & eodem tempore affirmant & negant.

Idem dicitur affirmari & negari, quando prædicato & subjecto manentibus iisdem, vinculum in una enunciatione affirmatur, in altera negatur. Conditiones hæ, *secundùm idem*, &c. fuerunt positæ cap. 22. hujus libri. Hoc addendum est, nullam debere esse, vel subjecti, vel prædicati ambiguitatem.

Quotuplex est oppositio enunciationum?

Duplex: contrarietas, & contradictio.

Hæc utraque oppositio est pugna vera enunciationum.

Quid est contrarietas?

Contrarietas est oppositio inter duas universales; ut, *Omnis homo est justus*, *Nullus homo est justus*.

Universales] sc. quarum altera affirmat, altera negat; ut in exemplo patet.

Quæ est regula contrarietatis?

Enunciationes contrariæ possunt simul esse falsæ, non simul veræ.

Quæ enunciationes opponuntur contrariè, sunt simul falsæ, cùm subjectum & prædicatum contingenter cohærent; ut in exemplo posito quæstione 4. Earum altera vera est, altera falsa, cùm prædicatum & subjectum cohærent necessariò; ut, *Omnis homo est animal*, verum est; *Nullus homo est animal*, falsum est.

Quid est contradictio?

Contradictio est oppositio inter universalem & particularem; ut, *Omnis homo est justus*, *Non omnis homo est justus*: *Nullus homo est justus*, *Aliquis homo est justus*. Vel inter duas singulares; ut, *Aristides fuit justus*, *Aristides non fuit justus*.

Inter

Inter universalem & particularem] sc. ut vel universalis neget & particularis affirmet, vel particularis neget & universalis affirmet. *Inter duas singulares*] sc. quarum altera affirmat, altera negat.

Quæ est regula contradicentium ?

Enunciationum contradicentium altera semper vera est, altera semper falsa.

Nunquam possunt duæ enunciationes contradicentes simul esse veræ, nunquam simul falsæ; unde vulgatum est dictum, contradictio dividit verum à falso : sed nobis non semper constat, utra enunciationum contradicentium determinatè sit vera, utra determinatè falsa, præsertim cum instituuntur enunciationes singulares de futuro contingenti ; ut harum, *Petrus evadet vir doctus, Petrus non evadet vir doctus*, altera vera est, altera falsa ; sed nobis non constat, utra sit vera, utra falsa futura.

An non aliæ species oppositionum vulgo tribuuntur enunciationibus?

Ita.

Quæ?

Subcontrarietas, & oppositio indefinita.

Hæ oppositiones magìs apparent pugnare, quàm ut reverâ pugnent.

Quænam dicuntur enunciationes subcontrariæ?

Duæ particulares, quarum altera affirmat, altera negat ; ut, *Aliquis homo est justus, Aliquis homo non est justus.*

Duæ particulares videntur pugnare propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum ; reverâ tamen non pugnant, quia possunt simul esse veræ, si subjecta intelligantur de diversis ; ut in exemplo posito, si, *Aliquis homo est justus*, intelligatur de *Aristide* ; *Aliquis homo non est justus*, de *Verre*, utraque enunciatio est vera. Idem statuendum est de indefinitè oppositis ; *Homines* enim *sunt justi*, verum est de quibusdam : *Homines non sunt justi*, verum est de aliis.

Quæ dicuntur indefinitè opposita ?

Duæ enunciationes indefinitæ, quarum altera affirmat, altera negat ; ut, *Homines sunt justi, Homines non sunt justi.*

Quæ est regula veritatis in hisce enunciationibus ?

Enunciationes subcontrariæ, & indefinitè oppositæ possunt esse simul veræ, non simul falsæ.

Enunciationes subcontrariæ, & oppositæ indefinitè sunt simul veræ, si intelligantur, & instituantur de subjecto, & prædicato contingenter connexis; uti in exemplis positis. Earum altera est vera, altera falsa, cùm versantur in subjecto & prædicato connexis necessariò; ut, *Aliquis homo est animal*, verum est, *Aliquis homo non est animal*, falsum est; &, *Homo est animal*, verum est, *Homo non est animal*, falsum est.

Cur non recensuisti subcontrarietatem & oppositionem indefinitam inter species oppositionum?

Quia enunciationes subcontrariæ & indefinitæ non sunt reverâ oppositæ, sed videntur tantùm. Possunt enim simul esse veræ.

Possunt simul esse veræ] quia non habent idem subjectum, ut id statim est ostensum, quando sc. intelliguntur de diversis subjectis.

SYN-

SYNOPSIS LOGICÆ

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

Absoluta est prima pars Logicæ, quæ agit de thematibus, eorúmque variis affectionibus: veniamus ad partem alteram, in qua dixisti agi de instrumentis quibus themata tractanda sunt.

Quot sunt ergo ejusmodi instrumenta?

Quatuor: definitio, divisio, syllogismus, & methodus. Ex quibus, definitio & divisio inserviunt tractandis thematibus simplicibus; syllogismus, complexis; methodus, utrisque.

Quatuor cognoscendi instrumenta inserviunt tollendis quatuor defectibus mentis nostræ in cognoscendo, quibus laboramus in rerum cognitione acquirenda; scil. est in nobis multarum rerum crassa quædam, & profunda ignorantia, quam tollit *definitio*: Deinde, multa sæpe scimus, sed confusè, atque imperfectè; quam confusionem, & imperfectionem tollit *divisio*, quæ distinctam in nobis, & perfectam parit cognitionem: Tertiò, obnoxia est mens humana multis hæsitationibus & dubitationibus, nescit enim an certò cognoverit, quæ etiam distinctè se cognovisse existimat; hanc incertitudinem & dubitationem tollit *syllogismus*: Quartò, hoc etiam est vitium humanæ mentis in cognoscendo, ut non servet ordinem debitum; hanc inordinationem tollit *methodus*. Ab hisce quatuor cognoscendi instrumentis, vocatur hæc secunda Logicæ pars *organica*.

Quæ est materia, ex qua hæc instrumenta conficiuntur?

Affectiones thematum simplicium. Ex his enim definitiones & divisiones formantur: hinc argumenta petuntur syllogismis: hæ denique debito ordine dispositæ methodum constituunt.

Quia instrumenta hæc intellectui inserviunt, & sunt entia rationis, eorum quoque materia est intelligibilis, & non sensibilis.

fibilis. Ista materia explicatur lib. 1. cap. 10. usque ad 24. Nemo enim *definitionem* conficere valet, nisi sciat, quid sit genus, quid differentia, quid proprium, quid accidens, quid causa, &c. ex quibus definitiones constant: nemo *divisionem*, nisi noverit quid totum & quotuplex, quid pars & quotuplex fuerit, nam omnis divisio est totius in partes distributio: sic nemo *syllogismum* confecerit, nisi sciverit, quid sit causa vel effectum, subjectum vel adjunctum, opposita, &c. à quibus termini medii solent peti: denique, nemo *ordinatè* rem aliquam per notiones secundas *digesserit*, aut tractaverit, nisi earum naturas praecognoverit.

Quid est definitio?

Definitio est oratio, explicans quid sit id quod quaeritur.

Definitio est oratio, vel interna, vel externa; magis tamen interna, quia Logica tota sermonem internum magis regit, & dirigit, quàm externum.

Quotuplex est definitio?

Duplex: alia nominis, alia rei.

Quid est definitio nominis?

Quae nominis significationem explicat.

Quot modis explicatur nominis significatio?

Tribus modis: 1, notatione, sive etymologiâ; ut, *Triangulum est, quod habet tres angulos*: 2, voce conjugatâ; ut, *Qualitas est, à qua quales aliqui dicuntur*: 3, denique, voce synonymâ notiore; ut, *Bovinator est tergiversator.* Huc pertinent lexica.

Quid sit notatio sive etymologia, quid item conjugatio Logica, vid. cap. 25. lib. 1. *Synonyma*] Sumitur haec vox Grammaticè pro voce aequipollenti, aut ejusdem significationis; non verò Logicè, prout vox synonyma est definita cap. 26. lib. 1.

CAP. II.

Quid est definitio rei?

Quae explicat, quid res ipsa sit.

Ut nomen differt à re, ita differt definitio nominis à definitione rei.

Quomodo dividitur?

In perfectam, & imperfectam.

Quam vocas definitionem perfectam?

Quae rei essentiam attributis essentialibus explicat perfectè; ut, *Homo est animal rationale.*

Essentia

Essentia rei vocatur uniuscujusque rei natura, quâ unaquæque res constituitur, & ab alia re distinguitur. *Attributa essentialia* sunt genus proximum, & differentia specifica, quæ in definitionibus corporum respondent materiæ & formæ. *Perfectè*] i.e. nullo ex attributis essentialibus omisso.

Quot sunt leges perfectæ definitionis?

Sex

Enumera.

I. Definitio perfecta debet esse brevis.

Brevitas definitionis hoc exigit, ne quid in definitione deficiat, ne quid etiam redundet; ut, *Homo est animal rationale.*

II. Debet esse perspicua.

Quid sit perspicuitas, ex simili cognosci potest; quemadmodum enim per id quod perspicuum est, v.g. per vitrum, res alias videmus; ita per definitionem intelligimus rem definitam: quod ut fiat, debent verba definitionis esse distincta, non ambigua; propria, non tropica; usitata, non insolentia.

III. Debet cum definito reciprocari.

Quia definitio & definitum eandem notant rem, definitio clariùs, definitum obscuriùs, hinc est, quòd inter sese reciprocentur, seu convertantur: *Omnis enim homo est animal rationale*; &, *Omne animal rationale est homo.*

IV. Debet esse affirmata.

Quia negatio non tam explicat quid res sit, quàm quid non sit, & definitio explicat quid res sit, ideo definitio debet esse affirmata, non negata: interim hæc affirmatio magis intelligitur de re, quàm de voce; inopia enim vocabulorum interdum cogit uti vocibus negatis, sub quibus aliquid tamen affirmatum debet intelligi: sic, cùm *brutum* definitur *animal irrationale*, non significatur nuda animæ rationalis negatio, sed contrariæ positio, rationali opposita.

V. Debet sine copulatione aut disjunctione partium proponi.

Quia unaquæque res unam tantùm habet essentiam;

& definitio est istius essentiæ explicatio; non potest, nec debet per partes proponi, quia essentia una, ut una, partes negat.

VI. Debet constare ex attributis prioribus & notioribus naturâ; atque adeò ex indemonstrabilibus.

Quia definitio est causa cognoscendi definitum, debent attributa, genus, & differentia esse priora & notiora ipso definito: causa enim est prior & notior effecto: porrò, quia definitio est principium demonstrationis, debet quoque constare ex attributis indemonstr abilibus; alioquin daretur progressus in infinitum. Omnis causa prior, & notior est effecto: genus & differentia sunt causæ definitionis, definitio est effectum: Ergo, genus & differentia sunt notiora, & priora definitione. Genus scil. proximum, & differentia scil. specifica.

Quibus partibus constat definitio perfecta?

Genere & differentiâ.

Ut de genere nihil dicam, unde petitur differentia?

Differentia substantiarum petitur à formâ: & cùm formæ sunt ignotæ, proprietas adhibetur loco formæ. Differentia accidentium sumitur à subjecto, objecto, causâ efficiente, aut finali.

Differentia intelligitur essentialis & specifica; qualis rarò est nota in substantiis, quia illarum formæ in sensus non incurrunt, à quibus tamen omnis nostræ cognitionis origo ducitur; sic, *ignis* definitur *elementum calidum* & *siccum*, per proprietates, loco formæ, quæ ignota est. Quia accidentia omnia sunt in subjecto, & versantur ferè circa aliquod objectum, & habent causam sui efficientem simul & finalem, hinc à respectu ad ista accidens definitur, & ejus differentia petitur ab iis. Subjectum quidem est externum accidenti, sed respectus accidentis ad subjectum non est ei externus.

Quomodo definiuntur accidentia propria?

Genere, subjecto, & causâ proximâ: eâque vel efficiente; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna ob terræ inter solem & lunam interpositionem*: vel finali; ut, *Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum, & vitandum quod sibi malum videtur*: vel denique utrâque; ut, *Respiratio est attractio & expulsio aëris reciproca, à pulmonibus facta ad cordis refrigerationem.*

Quænam accidentia sint propria, quænam communia, vide cap. 13. & 19. lib. 1. Accidens proprium est proprium quarto

quarto modo, & quartum prædicabile; commune, est accidens prædicabile, sive quintum prædicabile. In definitione Eclipseos, *defectus luminis* est genus; *luna* est subjectum; *interpositio terræ inter solem & lunam* causa efficiens.

Quomodo definiuntur accidentia communia?

Variis modis, ex quibus hi sunt præcipui. 1, Definiuntur genere & subjecto; ut, *Simitas est curvitas nasi.* 2, Genere & objecto; ut, *Physica est scientia corporis naturalis.* 3, Genere & fine; ut, *Grammatica est ars bene loquendi.* 4, Genere, objecto, & fine; ut, *Liberalitas est virtus servans mediocritatem in erogandâ & accipiendâ pecuniâ.* 5, Genere & causâ efficiente; ut, *Albor est color ortus ex prædominio perspicui.*

Modus definiendi accidentia communia certis regulis comprehendi nequit, quia ipsa accidentia communia tam sunt varia.

CAP. III, & IV.

Quid est definitio imperfecta?

Quæ rei essentiam non explicat attributis essentialibus, aut saltem non explicat perfectè: eáque proprio vocabulo *descriptio* dicitur.

Definitio imperfecta in duobus recedit à definitione perfecta; vel, quòd adhibeat attributa non essentialia, sed accidentalia; vel, si adhibeat essentialia, quòd non sumat omnia, ideóque verè dicitur imperfecta.

Quando adhibetur imperfecta definitio?

1, Quando res ipsa non capit perfectam definitionem. 2, Quando nos rei essentiam non percipimus. 3, Quando desunt idonea vocabula, quæ in perfecta definitione requiruntur. 4, Quando aliorum captui definitio attemperanda est. 5, Denique, quando propositâ definitione alios delectare magis, aut movere volumus, quàm docere.

Primo & secundo & tertio casu definitio imperfecta est necessaria; quarto & quinto casu est arbitraria.

Quæ res respuunt perfectam definitionem?

I. Res infinitæ; ut, *Deus.*

Deus non potest perfectè definiri; non ex parte sui, quasi non admitteret definitionem perfectam; sed ex parte nostri, quia nos ipsius essentiam non capimus.

II. Quæ non habent veram essentiam; ut, *privationes.*

Privationes non possunt perfectè definiri ratione sui, quia ipsæ non admittunt definitionem perfectam: cùm enim hæ

sit-

sit explicatio essentiæ, ac privationes essentiam nullam habeant, non est mirum, quòd perfectè non definiantur. Privationes, tantum abest ut essentiam veram obtineant, ut ejus negationem dicant; quemadmodum cæcitas negat visum.

III. Quæ non habent unam essentiam; ut, *entia concreta, & aggregata.*

Essentiam per se *unam* habent, aut res simplices; ut *Angeli*: aut, si compositæ sunt, in quibus partes componentes, atque ejusdem naturæ, & categoriæ in unum compositum mediâ unione coaluerunt; ut, *homo, lapis*, &c. *Entia concreta*] vocantur, quæ concreverunt, ac composita sunt ex subjecto & accidente; ut, *justus, albus*. *Entia aggregata*] sunt, quæ ex diversis substantiis quidem coaluerunt, sed sine ulla media unione; ut, *acervus lapidum*.

IV. Quæ non habent essentiam perfectam; ut, *partes, principia rerum, res in fieri.*

Essentiam perfectam] dicuntur habere, quibus ad essentiam nihil deest: sic in *parte* una ad essentiam *totius* deest pars alia, atque alia. *Res in fieri*] dicuntur, quæ adhuc fiunt, ac, quamdiu fiunt, perfectam essentiam non sunt adeptæ. *Principia rerum*] hic significant ea, ex quibus fiunt composita; neque hæc, ut principia, habent essentiam perfectam. Quæ numero, 2.3.& 4. recensentur, ea non admittunt definitionem perfectam ratione sui. Deus *notâ* 1. admittit quidem definitionem perfectam ratione sui, sed non ratione nostri.

V. Summa genera.

Summa genera non possunt perfectè definiri, quia non habent genus supra se; alioquin summa non forent.

VI. Individua.

Individua non possunt perfectè definiri, quia non habent differentiam infra se. Ex omnibus ergo rebus, solæ species perfectè definiri possunt.

Quarum rerum essentiam non possumus assequi?

Quæ per se non incurrunt in sensus nostros; ut, substantiæ, cùm corporeæ, tum incorporeæ.

Substantiæ corporeæ non incurrunt in sensus, in quantum sunt corpora aut substantiæ, sed eorum tamen accidentia in sensus

sensus incurrunt: cùm verò accidentia ad essentiam substantiarum non pertineant, nihil est mirum, si substantiarum essentias non assequamur, quum omnis nostra cognitio sit à sensu, & sola accidentia in sensus incurrant. *Substantiæ incorporeæ* nec per se, nec per accidentia in sensus incurrunt.

Quot modis formatur definitio imperfecta?

Septem modis potissimùm,

Enumera hos modos.

I. Cùm accidens proprium definitur solâ causâ externâ; ut, *Eclipsis est interpositio terræ.*

Hîc omittitur genus & subjectum.

II. Cùm definitur genere & subjecto; ut, *Eclipsis est defectus luminis in Luna.*

Hîc omittitur causa efficiens proxima.

III. Cùm res aliqua definitur genere & proprietate unâ aut pluribus; ut, *Canis est bestia latrans.*

Hîc omittitur differentia specifica & essentialis.

IV. Cùm res definitur enumeratione partium aut specierum; ut, *Logica est ars definiendi, dividendi, argumentandi, & ordinandi.*

Hæc est definitio facta per inductionem, seu per divisionem.

V. Cùm res definitur remotione oppositi; ut, *Virtus est vitium fugere.*

Virtus enim opponitur vitio,

VI. Cùm relatum definitur correlato; ut, *Dominus est, qui habet servum.*

Dominus enim respectu servi est relatum, & servus correlatum.

VII. Cùm res definitur concervatione circumstantiarum; ut, *Homo est animal bipes, implume, erecto vultu, manibúsque præditum.*

Circumstantias intellige præsertim sensibiles. Hæc specialtim *descriptio* dicitur, & à Pcëtis & oratoribus plerumque adhibetur: tales quoque sunt descriptiones *plantarum* & *animalium* in Physicis; item *fluminum*, *montium*, &c. in Geographicis & Historicis.

CAP. V.

Quotuplex est divisio?

Duplex; alia nominis, alia rei.

Quid est divisio nominis?

Enumeratio significationum homonymi vocabuli, aut distinctio ambiguæ sententiæ

ventiæ; ut, si quis recenseat significationes *juris*, aut distinguat hanc orationem, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Hæc impropriè *divisio* appellatur: rectè *distinctio* dicitur.

Divisio nominis, seu potiùs distinctio vocabulorum in omni disputatione, ac rei cujuscunque tractatione, in principio statim adhibenda est; ut constet de qua re, & quo sensu de ea agatur.

Quid est divisio rei, sive divisio propriè dicta?

Divisio est explicatio totius per partes.

Divisio rei tota dependet ab explicatione *capitis* 1. *lib.* 1. *de toto & parte.*

Quomodo distribuitur?

Eodem modo, quo totum. Ac primò, in divisionem totius per se, & in divisionem totius per accidens.

Quid sit totum per se & totum per accidens, *vide quæst.* 3. *&* 4. *cap.* 14.

Quotuplex est divisio per se?

Quadruplex: vel enim dividitur genus in species; ut, *animal in hominem & bestiam*: vel definitum in partes definientes; veluti, cùm *homo*, sive humana essentia dividitur, sive resolvitur in *animal* & *rationale*: vel compositum in materiam & formam; ut, *homo in corpus & animam rationalem*: vel denique integrum in sua membra; ut, *homo in caput, pectus, ventrem, artus*, &c.

Ex quatuor divisionibus per se, prima, & ultima sunt maximè usitatæ: nempe distributio generis in species, aut speciei in individua, & integri in membra; atque hæc peculiari nomine *partitio* dicitur. Notandum verò est accuratissimè discrimen inter utramque hanc divisionem, quod hoc signo dignoscitur infallibiliter; quòtiescunque totum divisum, de singulis partibus dividentibus enunciari potest in casu recto, toties est distributio generis in species, aut speciei in individua; quotiescunque verò totum divisum non potest enunciari de singulis partibus dividentibus, nisi in casu obliquo, est distributio integri in membra: & causa hujus diversitatis est, quòd tota natura generis in unaquaque contineatur specie, & tota natura speciei in unoquoque individuo; at verò non continetur tota natura integri in unoquoque membro. Ex. gr. cùm *animal* dividitur in *hominem* & *bestiam*, τὸ *animal* dicitur de *homine* & *bestia* in casu recto; cùm *homo* dividitur in *Petrū, Paulū, Joannē*, &c. *homo* prædicatur de *Petro, Paulo, Joanne*, &c. in casu recto;

Sed

Sed verò cùm corpus dividitur in caput, pectus, ventrem, artus, &c. partes dividentes, non potest dici corpus de singulis partibus in casu recto, licèt possit in casu obliquo: neque enim licet dicere, *Caput est corpus*; *Pectus est corpus*: Sed bene licet dicere, caput, pectus, est corporis, scilicet pars.

Quotuplex est divisio per accidens?

Item quadruplex: vel enim dividitur causa per effecta; ut, *Planta alia calefaciunt, alia frigefaciunt*: vel effectum per causas; ut, *Testimonia alia sunt divina, alia humana; statua aliæ sunt ex ære, alia ex marmore; supellex alia est ad ornatum, alia ad usum,* &c. vel subjectum per adjuncta; ut, *Homines alii sunt liberi, alii servi*: vel adjunctum per subjecta; ut, *Morbi alii corporis sunt, alii animi.*

Divisio per accidens facilè intelligitur ex exemplis subjectis, & *quæstione* 15. *cap.* 14.

Quot sunt leges bona divisionis?

Septem potissimùm.

Enumera omnes.

I. Partes debent in toto consentire.

Ratio est, quia partes toti insunt, & ad totum ordinantur, illúdque mensurant; at verò mensura, & mensuratum consentire debent; ideóque, cùm totum quod dividitur est substantia, & partes debent esse substantiæ; si totum fuerit accidens, & partes debent esse accidens.

II. Et inter se opponi.

Ratio est, quia alioquin partes coinciderent, & sic totum dividere nequirent.

III. Partes proximæ & immediatæ semper sumendæ sunt in divisione, non remotæ.

Partes proximæ & immediatæ dicuntur, quæ sunt maximè vicinæ toti, in quas totum primò dividi debet; ideóque vitiosa est divisio, quando multa membra transiliuntur; ut, si divisero *corpus* in plantam & animal, cùm debeat primùm dividi in simplex & mixtum.

IV. Partes singulæ minus continere debent quàm totum.

Ratio est, quia totum est majus suâ parte unaquâque; alioquin totum & pars adæquarentur, quod est absurdum.

V. Universæ, neque plus neque minus.

Ratio est, quia partes universæ idem sunt, ac totum.

VI. Divisio debet constare partibus paucissimis, &, si commodè fieri possit, duabus.

Ratio est, quia divisio distinctam parit cognitionem; quò autem partes sunt pauciores, eò distinctiùs cognoscuntur: non tamen semper divisio in partes duas, sive διχοτομία, utcunque sit optima, haberi potest.

VII. Modus dividendi adhibendus est, ne subdivisionum numerus nimiùm excrescat.

Ratio est, quia cùm divisio memoriæ quàm maximè prosit; si subdivisiones instituantur multæ, memoria magìs obruitur, quàm juvatur.

CAP. VI.

Quid est syllogismus?

SYllogismus est oratio, in qua quibusdam positis, diversum quid à positis, propter ea quæ posita sunt, necessariò sequitur.

Oratio] intelligitur potissimùm interna, secundariò externa. *Quibusdam positis*] id est, duabus enunciationibus præpositis. *Diversum quid*] id est, nova enunciatio, quæ vulgò dicitur *conclusio*: hæc dicitur diversa à propositionibus, sive præmissis, non quòd alii termini sint in conclusione, quàm fuerunt in præmissis; sed quòd iidem termini aliter disponantur in conclusione, quàm in præmissis: nam qui termini in conclusione simul disponuntur, in præmissis à se invicem separantur; ut in hoc syllogismo, *Omne animal sentit: Omnis homo est animal: Ergo, omnis homo sentit.* Hìc simul disponitur in conclusione *homo* & *sentit*, qui iidem termini in præmissis à se invicem separantur; nam *sentit*, terminus major, ponitur in majore propositione, quæ diversa est, & separatur à minore propositione, in qua alter terminus est, *homo*. *Propter ea quæ posita sunt*] id est, vi & efficientiâ præmissarum. *Necessariò*,] intelligitur hìc necessitas consequentiæ, seu conclusionis, non consequentis, seu prædicati in conclusione, quæ extra syllogismum invenitur in omni enunciatione necessaria; ut, *homo est animal*; hìc est necessitas consequentis, id est, prædicati; τὸ animal enim necessariò cohæret, necessitate καθ' αὐτὸ, cum antecedente seu subjecto, *homo*: at hìc non est necessitas consequentiæ seu conclusionis; quia hæc enunciatio necessaria est, extra omnem syllogismum; & ideo non est conclusio.

Quæ

Quot modis consideratur syllogismus?

Duobus modis: vel enim consideratur absolutè, ac ratione formæ; vel relatè ad conditiones materiæ, ac varios effectus.

Forma, quæ hîc tribuitur syllogismo, & *materia*, utraque est intelligibilis, non sensibilis: quia ipse syllogismus est Ens rationis, & opus nostri intellectûs: sic & *effectus*, qui hîc tribuuntur syllogismo, non sunt externi, & incurrentes in sensum, sed interni, & in ipso intellectu exsistentes; scilicet sunt ista judicia, quæ syllogismi relinquunt in intellectu de conclusione ab eo cognita. *Conditiones materiæ* vocantur hîc, veritas vel falsitas, necessitas vel contingentia præmissarum. *Effectus* syllogismi, sunt judicia de conclusione relicta in mente.

Prior consideratio quot habet partes?

Tres: vel enim agendum est de genesi, sive ratione struendi syllogismum; vel de εὑπορία, sive ratione inveniendi argumenti; vel de imperfectis speciebus syllogismi.

Quænam sunt in genesi spectanda?

Materia, tum remota, tum proxima; & forma.

Materia remota syllogismi est, inter quam & syllogismum datur alia vicinior; *proxima*, ex qua syllogismus constat immediatè: ita immediatè constat ex enunciationibus tribus; remotè, ex terminis seu thematibus simplicibus tribus ex quibus enunciationes componuntur. Videantur exempla in textu.

Quæ est remota materia syllogismi?

Tres termini; minor, major, & medius.

Tres termini sunt tria themata simplicia, quæ hîc vocantur termini, quia syllogismus ultimò in ea terminatur: horum terminorum, duo vocantur *extremi*, scilicet minor & major, qui sunt subjectum & prædicatum conclusionis, quæ extra syllogismum vocari solet *quæstio*; tertius terminus extra quæstionem, aut conclusionem dicitur *medius*, quia est quasi arbiter inter duos priores, scilicet extremos.

Quis est minor terminus?

Subjectum quæstionis.

Subjectum conclusionis vocatur minor terminus, quia est angustius prædicato; ut, *Logica est ars: Omnis homo sentit*: aut interdum æquale; ut, *Omnis homo est risibilis*: nunquam latius. Quando sub-

subjectum aut est latius, aut esse videtur prædicato, enunciatio est non naturalis, sive contra naturam.

Quis major?

Prædicatum quæstionis.

Prædicatum conclusionis vocatur terminus major, quia est latius subjecto, vel ei æquale, nunquam angustius. Terminus major Aristoteli dicitur extremum majus; & minor, extremum minus.

Quis medius?

Argumentum, quod ad probandam quæstionem extrinsecus adsumitur.

Terminus medius dicitur plerumque medium simpliciter, vel argumentum tertium, & argumentum simpliciter; quia arguit, id est, probat terminum majorem inesse minori. *Extrinsecus*] id est, extra conclusionem.

Quæ est materia proxima?

Tres propositiones; quarum prima vocatur major propositio, vel absoluta propositio; secunda, minor propositio, vel assumtio; tertia, conclusio.

Propositio major interdum dicitur *major* simpliciter; & sic vocatur, quia in ea semper est terminus major, seu prædicatum conclusionis: & secunda propositio vocatur *minor*, quia in ea semper est terminus minor, seu subjectum conclusionis: si contrà fiat, syllogismus non valet. Accuratè hîc cavendum est, ne terminus major ac minor confundantur cum propositione majore ac minore: sic enim confunderentur themata simplicia cum complexis; materia remota syllogismi cum materia proxima.

Quibus terminis constat propositio major?

Majore & medio.

Quibus minor?

Minore & medio.

Quibus conclusio?

Minore & majore.

In omni quidem bono, ac legitimo syllogismo istis terminis enunciationes constare debent.

Quid est forma syllogismi?

Est apta trium propositionum dispositio ad conclusionem ex præmissis colligendam.

In quo consistit forma syllogismi?

In figura & modo.

Quid est figura?

Figura est legitima dispositio medii cum partibus quæstionis.

Figura respicit materiam syllogismi remotam, tres scil. terminos, puta medium & duos extremos, qui hîc dicuntur partes quæstionis, quia ex iis conclusio constat: horum trium terminorum combinatio *legitima*, i. e. dispositio secundùm leges certas ac regulas facta, vocatur figura. Quando tres termini disponuntur quidem sed non legitimè, nec secundùm naturæ ordinem, utcunque videatur figura, non est tamen.

Quid est modus?

Modus est legitima propositionum secundùm quantitatem & qualitatem determinatio.

Modus respicit materiam syllogismi proximam, tres enunciationes, majorem, minorem, & conclusionem; & docet quomodo, & quoad *quantitatem*, i. e. universalitatem & particularitatem, & quoad *qualitatem*, i. e. affirmationem & negationem, istæ enunciationes debeant disponi.

Quotuplices sunt modi?

Duplices; alii universales, alii singulares.

Modi singulares vocantur aliis proprii, & syllogismi singulares, expositorii.

Quos vocas universales?

In quibus utraque vel altera propositionum præmissarum est universalis.

Notandum est, quòd modi universales alteram saltem propositionum exigant universalem: nam si utraque sit particularis, syllogismus non erit bonus.

Quos singulares?

In quibus utraque præmissarum est singularis.

Modi singulares non sunt contenti alterâ præmissarum singulari, sed utramque talem postulant: non autem debent confundi præmissæ singulares cum particularibus; non magis, quàm enunciationes singulares, & particulares. *Præmissæ* hîc vocantur communi nomine major, & minor propositio, quia conclusioni præmittuntur.

CAP. VII.

Quot sunt figuræ?

Tres.

Syllogismi in tribus hisce figuris vocantur simplices & categorici, ut discernantur ab hypotheticis & compositis.

Quæ est prima figura?

In qua argumentum majori termino subjicitur, & de minore prædicatur.

In figura prima propositio major constat ex termino medio, ut subjecto, & termino majore, ut prædicato: propositio minor ex termino minore, ut subjecto, & medio, ut prædicato; conclusio ex minore, ut subjecto, & majore, ut prædicato.

Quæ secunda?

In qua argumentum de utroque termino prædicatur.

Secundæ figuræ propositio major habet pro subjecto terminum majorem, & pro prædicato medium: propositio minor habet pro subjecto terminum minorem, & pro prædicato terminum medium: conclusio pro prædicato majorem terminum.

Quæ tertia?

In qua argumentum utrique termino subjicitur.

In tertia figura terminus medius est subjectum, & terminus major prædicatum propositionis majoris; terminus minor prædicatum propositionis minoris; terminus minor est subjectum conclusionis, & major ejusdem prædicatum.

Quot sunt modi universales in prima figura?

Quatuor: *barbara, celarent, darii, ferio.*

Quot in secunda?

Item quatuor: *cesare, camestres, festino, baroco.*

Quot in tertia?

Sex: *darapti, felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison.*

Quid sibi volunt vocales harum vocum?

Indicant quantitatem & qualitatem propositionum, quibus præfiguntur: idque hoc modo.

Asserit A, negat E; verùm generaliter ambo:
Asserit I, negat O; sed particulariter ambo.

Sensus horum versiculorum est, quòd enunciatio, cui præfigitur A, debet esse & universalis, & affirmans; cui præfigitur E, debet esse universalis negans; cui præfigitur vocalis I, debet esse affirmans, & particularis; cui præfigitur vocalis O, debet esse particularis negans.

Da exempla in singulis modis: Ac primùm primæ figuræ.

BAR- *Omne animal sentit:*
BA- *Omnis homo est animal:*
RA. *Ergo omnis homo sentit.*

Fabrica syllogismi cujuscunque sequentibus innititur regulis. Ut ex tribus terminis simplicibus commodè fiat syllogismus: 1, Terminorum duo ex illis assumi debent pro conclusione: ubi ex duobus terminis conclusio fuerit facta, tertius sumendus est pro medio. 2, Tum videndum est, quo modo terminus tertius sese habeat ad terminum majorem; an possint de se invicem affirmari, an negari; & cùm alterutrum fieri debet, videndum est, an universaliter an particulariter debeant de se invicem vel affirmari vel negari: deinde idem terminus medius debet conferri eodem modo cum termino minore. 3, Quòd si terminus medius vel cum majore, vel cum minore debeat disponi particulariter, aut negatè, nunquam potest conclusio accipi aut universalis, aut affirmans; quia cùm altera præmissarum est vel particularis, vel negans, etiam conclusio debet esse talis; ideóque tali casu conclusio universalis, aut affirmans si fuerit assumta, debet mutari in particularem aut negantem. 4, Ubi conclusio accepta fuerit qualiscunque, tandem videndum est in quibus modis possit concludi: nam una conclusio in pluribus modis concludi potest, quàm alia; quippe, universalis affirmans conclusio, tantùm concluditur in prima figura, in *barbara*; universalis negans, in prima & secunda figura, scilicet, in *celarent, cesare, camestres*; particularis affirmans, in prima & tertia figura, in *darii, darapti, disamis, datisi*; particularis negans, in prima, secunda, & tertia figura, in *ferio, festino, baroco, felapton, bocardo, ferison*. In exemplo hoc primo, terminus minor est *homo*, terminus major *sentit*, medius *animal*: terminus major, *sentit* ponitur in majore propositione; terminus minor, *homo* ponitur in propositione minore; terminus medius, *animal* extra conclusionem manet. Vocalis A singulis propositionibus præmissa, significat eas omnes esse universales affirmantes. In exemplis reliquis, ipse Logicæ studiosus quærat terminum minorem, majorem, & medium.

Ce-	*Nullum animal est lapis:*
la-	*Omnis homo est animal:*
rent.	*Ergo nullus homo est lapis:*

DA- *Omnis color est visibilis:*
RI- *Aliqua qualitas est color:*
I. *Ergo aliqua qualitas est visibilis.*

FE- *Nullum vitium est positum in medio;*
RI- *Aliquis habitus est vitium:*
O. *Ergo aliquis habitus non est positus in medio.*

Da exempla secundæ figuræ.

CES- *Nullus dives est egenus:*
A- *Omnis avarus est egenus:*
RE. *Ergo nullus avarus est dives.*

CAM- *Omne animal est mortale:*
ES- *Nullus angelus est mortalis:*
TRES. *Ergo nullus angelus est animal.*

In exemplo hoc secundo terminus minor est *Angelus*, major *animal*, medius *mortale*: major cum medio est in propositione majore; minor cum medio est in propositione minore: vocalis A præfixa majori, significat eam esse universalem affirmantem; E præfixa minori, & conclusioni, significat utramque esse universalem negantem. Cætera exempla diligentiæ studiosi Logicæ expendenda relinquuntur.

FES- *Nullum animal est planta:*
TI- *Quoddam vivens est planta:*
NO. *Ergo quoddam vivens non est animal.*

BA- *Omnis homo est animal:*
RO- *Quoddam vivens non est animal:*
CO. *Ergo quoddam vivens non est homo.*

Da exempla tertiæ figuræ.

DA- *Omnis virtus est ardua:*
RA- *Omnis virtus est honesta:*
PTI. *Ergo aliquod honestum est arduum.*

FE- *Nullus lapis vivit;*
LAP- *Omnis lapis descendit naturaliter:*
TON. *Ergo aliquid, quod naturaliter descendit, non vivit.*

Aliquis

DIS- *Aliquis homo furit:*
AM- *Omnis homo est animal rationale;*
IS. *Ergo aliquod animal rationale furit.*

DA- *Omnis avarus eget:*
TIS- *Quidam avarus est locuples:*
I. *Ergo quidam locuples eget.*

In exemplo hoc quarto terminus minor est *locuples*, estque in propositione minore; terminus major est *eget*, estque in propositione majore; terminus medius est *avarus*, qui subjicitur & in majore & in minore. A significat majorem esse & universalem, & affirmantem: I significat & minorem, & conclusionem esse particulares affirmantes. Studiosorum diligentia exempla expendat cætera.

BO- *Aliquod corpus non est corruptibile:*
CAR- *Omne corpus est compositum:*
DO. *Ergo aliquod compositum non est corruptibile.*

FE- *Nulla virtus adfert miseriam;*
RIS- *Quædam virtus est molesta:*
ON. *Ergo quoddam molestum non adfert miseriam.*

Da etiam exempla modorum singularium in unaquaque figura.

In prima figura.

Messias debuit crucifigi:
Jesus est Messias:
Ergo Jesus debuit crucifigi.

In secunda figura.

Præceptor Alexandri fuit Stagirita;
Plato non fuit Stagirita:
Ergo Plato non fuit præceptor Alexandri.

In tertia figura.

Judas fuit impius:
Judas fuit Apostolus:
Ergo quidam Apostolus fuit impius.

In omnibus his exemplis semper præmissæ sunt singulares, quod requiritur in hisce modis; conclusio non semper est singularis, sed interdum particularis, ut liquet in exemplo tertio: syllogismus tamen singularis est, ob ambas præmissas singulares.

CAP. VIII.

Quibus fundamentis nititur necessitas consecutionis in syllogismis universalibus?

Syllogismi affirmantes nituntur regulâ de omni; negantes, regulâ de nullo.

Quia necessitas quædam est, quâ ex præmissis necessariò sequitur conclusio, sic ut qui præmissas concesserit, non possit non concedere conclusionem, quando syllogismus est bonus; ideò operæ pretium est, istam necessitatem consequentiæ in syllogismo rectè cognoscere.

Quæ est regula de omni?

Quicquid de aliquo universali universaliter affirmatur, id affirmatur etiam de iis quæ sub illo continentur. Ex. gr. de omni homine affirmatur *animal*; sub homine continentur *Petrus, Paulus,* &c. ergo de his quoque affirmatur *animal.*

Qui concedit, *Omnem hominem esse animal*, quæ est *major*, ac concedit, *Petrum, Paulum, esse homines*, quæ est *minor*; is necessariò, velit nolit, debet concedere hanc conclusionem, Ergo *Petrus, Paulus*, &c. *sunt animalia.*

Quæ est regula de nullo?

Quicquid de aliquo omni negatur universaliter, id negatur etiam de omnibus iis quæ sub illo continentur. Ex. gr. *lapis* negatur de omni animali; sub animali continentur *homo, equus, leo,* &c. Ergo de his quoque negatur *lapis.*

Qui concedit hanc majorem, *Nullum animal est lapis*, & concedit hanc minorem, *homo, equus, leo* &c. *sunt animalia*; is cogitur necessariò etiam concedere hanc conclusionem, Ergo *nullus homo, equus, leo,* &c. *est lapis.*

Quo fundamento nituntur syllogismi singulares?

Regulâ proportionis.

Quæ est regula proportionis?

Quæcunque in uno tertio singulari conveniunt, ea quoque inter se conveniunt. Ex. gr. Davidi convenit fuisse Prophetam, & fuisse homicidam: hinc sequitur, aliquem Prophetam fuisse homicidam; aut, aliquem homicidam fuisse Prophetam. Vel sic, *Quorum duorum unum alicui tertio singulari convenit, alterum non convenit, ea quoque inter se non conveniunt.* Ex. gr. Aristoteli convenit fuisse Philosophum, non convenit fuisse Atheniensem: hinc sequitur, aliquem Philosophum non fuisse Atheniensem; aut, aliquem Atheniensem non fuisse Philosophum.

Hæ

Hæc regula vera eſt, ſi illud tertium ſingulare fuerit incommunicabile; at ſi fuerit communicabile, fallit: ſic, qui conceſſerit hanc propoſitionem, *David fuit propheta*, atque inſuper hanc, *David fuit homicida*; is neceſſariò debet concedere tertiam, *Aliquis homicida fuit propheta.*

An omnes ſyllogiſmi dictis fundamentis conformes ſunt?

Omnino. Qui enim ab hiſce fundamentis diſſentiunt, non ſyllogiſmi, ſed paralogiſmi ſunt.

Paralogiſmi vocantur ſyllogiſmi vitioſi & fallaces.

Unde cognoſcis diſcrimen ſyllogiſmorum & paralogiſmorum?

Ex quibuſdam legibus; quarum aliæ communes ſunt omnibus figuris, aliæ ſingulis peculiares.

Quænam ſunt leges communes?

I. In ſyllogiſmo non debent eſſe plures termini, nec pauciores tribus.

Non plures] quia medium, quà medium, ad duo refertur, ideóque cum duobus tantùm extremis diſponi poteſt. *Nec pauciores*] quia nulla foret connexio; extremi enim termini per ſe diſponi nequeunt; niſi enim conjungantur tertio, non aliter diſponuntur in præmiſſis, quàm in concluſione; at concluſio eſt diverſum quid à præmiſſis. Interdum non videntur eſſe plures termini quàm tres, quia tantùm unusquiſque terminorum trium unâ voce proponitur; ſed reverâ tamen ſunt quatuor termini, quia aliquis trium terminorum exprimitur voce ambiguâ, quæ, cùm duas habeat ſignificationes, materialiter una eſt, formaliter duplex; ſignificatio enim forma vocis eſt: cùm ergo gemina unius vocis eſt ſignificatio, formam quaſi duplicem habet, unde una vox ambigua cenſetur, conſtituítque duos terminos. Tali modò peccatur adverſus hanc legem in hoc ſyllogiſmo, *Omnis canis eſt latrabilis; Aliquod ſidus eſt canis: Ergo aliquod ſidus eſt latrabile.*

II. Non debet eſſe plus aut minus in concluſione, quàm fuit in præmiſſis.

Quia concluſio eſt effectum præmiſſarum, ideo tantundem debet eſſe in concluſione, quàm fuit in præmiſſis; quia tantum eſt in effecto, quantum fuit in cauſis. In hanc legem peccatur tali ſyllogiſmo, *Nullum immateriale eſt corruptibile: Omnis Angelus eſt immaterialis: Ergo nullus Angelus eſt corruptibilis aut mortalis.*

III. Medium non debet ingredi conclusionem, neque totum, neque ex parte.

Ratio est, quia medium non est id *quod*, sed *quo* concluditur: quemadmodum *ulna* non est quod, sed quo mensuramus. Dicitur terminus medius habere partes, quando non uni voce, sed integrâ oratione absolvitur. In hanc legem peccatur hoc syllogismo, *Omne animal est substantia: Omnis homo est animal: Ergo omne animal est substantia.*

IV. Extrema ita collocanda sunt in conclusione, ut erant sita in præmissis.

Per *Extrema*, intelliguntur hîc terminus major, & minor, quæ ita debent poni in conclusione, ut erant in præmissis posita; h. e. quia terminus major, ut latior termino minori, fuit in præmissis positus in majore propositione, & minor terminus, ut angustior, fuit positus in minore propositione, debet quoque terminus major, ut latior, esse prædicatum conclusionis, & terminus minor, ut angustior, esse subjectum conclusionis. In hanc legem peccatur tali syllogismo, *Omne mixtum est corpus: Omne vivens est mixtum: Ergo omne corpus est vivens.*

V. Ex duabus negantibus nihil concluditur.

VI. Non etiam ex duabus particularibus: sed bene ex duabus singularibus.

Utraque hæc lex facilè cognoscitur ex modis, qui ostendunt, si inspiciantur, majorem & minorem nunquam simul esse particulares, nunquam simul negantes. In legem quintam peccatur tali syllogismo, *Nullum brutum est rationale: Nullus homo est brutum: Ergo nullus homo est rationalis.* In legem sextam peccatur tali syllogismo. *Aliquod corpus est calidum: Aliquod corpus est frigidum: Ergo aliquod frigidum est calidum.*

VII. Conclusio sequitur partem debiliorem: hoc est, si altera præmissarum negata est, conclusio quoque debet esse negans; & si altera præmissarum est particularis, conclusio quoque est particularis.

Negans propositio censetur debilior affirmante, & particularis universali. In hanc legem sic peccatur, *Omne animal est sensibile: Aliquod vivens est animal: Ergo omne vivens est sensibile.* Et tali syllogismo, *Nullum brutum est homo: Omnis canis est brutum: Ergo omnis canis est homo.*

Quæ sunt leges speciales?

I. Major primæ figuræ debet esse universalis, & minor affirmans.

II. Major secundæ figuræ debet esse universalis, & altera præmissarum negans.

III. Minor tertiæ figuræ debet esse affirmans, & conclusio particularis.

Leges speciales quàm optimè facillimèque intelliguntur ex modis uniuscujusque figuræ. Contra primam partem legis primæ specialis, peccatur tali syllogismo, *Aliquod corporeum est lapis: Omnis homo est corporeus: Ergo omnis homo est lapis.* Contra secundam partem, peccatur hoc syllogismo, *Omnis homo est animal: Nullus equus est homo: Ergo nullus equus est animal.* In secundæ legis partem primam, impingit hic syllogismus, *Aliqua substantia non est animal: Omnis homo est animal: Ergo aliquis homo non est substantia.* In secundam partem legis specialis secundæ, peccat hic syllogismus, *Omnis homo est animal: Omne brutum est animal: Ergo omne brutum est homo.* Adversus legis specialis tertiæ partem primam, peccat hic syllogismus, *Omnis homo est animal: Aliquis homo non est doctus: Ergo aliquod doctum non est animal.* In secundam partem ejusdem legis, impingit hic syllogismus, *Omnis homo est risibilis: Omnis homo est animal: Ergo omne animal est risibile.* Ad harum legum formam omnes syllogismi sunt componendi & exigendi.

CAP. IX.

An syllogismi omnium figurarum sunt æque perfecti?

Minimè: syllogismi primæ figuræ cæteris perfectiores sunt.

Duplex est perfectio syllogismorum; una, quæ respicit formam, sive evidentiam illationis, quæ hîc respicitur; alia est syllogismorum perfectio, & imperfectio respectu materiæ, quo sensu Enthymema dicitur syllogismus imperfectus, quia non omnes tres habet propositiones: hîc prior respicitur perfectio, quæ est ratione illationis ac formæ.

Quam ob causam?

Primò, quia in ea concludi possunt omnia genera problematum, affirmantia, negantia, universalia, & particularia: cùm in secunda figura tantùm negantia concludi possint; & in tertia, tantùm particularia. Deinde, quia in prima figura magis apparet necessitas sequelæ syllogisticæ, & regula de omni & de nullo, quæ in cæteris figuris non ita liquidò conspiciuntur.

Ex modis ſingularum figurarum ſciri poteſt, quot cujuſ generis problemata, i. e. quæſtiones, ac concluſiones inſe poſſint in figura prima, non item in 2, aut 3. *Neceſſitas ſequela ſeu conſequentiæ* evidentior eſt in figura prima quàm cæteris duabus, quia ſyllogiſmi figuræ primæ propiùs acce dunt ad naturalem diſcurſum, quàm ſyllogiſmi ſecundæ tertiæ figuræ; ideóque regulæ *de omni* & *de nullo*, quæ ſu naturalis illationis fundamenta, magìs quoque conſpiciun in ſyllogiſmis primæ, quàm ſecundæ aut tertiæ figuræ: hi eſt quòd idiotæ, & homines illiterati ac rudes Logicæ, qua do ſyllogiſmos quoſdam proferunt per naturalem Logica eos ſemper proferent in figura prima, non item ſecunda, tertia: atque in eo conſiſtit perfectio primæ figuræ præ 2. 3. quòd illa magìs ſit conformis naturali diſcurſui, qu hæc.

Cur ergo non ſemper adhibentur ſyllogiſmi primæ figuræ ?

Quia, licèt hi ſyllogiſmi cæteris meliores ſint evidentiâ ſequelæ, conditio men materiæ ſæpe ratiocinantem trahit ad ſecundam, aut ad tertiam figuram.

Conditio materiæ] Intelligitur quantitas & qualitas enunc tionum, ac præſertim concluſionis: ita concluſiones parti lares negantes multò ſæpe faciliùs, & naturaliùs probantur ſecunda aut tertia figura, quàm in prima.

CAP. X.

Satìs dictum de geneſi, ſive de ratione ſtruendi ſyllogiſmos: Quæ in re con εὐπορία, ſive ratio inveniendi medii ?

UT medium idoneum eligatur ad concluſionem in qualibet figura & mod ligendam. Id verò quomodo fieri debeat, ex *Inſtitutionibus* petendum e

Ratio inveniendi medii plana, & facilis hæc ſola eſt; ſubjectum & prædicatum quæſtionis deducantur per om affectiones Logicas, & notiones ſecundas, generis, ſpe differentiæ, &c. ac tum diſpiciatur, quænam affectionum L gicarum cum ſubjecto, aut prædicato conſentiant, qua diſſentiant; quæ conſentiunt cum utroque aut alterutro, bent diſponi cum iis affirmando; quæ diſſentiunt, negando præſtant verò ſemper termini medii, ab affectionibus Log deſumti ex parte prædicati, quàm qui deſumuntur ex p ſubjecti, quia quæſtio non inſtituitur de ſubjecto, ſe prædica

prædicato: pro exemplo sit quæstio, *An Logica sit Ars*? Ut inveniam terminos medios quàm plurimos, circumduco & *Logicam*, & *Artem*, per omnes notiones secundas; & possum argumentari à *genere*, *specie*, *differentia*, *proprio*, *accidente*, *partibus*, *causis*, *effectis*, *adjunctis*, *oppositis*, &c. vel *Logicæ*, vel *Artis* affectionibus, primo libro traditis: hîc verò tum judicium adhibendum est in iis terminis mediis ex tanta copia seligendis, qui maximam habent vim concludendi: *opposita*, *diversa*, *imparia*, *dissimilia* disponuntur *negando*; *reliqua* verò *argumenta* ferè *affirmando*: meliora autem erunt argumenta ex parte prædicati, *Artis*, quàm ex parte subjecti, *Logicæ*: Atque hic egregius est campus ingenii sui exercendi, in quo diligenter sese occupent tyrones.

CAP. XI.

Pergamus ergo ad tertium membrum nostri instituti. Quot sunt species imperfecti syllogismi?

SEptem præcipuè: inductio, enthymema, exemplum, syllogismus hypotheticus, syllogismus disjunctivus, dilemma, & sorites.

Hîc intelligitur imperfectio syllogismorum respectu materiæ, tum remotæ, trium terminorum, tum proximæ, trium propositionum: quando scil. aliquid hîc deest ex alterutra ista materia, vocatur syllogismus imperfectus.

Quid est inductio?

Inductio est argumentatio, in qua ex individuis colligitur species, aut ex speciebus genus, aut ex partibus totum.

Inductio est valde idonea ad declarandum sive explicandum, & ad constituenda præcepta, sive principia disciplinarum: hoc modo, v. g. *Medici* suæ disciplinæ regulas construxerunt; *Rhabarbarum Platoni*, *Socrati*, *Petro*, *Paulo*, aliisque individuis *purgavit bilem*; ergo *Rhabarbarum* habet vim purgandi bilem. Vocatur *Inductio* hoc argumentandi genus, quia animus ex singularibus inducitur, & quasi introducitur in cognitionem universalium.

Illustra singulos modos singulis exemplis.

Ex individuis species colligitur hoc modo; *Abel*, *Enoch*, *Noah*, *Abraham*, *Isaac*, *Jacob*, *Joseph*, *Moses*, *Gedeon*, *Samson*, *Samuel*, *David*, *aliique multi*, *non aliter placuerunt Deo*, *quàm per fidem*: *Ergo sine fide impossibile est Deo placere*. Ex speciebus colligitur genus hoc modo; *Milites*, *mercatores*, *agricola*, *opifices*, *homines eruditi non*

sunt

sunt suâ sorte contenti : Ergo nullum genus hominum suâ sorte contentum est. Ex partibus colligitur totum hoc modo ; *Libri Mosis, Prophetarum, Evangelistarum, & Apostolorum sunt divinæ autoritatis ; Ergo tota S. Scriptura est divinæ autoritatis.*

An in inductione omnia individua, species, aut partes enumeranda sunt ?

Aut enumerandæ sunt, aut utendum hâc aut simili formulâ ; *Nec potest dari dissimile exemplum.*

Quomodo evertitur inductio ?

Cùm dissimile cæteris exemplum exhibetur ; vulgò *instantia* dicitur.

Ut v. g. Manus, pes, brachium, & quælibet pars malè affecta est amputanda, ergo etiam caput, falsa est inductio propter exemplum dissimile.

Quid est enthymema ?

Enthymema est syllogismus alterâ propositione truncatus ; ut, *Avarus eget ; ergo avarus non est dives : Qui non peccat, non est autor peccati ; ergo Deus non est autor peccati.*

Enthymema dicitur quia altera propositio relinquitur cogitanda ἐν τῷ θυμῷ : itaque hîc una ex præmissis deest, vel major, vel minor. Ex propositionibus quæ in enthymemate sunt, prior vocatur *antecedens*, posterior *consequens*. Ad enthymema respondetur hâc formulâ, *negatur antecedens* ; &, *negatur consequens*.

Unde dignoscitur utra duarum propositionum desit ?

Ex conclusione, sive consequente. Si enim in antecedente exprimitur subjectum consequentis, deest major, ut fit in primo exemplo : si in antecedente exprimitur prædicatum consequentis, deest minor, ut fit in altero exemplo.

Exemplum prioris est, *Homo est animal ; ergo homo sentit:* exemplum posterioris est, *Animal sentit ; ergo homo sentit :* Ex utroque exemplo videre est rem ipsam. Quando subjectum utrobique est idem, deest major ; ut in priori exemplo, quod sic in syllogismo perfecto se habet ; *Omne animal sentit : Omnis homo est animal : E. Omnis homo sentit.* Quando prædicatum utrobique est idem, deest minor ; ut in secundo exemplo, quod in syllogismo perfecto ita sese habet ; *Omne animal sentit : Omnis homo est animal : E. Omnis homo sentit.*

Quomodo perficiuntur ejusmodi enthymemata ?

Additâ propositione quæ desideratur.

Facile est propositionem addere quæ deest, si advertatur, illos terminos esse sumendos ad propositionem desideratam, qui ambo tantùm semel occurrunt in antecedente & consequente : sic in exemplis statim positis, prius enthymema sic suppletur ;

Omne

Omne animal sentit ; Omnis homo est animal : Ergo omnis homo sentit. Atque eodem modo suppletur posterius.

Quid si neque subjectum, neque prædicatum consequentis sit in antecedente?

Tunc deest major : eâque additâ fit syllogismus hypotheticus. Sit enthymema, *Virtus est optanda ; ergo vitium est vitandum* : adjiciatur hæc major hypothetica, *Si virtus est optanda, ergo vitium est vitandum* ; & erit plenus syllogismus hypotheticus.

Quid sit syllogismus hypotheticus cap. sequenti explicabitur.

Quid est exemplum?

Exemplum est inductio imperfecta, in qua ex uno singulari colligitur universale, ut ex eo aliud singulare sequatur ; ut, *Bellum Syllæ & Marii fuit Reipublicæ perniciosum ; ergo bella civilia sunt Reipublicæ perniciosa ; at proinde etiam bellum Cæsaris & Pompeii.*

Exemplum non est efficax argumentandi ratio ; unde Rhetoribus magis quàm Philosophis in usu est, & qui syllogismos non capiunt, exemplis facilè capiuntur. Modus argumentandi in exemplo facilè intelligitur ex ejus definitione.

CAP. XII.

Quid est syllogismus hypotheticus?

Cujus major est hypothetica ; ut, *Si Deus est, mundus regitur providentiâ : Atqui Deus est : Ergo mundus regitur providentiâ.*

Major dicitur hypothetica, quæ constat conjunctione conditionali sive connexiva *Si.*

An non etiam minor potest esse hypothetica?

Ita : sed hoc fit, cùm ipsa quæstio est hypothetica ; quales syllogismi categoricis æquipollent.

Syllogismi categorici dicuntur syllogismi primæ, secundæ, vel tertiæ figuræ ; & sic vocantur, quia eorum propositiones nullum habent συγκατηγόρημα, seu vocem syncategorematicam, conjunctionem *si*, & *aut*, &c. sed prædicatum in iis de subjecto simpliciter κατηγορεῖται, seu prædicatur.

Unde dignoscitur, sintne syllogismi hypothetici boni an vitiosi?

Ex hac regula : Ex syllogismis hypotheticis ii boni sunt, qui procedunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, vel à remotione consequentis ad remotionem antecedentis ; ut, *Si homo est animal, sentit : Atqui homo est animal : Ergo homo sentit.* Vel sic, *Si lapides vivunt, nutriuntur : Atqui lapides non nutriuntur : Ergo lapides non vivunt.* Qui procedunt à remotione antecedentis ad remotionem consequentis, vel à positione consequentis ad positionem antecedentis, vitiosi sunt ; ut, *Si planta est animal, vivit : Atqui planta non est animal : Ergo planta non vivit.* Vel sic, *Si planta est animal, planta vivit : Atqui planta vivit : Ergo planta est animal.*

Hic

Hîc accuratissimè teneri debet, quid sit *ponere* & quid *removere* : nam *ponere*, non est simpliciter affirmare, nec *removere*, simpliciter negare, in quo multi errant ; sed *ponere*, est affirmare quod fuit affirmatum, & negare quod fuit negatum, sic ut etiam is *ponat* qui negat, modò id antè fuerit negatum ; & *removere*, est affirmare negatum, vel negare affirmatum ; sic ut etiam removeat qui affirmat, modò id antè fuerit negatum. v. g. *Si planta non est animal, non sentit : Sed non est animal : Ergo non sentit* ; est syllogismus procedens à positione antecedentis ad positionem consequentis, & tamen procedit negando ; sic, *Si homo non est animal, non sentit : Atqui homo sentit : Ergo homo est animal* ; est syllogismus procedens à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, & tamen procedit affirmando. In disputationibus hîc utimur compendio, & dicimus, *Sed verum est prius, sive antecedens* ; *Ergo & posterius, sive consequens* : vel, *Falsum est posterius, sive consequens* ; *Ergo & prius, sive antecedens*. In syllogismo hypothetico qui procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis, partes majoris propositionis, cùm sumuntur categoricè, id est, absque *si*, semper sunt veræ ; in syllogismo hypothetico qui procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, partes majoris propositionis, si sumantur categoricè absque *si*, semper sunt falsæ. Quando terminus medius cum altera parte quæstionis, vel subjecto, vel prædicato pugnat, syllogismus hypotheticus procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis : quando verò cum utraque parte consentit, procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis. Et iisdem terminis non potest fieri syllogismus hypotheticus à positione antecedentis ad positionem consequentis, & à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, quia in priore debent ambæ præmissæ esse affirmatæ, in posteriori debet altera propositionum esse affirmata, altera negata : at non possunt ex iisdem terminis fieri simul propositiones affirmatæ & negatæ.

Quomodo revocantur syllogismi hypothetici ad categoricos ?

Syllogismi hypothetici, in quibus idem est subjectum antecedentis & consequentis, fiunt categorici abjectâ conditione *Si*, & communi antecedentis & consequentis subjecto fit, *Si ego sum pius, ego sum beatus : Atqui sum pius. Ergo* Categoricè sic argumentabor : *Omnis pius est beatus : Ego sum pius : Ergo*

Syllogismi qui procedunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, concluduntur in figura prima : ut in exemplo Autoris ; *Animal sentit : Homo est animal : Ergo homo sentit.* Qui verò procedunt à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, revocantur ad figuram secundam, quia minor est negans ; ut in exemplo Autoris ; *Quod vivit nutritur : Lapides non nutriuntur : Ergo non vivunt.*

Quid si non subjectum, sed prædicatum antecedentis & consequentis, idem sit?

Major hypothetica convertenda est in relativam. Ex. gr. sit syllogismus hypotheticus, *Si Abraham justificatus est ex fide, nos quoque ex fide justificabimur: Atqui Abraham,* &c. fiatque hujus syllogismi major relativa, erit syllogismus categoricus hoc modo : *Quomodo Abraham justificatus est, eodem modo nos justificabimur; Atqui Abraham,* &c.

Quid sit enunciatio relativa, vide quæstionem ultimam cap. 17. lib. 1.

Quid si neque subjectum neque prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?

Syllogismus hypotheticus ægrè poterit fieri categoricus. Ex. gr. hic syllogismus, *Si ex lege justitia, Christus frustra mortuus est : Sed ex lege justitia:* &c. *difficulter* fieri potest categoricus.

Ratio est, quia forent quatuor termini, quod est contra leges syllogismi categorici. *Difficulter*] imò, nullo modo.

Quid est syllogismus disjunctivus?

Cujus major est propositio disjunctiva.

Major disjunctiva est, quæ habet conjunctionem disjunctivam, *aut, sive, seu,* &c.

Quotuplex est?

Duplex : bimembris, vel plurium membrorum.

Vis syllogismi disjunctivi bimembris consistit in immediata membri utriusque oppositione ; vel, si plura sint membra, in omnium membrorum plena enumeratione: quòd si vel membra duo non sint immediatè opposita, sed admittant medium participationis, vel si non enumerentur membra omnia, syllogismus disjunctivus non valebit.

Quomodo formatur bimembris?

Vel à positione alterutrius membri proceditur ad eversionem alterius ; vel ab eversione alterutrius ad positionem alterius : ut, *Aut dies est, aut nox : sed dies est: ergo non est nox*: vel, *sed nox est : ergo non est dies*: vel, *sed non est dies : ergo nox* : vel, *sed non est nox : ergo dies.*

Quomodo formatur syllogismus disjunctivus plurium membrorum?

Cæteris membris sublatis, quod reliquum est concluditur ; ut, *Aut ver est, aut æstas,*

æstas, aut autumnus, aut hyems: Sed neque ver est, neque æstas, neque hyems: Ergo est autumnus.

Quid si ambobus, vel omnibus membris sublatis, tollitur totum?

Est syllogismus ab enumeratione partium; ut, *Qui injuriam facit, id facit aut furto, aut adulterio, aut contumelia, aut alio aliquo modo: Atqui nemo sibi furatur, nemo ipsum adulteratur, nemo se ipsum afficit contumelia: Ergo nemo sibi facit injuriam.*

CAP. XIII. & XIV.

Quid est dilemma?

Dilemma est argumentatio duorum membrorum, quorum utrumque adjunctum habet incommodum; ut, *Si ducenda est uxor, aut pulchra ducenda est, aut deformis: si pulchram ducis, eris sollicitudini; si deformem, eris fastidio.*

Dilemma vocari solet aliis syllogismus cornutus, quia duobus quasi cornubus ferit: dicitur à δὶς & λαμβάνω, quia utrovis modo quis dilemma capiat, ipse capitur, propter incommodum utrique membro adjunctum; & est efficax argumentandi genus, quando bonum est. Tum bonum est, quando omnia membra disjuncta plenè enumerantur, quando sine ullo medio opponuntur, quando incommodum ita grave est ut non possit retorqueri.

Quot modis est dilemma infirmum?

Duobus modis; nempe si membra non sint immediatè opposita, aut si non satis gravi incommodo urgeantur. Utroque modo infirmum est dilemma propositum. Nam inter pulchritudinem, & extremam deformitatem medium aliquod interpositum est; &, non necesse est ut aut pulchritudo sollicitudinem marito, aut deformitas fastidium pariat.

Est etiam infirmum dilemma, quando in adversarium retorqueri potest.

Quid est Sorites?

Sorites est argumentatio constans multis propositionibus, ita collocatis ut prædicatum propositionis præcedentis fiat subjectum sequentis, indéque prædicatum ultimum de primo subjecto concludatur; ut, *Quos Deus præcognovit, prædestinavit; quos prædestinavit, vocavit; quos vocavit, justificavit; quos justificavit, glorificavit:* hinc collige, *Ergo quos præcognovit, glorificavit.*

Sorites est à σωρὸς acervus, est enim tantùm cumulus multarum enunciationum, quæ à se invicem dependent. Hoc notandum est in Sorite, quòd termini debeant esse affirmati, non negati, & subordinati sibi invicem per se, non per accidens, subordinatione aut prædicamentali, quâ species generibus, individua speciebus; aut causali, quâ causæ proximæ remotis per se subordinantur; alioquin non valebit Sorites. Tot verò sunt syllogismi in Sorite, quot termini inter subjectum enunciationis primæ, & prædicatum ultimæ fuerant interjecti: sic, in exemplo Autoris sunt tres pleni syllogismi.

CAP.

CAP. XV.

Atque hactenus de syllogismo absolutè et ratione formæ considerato. Quomodo dividitur syllogismus ratione materiæ?

IN syllogismum dialecticum, apodicticum sive demonstrativum, & sophisticum sive fallacem.

Syllogismus dicitur hìc spectari ratione materiæ, quatenus spectantur ejus hìc propositiones, sintne veræ, an falsæ, si veræ, an sint necessariæ, an contingentes; pro diversis enim conditionibus propositionum, syllogismus diversos quoque producit effectus in intellectu humano cujus est opus: producit syllogismus in mente nostra judicium aliquod, sive assensum de conclusione: si propositiones syllogismi sunt falsæ, producunt assensum falsum, & judicium erroneum, sive errorem, vocatúrque talis syllogismus *sophisticus*; si verò propositiones syllogismi sint veræ, seu necessariæ, ita ut causa necessitatis sit in rebus ipsis, producunt assensum verum, & judicium certum, sive scientiam, & talis syllogismus vocatur *apodicticus*; si autem propositiones sint veræ, sed contingentes, producunt assensum, & judicium quidem verum, sed incertum atque infirmum qui vel opinio dicitur vel fides humana, & talis syllogismus vocatur *dialecticus*: si propositiones sint veræ & necessariæ, sic ut causa necessitatis, aut necessariæ potiùs veritatis sit infallibilitas dicentis, puta Dei, producunt assensum seu judicium verum, certum, firmum, qui vocatur fides divina, quia assentitur Dei testimonio: Qui syllogismus gignit opinionem, fidem humanam, vel dubiam, aut alium quemlibet assensum præter scientiam & errorem, dicitur *dialecticus*.

Quid est syllogismus dialecticus?

Syllogismus dialecticus est syllogismus generans opinionem, aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

Syllogismus dialecticus alio nomine dicitur topicus, Latinè probabilis aut contingens. *Opinionem aut*, &c.] Opinio est assensus qui conclusioni præbetur, verus quidem, sed dubius, pendulus, infirmus, & incertus; præter quem datur assensus non tantùm verus, sed & certus atque firmus, cujus tamen certitudo ac firmitas non provenit à termino medio, qui est causa proxima, talis enim assensus verus, firmus, ac certus, vocatur

tur ſcientia, quæ eſt effectum ſyllogiſmi apodictici: aſſenſus qui præbetur concluſioni ob teſtimonium divinum, eſt aſſenſus verus, certus, ac firmus, non tamen eſt ſcientia, neque etiam gignitur à ſyllogiſmo apodictico, ſed dialectico: idcóque effectum hujus ſyllogiſmi partim eſt aſſenſus verus, infirmus, qui dicitur opinio; partim aſſenſus verus, firmus, qui dicitur fides divina.

Quænam ſpectanda ſunt in ſyllogiſmo dialectico?

Quæſtiones ſive problemata, propoſitiones, & inventio argumentorum.

Concluſio ſive quæſtio in ſyllogiſmo *topico*, ſpeciali notione vocatur *problema*, quia in utramque ferè partem diſputari poteſt.

Quales debent eſſe quæſtiones ſive problemata dialectica?

Nihil refert ſive vera ſint ſive falſa, ſive probabilia ſive paradoxa, ſive neceſſaria ſive contingentia; modò pietati, bonis moribus, aut ſenſui communi non adverſentur. Neque enim diſputandum eſt, *An Deus ſit colendus*; *An parendum ſit magiſtratui*; quia illud pietati, hoc bonis moribus contrarium eſt: neque, *An nix ſit albis*; quia illud cum ſenſu pugnat.

Paradoxa dicuntur problemata, quæ ſunt vera præter opinionem vulgi. Syllogiſmus topicus dicitur *contingens*, & *probabilis*, non à concluſione, quæ interdum eſt neceſſaria; ſed à præmiſſis, aut à medio potiùs, quod probabiliter ac contingenter cohæret cum partibus quæſtionis.

Quotuplicia ſunt problemata?

Duplicia; alia realia, alia notionalia.

Quæ vocas realia?

In quibus attributum eſt vera res; ut, *An Logica ſit ars: An juſtificemur operibus*.

Attributum idem eſt hîc quod prædicatum.

Quæ notionalia?

In quibus attributum eſt notio aliqua aut terminus artis; ut, *An ars ſit genus Logicæ: An opera ſint cauſa juſtificationis noſtræ coram Deo.*

Notio aliqua] ſcil. ſecunda, non prima; nam notio prima veram aliquam rem deſignat, & affectionem philoſophicam, ſed notio ſecunda ſignificat affectionem Logicam, & ens rationis, ſeu, ut hîc loquitur Autor, terminum artis, qualem libro primo tradidit à cap. 10. ad 24. Talia problemata notionalia frequentiſſima occurrunt inter diſputandum in Philoſophia, Medicina, Theologia, Juris prudentia, & in omni facultate & diſciplina, quod exempla ſatìs quotidie docent.

Quomodo dividuntur problemata realia?

In abſoluta, & comparata.

Quæ vocat absoluta?

In quibus quæritur, an attributum subjecto conveniat, nécne; ut, *An gloria sit in bonis numeranda.*

Exemplum problematis absoluti ex Ethicis est hoc; *An virtus moralis sit habitus.*

Quæ comparata?

In quibus, propositis duobus pluribúsve subjectis, quæritur utri magìs, vel cui maximè conveniat attributum: vel in quibus, propositis duobus pluribúsve prædicatis, quæritur utrum magìs, vel quodnam maximè subjecto insit; ut, *Sitne virtus an gloria magìs in bonis numeranda; Fueritne Alexander fortior an temperantior.*

Exemplum problematis comparati est hoc; *Utrum virtus moralis sit habitus nobilior quàm intellectualis.* Quando hìc fit mentio *plurium subjectorum*, intellige subjecta prædicationis, non verò inhæsionis.

Quales debent esse propositiones dialecticæ?

Propositiones dialecticæ debent esse certæ, aut saltem probabiles, non paradoxæ.

Per propositiones dialecticas, intellige præmissas syllogismi topici, quæ interdum sunt certæ, interdum contingentes, semper tamen veræ.

Quid est probabile?

Quod videtur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus; atque iis vel omnibus, vel plerisque, vel nobilissimis ac celeberrimis.

Ex hac quæstione liquet esse quinque gradus probabilitatis; illud est probabile quod videtur 1, omnibus; 2, plerisque; 3, sapientibus omnibus; 4, sapientibus plerisque; 5, sapientibus celeberrimis.

Quid est paradoxum?

Quod verum est præter opinionem vulgi.

CAP. XVI.

Quænam requiruntur ad inventionem argumentorum dialecticorum?

Locus & regula.

Per *argumenta dialectica* hìc intelliguntur termini medii in syllogismo topico.

Quid est locus?

Locus est sedes & nota quædam communis, cujus admonitu invenitur argumentum.

Locus nihil est aliud, quàm designatio terminorum Logicorum, ex quibus medium hujus syllogismi petitur.

Quid est regula sive canon?

Canon est propositio continens rationem consequentiæ syllogismi dialectici.

Regula sive *canon* aliis dicitur *maxima*, aliis *axioma*; estque enunciatio desumta ex loco aliquo, quâ innititur syllogismi in concludendo vis: itaque locus facit ad medii inventionem, regula ad inventi medii cum judicio dispositionem; nam an affirmatè, an negatè disponendum sit inventum jam argumentum, docet canon.

Quomodo dividuntur argumenta dialectica?

In artificialia, & inartificialia, sive testimonia.

Argumenta artificialia sunt, quæ per artem, scil. Logicam inveniuntur; *Inartificialia*, quæ sine ulla arte tantùm assumuntur prout nobis occurrunt, qualia sunt testimonia; hæc enim prout inciderint accipiuntur: quæ licèt sine arte inveniuntur, non tamen sine arte disponuntur; sed in iis disponendis maximo opus est judicio.

Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia?

Ex definitione aut proprietate notionis sive affectionis, de qua in problemate quæritur. Sic probes, *Aerem non esse genus venti; quia aer non prædicatur de vento in quæstione, quid quæritur quid sit.*

Intellige hìc notionem secundam, sive affectionem Logicam, non verò primam, sive affectionem Philosophicam, aut realem, quæ rebus convenit citra & præter mentis operationem.

Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata realia?

Ex affectionibus subjecti aut prædicati. Ea enim sunt horum argumentorum loci.

Affectiones subjecti aut prædicati] intelliguntur Logicæ, quæ *lib.* 1. *cap.* 10. & sequentibus sunt traditæ: debet enim subjectum, & prædicatum per illas notiones secundas circumduci, quemadmodum *cap.* 10. *hujus lib.* monuimus.

Quomodo dividuntur argumenta artificialia problematum realium?

In absoluta, & comparata.

Argumenta absoluta dicuntur, quæ conveniunt quæstioni sine ulla comparatione cum aliquo tertio: *comparata* verò, quæ conveniunt quæstioni, sed factâ eorundem comparatione cum tertio. Argumenti absoluti exemplum est, *Alexander fortis,*

fortis, quia multa præclarè gessit; hîc *præclarè gesta*, arguunt absolutè fortitudinem in Alexandro; sed cùm probo, *Alexandrum fuisse fortiorem Achille, quia plura gesserit præclarè quam Achilles*, est argumentum comparatum.

Quomodo dividuntur absoluta?

In consentanea, & dissentanea.

Argumenta consentanea disponuntur semper affirmando; *dissentanea* negando.

Quænam dicuntur argumenta consentanea?

Quæ cum aliqua parte quæstionis consentiunt.

Per *aliquam partem quæstionis*, intellige vel subjectum, vel prædicatum conclusionis.

Quotuplicia sunt ea?

Duplicia: vel enim à nomine sumuntur, vel à re ipsa.

Duo sunt quæ cognosci ab homine possunt ac solent; 1, *res ipsæ*, quæ cognoscuntur; 2, *nomina & voces*, quibus cognoscuntur: ideóque duo sunt argumentorum genera; alia desumta à rebus ipsis, alia à vocibus seu nominibus.

Quot sunt loci argumentorum quæ sumuntur à nomine?

Duo: etymologia sive notatio, & conjugata.

De *etymologia*, & *conjugatis* vide *cap.* 25. *l.* 1.

Quot sunt loci argumentorum quæ sumuntur à re ipsa?

Novem: definitio, genus, species, totum, pars, causa, causatum, subjectum, & adjunctum.

De loco *definitionis* vide *cap.* 1. 2. 3. *lib.* 2. De loco *generis & speciei* vide cap. 11. lib. 2. De *toto & parte*, *causa & causato*, *subjecto & adjuncto* vide *cap.* 14. *lib.* 1. *usque ad* 19. *inclusivè.*

Quot sunt loci argumentorum dissentaneorum?

Quinque: disparata, contraria, relativè opposita, privativè opposita, & contradicentia.

De locis argumentorum *dissentaneorum* vide *cap.* 22. *lib.* 1.

Quot sunt loci argumentorum comparatorum?

Quinque etiam: majus, minus, par, simile, & dissimile.

De locis argumentorum *comparatorum* vide *cap.* 20. & 21. *lib.* 1.

Quotuplicia sunt testimonia?

Duplicia: alia divina sunt, alia humana.

Testimonia divina sunt, quæ proficiscuntur à Deo; sive sint relationes divinæ, quæ prophetis, aliisque olim fuerunt factæ; sive sint ejus oracula verbo suo expressa & relicta: *humana* sunt, quæ proficiscuntur ab homine, v. g. *Cicerone*, *Aristotele*, &c. ac merentur tantum fidei, quanta est integritas, & veracitas testantis. Testimonia divina sunt infallibilia, quia Deus nec fallere potest, nec falli: at humana sunt fallibilia, quia homo & fallere potest, & falli, & fallit, & fallitur: ad testimonia humana refer autoritates philosophorum, leges jurisconsultorum, testimonia historicorum, &c.

CAP. XVII, & XVIII.

Ostende aliquot exemplis, quomodo ex his locis argumenta peti debeant ad confirmanda aut refellenda problemata realia.

CUm sic argumentor; *Non est de meo tuum, ergo non est mutuum*, argumentum petitum est ab etymologia: *Homo sum, humani nihil à me alienum puto*, à definitione: *Homo debuit contemplari cœlestia, ergo debuit creari erecto corpore*, à fine: *Fregit, ergo est in culpa*, à signo: *Justus servat leges, ergo injustus transgreditur leges*, à contrariis: *Deus dat vitam hominibus, ergo dabit victum*, à majori. Canones ad unumquemque locum pertinentes peti debent ex Institutionibus plenioribus.

Hisce duobus capitibus tantum exempla quædam proponuntur, quibus modus petendi argumenta ostenditur in syllogismo topico: hoc est verò uniuscujusque officium, advertere ex quo loco, sive à qua notione secunda hoc aut illud argumentum tertium sit desumtum: & hisce exemplis plura addere, aut ex majori Logica, vel aliunde petere unicuique est facile.

CAP. XIX.

Hæc sunt exempla problematum absolutorum: Declara porrò, quomodo confirmentur aut refellantur problemata comparata.

ARgumenta ad confirmanda aut refellenda problemata comparata petuntur ex iisdem locis, canonibus absolutis (quatenus illud fieri potest) in comparatos commutatis: Ex. gr. sicuti probari potest, *Deum esse bonum, quia ejus opera sunt bona*, ducto argumento ab effectis; ita quoque concludi potest, *Deum infinitis modis meliorem esse creaturis, quia illius opera infinitis modis meliora sunt quam opera creaturarum.* Quia autem canones absoluti non semper possunt mutari in comparatos, necesse est, singulis locis adjungi canones peculiares, quibus comparata problemata probanda sint: sed hi etiam ex Institutionibus petendi sunt.

Quemadmodum canon est absolutus, *Cui unum conveniit conjugatorum, ei & alterum*; ut, *Cæsar consulit reipublicæ, ergo*

verè est consul: ita comparatè potest institui hic canon, *Cui unum comparatorum magìs convenit, ei & magìs convenit alterum*; ut, *Cæsar magìs consuluit reipublicæ quàm Pompeius, Ergo & magìs fuit consul quàm Pompeius.* Sic canon est absolutus, *Cui convenit finis, ei conveniunt & media*: *Cui convenit definitio, ei & definitum*: Uterque mutari potest in canonem comparatum hoc modo; *Cui definitio magìs convenit, ei & definitum magìs convenit*: *Cui magìs convenit finis, ei & magìs conveniunt media.*

CAP. XX.

Cùm ergo satìs dictum sit de syllogismo dialectico, pergamus ad demonstrationem. Quid est demonstratio?

DEmonstratio est syllogismus scientiam pariens.

Syllogismus *apodicticus* Latinè dicitur *demonstrativus*, & simpliciter *demonstratio*. *Scientiam*] Scientia interdum sumitur *latissimè*; pro quolibet assensu vero, quocunque demum modo is acquiratur, sive sit firmus, sive infirmus: sic scientia etiam opinionem includit. 2. *Strictiùs*; pro assensu vero, sed firmo, atque infallibili: sic opinionem excludit; sed comprehendit nihilominus & fidem divinam, quâ credimus Deo testanti; & cognitionem sensuum, quâ scimus parietem esse album, quia videmus; & cognitionem primorum principiorum quæ sine probatione cognoscuntur; ita scimus, *Totum esse majus suâ parte.* 3. *Strictissimè*; pro assensu positionum quæ probantur per causam vel effectum: sic fidem divinam, cognitionem sensuum, & scientiam principiorum excludit; & tali sensu sumitur in definitione demonstrationis; éstque effectum syllogismi apodictici.

Quomodo dividitur demonstratio?

In demonstrationem τοῦ διότι, *sive cur res sit*, & demonstrationem τοῦ ὅτι, *sive quod res sit.*

Quid est demonstratio cur res sit?

Quæ non solùm probat rem esse aut non esse, sed etiam reddit causam, cur res sit aut non sit.

Demonstratio τοῦ διότι, seu cur res sit, non ita dicitur quia concludat τὸ διότι, sive cur res sit, nam concludit tan-

tùm τὸ ὅτι, ſive quòd res ſit, ſic tamen, ut in præmiſſis adferat τὸ διότι, ſive cauſam cur res ſit ; ſed demonſtratio τοῦ ὅτι ſic concludit quòd res ſit, ut ne in præmiſſis quidem adferat cauſam cur res ſit : ideóque diſcrimen hîc eſt in eo ſitum, quòd demonſtratio cur res ſit, in præmiſſis reddat cauſam cur res ſit; at demonſtratio quòd res ſit, ne in præmiſſis quidem id præſtat: ſic in hac demonſtratione τοῦ διότι ; *Omne rationale eſt capax ſcientiæ : Omnis homo eſt rationalis : Ergo omnis homo eſt capax ſcientiæ* ; concluditur tantùm τὸ ὅτι, quòd homo ſit ſcientiæ capax ; at in præmiſſis cauſa tamen affertur, cur ſit ſcientiæ capax, ſcilicet τὸ *rationale* ; ideóque eſt demonſtratio cur res ſit : ſed in hac demonſtratione τοῦ ὅτι ; *Quod illuſtrat aërem, hoc eſt ortum : Sol illuſtrat aërem : Ergo ſol eſt ortus* ; ſic concluditur *quòd ſol ſit ortus*, ut nec in præmiſſis detur cauſa cur ſol ſit ortus ; nam *illuſtratio aëris* effectum eſt orti ſolis, non cauſa.

Quid eſt demonſtratio quòd res ſit ?

Quæ ſolùm probat rem eſſe aut non eſſe.

Unde petita eſt differentia harum ſpecierum ?

A fine. Finis enim demonſtrationis eſt ſcientia : atqui ſcientia dividitur in ſcientiam τοῦ διότι ſive *cur res ſit*, & in ſcientiam τοῦ ὅτι ſive *quòd res ſit*.

Quotuplex eſt ſcientia, totuplex eſt demonſtratio : ſed ſcientia eſt duplex : Ergo & demonſtratio : Scimus enim vel rem tantùm eſſe, ut non cognoſcamus cauſam : vel ſcimus rem eſſe, & ſimul novimus cauſam, cur res ſit.

Quid eſt ſcientia cur res ſit ?

Eſt cognitio dianoëtica, quâ cognoſcimus cauſam propter quam res eſt, eſſe illius rei cauſam, nec poſſe eam rem aliter ſe habere.

Cognitio *dianoëtica* Latinè dicitur *diſcurſiva*, quæ per διάνοιαν, ſeu *diſcurſum* ac ſyllogiſmum gignitur : Eſt enim duplex cognitio ; una *noëtica*, quâ aliquid cognoſcimus ſine diſcurſu ; ut, *Totum eſſe majus ſuâ parte* : alia *dianoëtica*, quâ aliquid cognoſcimus per diſcurſum ; ut, *hominem eſſe riſibilem, quia eſt rationalis* : Scientia cur res ſit, eſt cognitio poſterioris generis. *Nec poſſe eam* &c.] Scientia ergo τοῦ διότι eſt firma atque infallibilis, & animum ſcientis reddit indubitatum, immobilem, atque immutabilem.

In quo differt hæc scientia à scientia quòd res sit?

Scientia τοῦ ὅτι, sive *quod res sit*, non gignitur ex causa propter quam res est, hoc est, ex causa proxima; sed ex effectu, aut ex causa tantùm remota.

Scientia τοῦ διότι differt à scientia τοῦ ὅτι ratione & qualitate termini medii, qui in scientia τοῦ διότι est causa proxima proprietatis demonstrandæ; i. e. talis causa, quâ positâ proprietas ponitur, & quâ sublatâ, tollitur: sed verò medium in scientia τοῦ ὅτι, aut non est causa, sed effectum; aut si sit causa, est causa non proxima, sed remota.

CAP. XXI.

Quæ sunt partes demonstrationis cur res sit?

TRes: subjectum, affectio demonstranda, & causa quæ est medium demonstrationis. Ex subjecto & affectione constat quæstio; ex causa cum subjecto & affectione seorsim combinata fiunt præmissæ, sive principia demonstrationis.

Eædem sunt partes demonstrationis cur res sit, quæ sunt aliorum syllogismorum; sed nonnihil aliis veniunt nominibus: *terminus minor* hîc vocatur *subjectum*, non tantùm prædicationis, sed & *inhæsionis*; quod hîc est peculiare: *terminus major* vocatur *affectio*, seu *proprietas demonstranda*: *terminus medius* vocatur *causa*: *præmissæ*, major & minor, peculiari nomine *principia*; *conclusio* hîc vocatur plerumque *quæstio*.

Quænam sunt in hic spectanda?

Præcognitiones, & conditiones.

Præcognitiones demonstrationem præcedunt; *conditiones* in ipsa demonstratione observandæ sunt.

Quænam sunt præcognoscenda?

De tribus terminis, sive partibus demonstrationis præcognoscendum est, quid significet nomen; de subjecto & causa, etiam an sint; de principiis, quòd vera sint; de affectione demonstratur, quòd sit; déque conclusione, quòd vera sit.

De tribus terminis, debet præcognosci quid significet vox unaquæque; quia alioquin de ignotis disputaretur. *De subjecto & causa*, debet præcognosci an, & quòd sint; quia frustra demonstratio institueretur, si non constet dari subjectum affectionis demonstrandæ: &, si non sit certum dari causam, quâ affectio de subjecto demonstrari posset, nulla scientia gigni posset; ex causa enim incerta non potest gigni scientia certa. *De principiis*, debet cognosci quòd sint vera; quia ex præmissis falsis

falsis non potest sequi conclusio vera, nisi per accidens: at in demonstratione τῦ διὸτι conclusio est vera, quia est syllogismus verus, non fallax.

CAP. XXII.

Quotuplices conditiones spectandæ sunt in demonstratione?

TRiplices: aliæ ad quæstionem pertinent; aliæ ad causam sive medium; aliæ denique ad præmissas sive principia.

An igitur non omnis quæstio admittit demonstrationem?

Non omnis; sed ea solùm quæ vera est, & veritatis suæ certam causam habet, veluti cùm accidentia propria prædicantur de subjecto; ut, *Homo est capax scientiæ: Luna patitur eclipsin: Humor oculi crystallinus debet esse coloris expers.*

Quæstio demonstranda debet esse vera, quia demonstratio gignit scientiam, i. e. cognitionem veram: debet insuper veritatis suæ habere causam, quia scientia, quam gignit, est cognitio rei per causam. *Accidentia propria*, quæ demonstrantur de subjecto suo, vel emanant ab essentia subjecti, ut, *capacitas scientiæ ab homine*; vel dependent à causa extra subjectum, ut, *Eclipsis dependet ab interpositione terræ inter solem & lunam*: utrumque illud accidens proprium de subjecto suo demonstrari potest.

Quænam igitur respuunt demonstrationem?

Primò, propositiones, in quibus definitio aut partes definitionis prædicantur de definito; ut, *Homo est animal*, aut *rationalis*: *Virtus est habitus*, &c. Ejusmodi enim propositiones immediatæ sunt, nullámque causam habent suæ veritatis. Deinde, propositiones, in quibus accidentia fortuita & mutabilia prædicantur de subjecto; ut, *Homo ambulat*, *ægrotat*, &c. Hæc enim certam causam non habent.

Propositiones immediatæ hîc dicuntur ex parte causæ, quæ in subjecto carent causâ suæ veritatis, i. e. in quibus prædicatum ita cohæret cum subjecto, ut cohæsionis media causa in subjecto nulla detur; sic in homine nulla causa est, *cur sit animal*, *cur rationalis*, quia utrumque est ipsa hominis essentia; ideóque non magis demonstrari potest, *hominem esse animal*, *aut rationalem*, quàm, *hominem esse hominem*: & hanc ob causam dicuntur istæ propositiones immediatæ. *Accidentia fortuita & mutabilia* dicuntur, quæ causam quidem habent cur in subjecto sint, sed instabilem, incertam, & facilè mutabilem; ideóque demonstrari non possunt, quia demonstratio τῦ διὸτι debet fieri per causam necessariam, quâ res non potest aliter se habere.

Quid

Quale debet esse medium demonstrationis?

Causa proxima affectionis.

Per *affectionem* intelligitur hoc loco prædicatum conclusionis. Intelligitur *causa proxima* absolutè, non in suo genere: de qua utraque *in l.1. synops. cap. 17. de causa efficiente.*

Quid vocas hoc loco causam proximam?

Quâ positâ, effectum ponitur; & quâ sublatâ, tollitur: atque adeò, in qua mens acquiescit.

Ex quo genere causarum petitur hæc causa proxima?

Ex genere causæ efficientis aut finalis.

Non petitur causa proxima ex genere causæ materialis, aut formalis; quia prædicatum est accidens, & non habet materiam aút formam propriè dictam: est enim id quod demonstratur proprietas, seu accidens proprium.

Quomodo dividitur causa efficiens proxima, quæ medium demonstrationis esse potest?

In internam, & externam.

Omnis causa efficiens est externa respectu causati, quatenus nulla causati essentiam ingreditur, ut pars; aliqua tamen dicitur interna respectu subjecti, quia est in eodem subjecto, in quo effectum.

Quam vocas causam efficientem internam?

Quæ est in eodem subjecto, in quo est effectum.

Exemplum est causæ efficientis internæ *Intellectus*, qui est in eadem *anima*, in qua est ejus effectum *intellectio*, aut *species intelligibilis*.

Quam vocas externam?

Quæ non est in eo subjecto, in quo est effectum.

Exemplum causæ externæ efficientis est *Sol*, qui non est in *äëre*, in quo est *lumen*, effectum ejus.

De exemplo demonstrationis; ac primo exemplum à causa efficiente interna.

Omne rationale est capax scientiæ:
Omnis homo est rationalis:
Ergo omnis homo est capax scientiæ.

In hoc exemplo, *rationale* est medium, & quidem causa efficiens interna prædicati, & forma subjecti.

De

Da exemplum demonstrationis à causa efficiente externa.

Quod à solis radiis, objectâ terrâ, nequit illustrari, id patitur eclipsin luminis à sole accepti:
Luna nequit solis radiis objectâ terrâ illustrari:
Ergo Luna patitur eclipsin,&c.

In hoc exemplo, medium est causa efficiens externa prædicati in conclusione.

Da exemplum à causa finali.

Quod debet colores omnes admittere, id debet expers esse coloris:
Humor oculi crystallinus debet omnes colores admittere:
Ergo humor oculi crystallinus debet esse expers coloris.

In hoc exemplo, medium est causa finalis prædicati in conclusione.

An medium demonstrationis non debet esse causa proxima subjecti?

Fit quidem aliquando, ut causa efficiens proxima prædicati, sit etiam forma subjecti; verùm illud neque necessarium est, neque perpetuum.

Quod fiat aliquando, potest exemplo primo constare; & sunt hujusmodi demonstrationes præstantiores cæteris.

CAP. XXIII.

Quot sunt conditiones spectandæ in præmissis sive principiis demonstrationis?

Quinque. Requiritur enim primò, ut sint necessariò vera, & quidem necessitate summâ ac reciprocâ; deinde, ut sint immediata atque prima: tertiò, ut sint causa conclusionis: quartò, ut sint notiora: quintò, ut sint priora conclusione.

I. Præmissæ debent esse *necessariò veræ*, quia conclusio debet esse necessariò vera; nam conclusio necessaria, ex propositionibus non necessariis concludi nequit: porrò debent præmissæ esse *necessariæ necessitate summâ*, i. e. καθ' αὑτὸ πρῶτον, sive reciprocæ, quia continent causam proximam prædicati, quæ talis est, ut cum effecto suo reciprocetur. II. Præmissæ debent esse *immediatæ* ex parte causæ, ut non habeant causam veritatis suæ extra se, per quam possunt demonstrari; alioquin daretur progressus in infinitum: debent esse *primæ*, i. e. ut non detur veritas prior quâ demonstrentur. III. Præmissæ debent esse *causa conclusionis*, non tantùm cognoscendi, sed & essendi; h. e. non tantùm quibus conclusio cogno-

cognoſcatur, quod in omni ſyllogiſmo locum habet, ſed per & propter quas ſit prædicatum in ſubjecto concluſionis. IV. Debent eſſe præmiſſæ *notiores concluſione*, non tantùm quoad nos, & cognitione confusâ, ſed & naturâ, ac cognitione diſtinctâ: de qua utraque vide caput 23. libri primi. V. Debent præmiſſæ eſſe *priores concluſione*, non tantùm quoad nos, ſed & naturâ, tanquam cauſæ concluſionis; quod hîc peculiare eſt, & in aliis ſyllogiſmis locum non habet. Ex hiſce quinq; conditionibus duæ priores tantùm requiruntur in majore, non neceſſariò in minore demonſtrationis τοῦ διότι; tres poſteriores, & in majore & in minore exiguntur. Veritas horum omnium examinetur in exemplis cap. præced.

Quænam proprietas ſequitur ex his conditionibus?

Ut principia ſint οἰκεῖα τοῦ δεικνυμένου, id eſt, *propria ei rei quæ demonſtratur*; hoc eſt, neque heterogenea, neque communia.

Quænam dicuntur principia heterogenea?

Quæ ex alia ſcientia petita ſunt; veluti, ſi quis ad probandas quæſtiones Phyſicas adhibeat principia Mathematica.

Principia heterogenea Latinè dicuntur quæ ſunt alterius generis; qualia adhiberi non debent in demonſtrando; i. e. (quod vulgò dici ſolet) *Non debet à demonſtrante fieri tranſitus de genere in genus*: id eſt, in demonſtranda concluſione Phyſica, non debent adhiberi principia aut media in principiis petita ex Matheſi, aut vice versâ: ſic in concluſionibus demonſtrandis Philoſophicis, non debent adhiberi principia vel media petita ex Theologia, aut vice versâ. Hoc tamen vitium non committitur quando in demonſtrationibus ſcientiæ ſubalternatæ, principia ſcientiæ ſubalternantis adhibentur; ut, ſi in demonſtrationibus *Muſicis* adhibeantur principia *Arithmeticæ*, quia *Muſica* & *Arithmetica* non ſunt diverſi generis ſcientiæ; ideóque neque principia *Arithmeticæ* ſunt heterogenea *Muſicæ*. Vocantur verò ſcientiæ ſubalternatæ, non quæ ſua principia & objectum accipiunt à ſuperiori ſcientia; ſic enim Phyſica & Mathematica ſubalternarentur Metaphyſicæ, quod tamen falſum eſt: ſed quæ eadem habent principia, idemque objectum cum ſcientia ſuperiori; atque in eo tantùm differunt, quòd ſcientia ſubalternata ad objectum materiale ſcientiæ ſubalternantis adjiciat accidens ſenſibile, manente tamen

eodem

eodem objecto formali; sic v. g. *objectum materiale* Arithmeticæ, est numerus; *formale*, quà numerus: Musicæ objectum *materiale* etiam est numerus, sed sonorus, id est, spectatus cum accidente sensibili sono; *formale* objectum est quà numerus, non quà sonorus: nam Musica docet numerare, addere, subtrahere, multiplicare, dividere sonos & tonos. *Nota*, *Objectum materiale* dici rem consideratam, quæ potest esse pluribus disciplinis communis; ita agitur de *homine* in Physica, Ethica, Medicina, Theologia: *Objectum formale* dicitur modus considerandi, qui est uni disciplinæ proprius; (nisi una alteri subalternetur, ut hîc, Musica Arithmeticæ) sic *alio modo* hominem explicat Physica, alio Ethica, alio Medicina, alio Theologia.

Quænam vocas communia?

Quæ pluribus scientiis accommodari possunt.

Principia communia non debent adhiberi in demonstratione τοῦ διότι; quia non generant scientiam, quæ est demonstrationis effectum ac finis. Exhibentur verò illa in Metaphysica, quæ est disciplina generalis.

Quomodo dividuntur principia?

In axiomata, & theses.

Quid est axioma?

Axioma est principium, cujus veritas, cognitâ significatione vocabulorum, nemine potest ignorari; ut, *Nihil potest simul esse & non esse: Totum est majus parte.*

Sic cognito quid sit *totum*, quid *pars*, quid sit *esse majus*, cognoscitur, *Totum esse majus suâ parte.*

Quid est thesis?

Thesis est principium, cujus veritas non ex sola vocabulorum significatione cognita, sed ex sensuum judicio, aut qualicunque declaratione innotescit.

Thesis sumitur 1, pro quæstione ad disputandum proposita; sic vocamus theses Physicas, Logicas, &c. 2, sumitur pro quæstione infinita in Rhetoricis. 3, pro specie enunciationis immediatæ, uti hîc, cujus causa nulla datur, quâ possit demonstrari ejus veritas. *Qualicunque declaratione*] scil. Præceptoris aut Professoris.

Quotuplex est thesis?

Duplex; definitio, & hypothesis.

Quid est definitio?

Definitio est, quâ quid res sit enunciamus; ut, *Corpus naturale est, quod constat materia & forma: Natura est principium, & causa motus & quietis, ejus, in quo est primo, per se, & non per accidens.*

Hi-

Hic intelligimus definitionem præsertim nominalem; & interdum quoque realem.

Quid est hypothesis?

Quâ, an res sit, aut non sit, enunciamus; ut, *Esse animam, Deum,* &c. *A quolibet puncto ad quodlibet punctum duci posse rectam lineam.*

Cùm demonstratio conformata est ad conditiones, hoc & præcedente capite explicatas, non solùm probat rem esse aut non esse; sed præterea explicat causam cur ista sit.

CAP. XXIV.

Quotuplex est demonstratio τοῦ ὅτι, sive quòd res sit?

Duplex; alia enim est ab effectu, alia à causa remota.

Ut scientia τοῦ ὅτι est imperfectior scientiâ τοῦ διότι; ita demonstratio τοῦ ὅτι est quoque imperfectior demonstratione τοῦ διότι.

Quam vocas demonstrationem ab effectu?

Quæ ex effectu sensibili causam colligit; veluti, si quis somno seriùs experrectus, videt parietes cubilis sui à sole collustrari, indéque colligit, solem jamdudum ortum esse.

Exemplum demonstrationis ab effectu in forma syllogistica, est hoc; *Quod illustrat parietes cubilis, illud est ortum: Sol illustrat parietes cubilis: Ergo sol est ortus.*

Quam vocas demonstrationem à causa remota?

Quæ ex causa remota colligit effectum non esse; ut, *Plantæ non habent animam sensitivam; ergo non respirant.*

Exemplum syllogisticum demonstrationis à causa remota est; *Quicquid respirat habet animam sensitivam: Plantæ non habent animam sensitivam: Ergo non respirant.* Anima sensitiva est causa remota respirationis, nam pulmones sunt causa proxima.

Quid est discriminis inter has duas species demonstrationis?

Demonstratio ab effectu potest esse affirmata & negata, quia effectum cum causa proxima reciprocatur; eóque posito, causa proxima ponitur, & sublato, tollitur: at demonstratio à causa remota debet semper esse negata. Cùm enim causa remota latior sit effecto, fit quidem, ut eâ sublatâ effectum tollatur; sed non ut eâ positâ effectum etiam ponatur. Rectè colligitur, *Plantas non respirare, quia non habent animam sensitivam*: sed non sequitur, *Omnia animalia respirare, quia habent animam sensitivam.*

Bene dicit Autor, cùm causa remota est latior effecto, demonstrationes à causa remota tantùm esse negatas: sed verò si causa remota sit adæquata effectui, & æquè lata, demonstratio à causa remota etiam potest fieri affirmatè, ut in hoc exemplo;

Quæ

Quæ habent animam vegetantem, nutriuntur : Plantæ habent animam vegetantem : Ergo nutriuntur. Hic terminus medius est causa remota, nam causa proxima nutritionis est facultas nutrix ; & tamen procedit syllogismus in prima figura affirmaté.

CAP. XXV.

Atque hæc de syllogismo dialectico & apodictico. Quid est syllogismus sophisticus sive fallax?

QUi fictâ specie syllogismi dialectici errorem gignit.

Quia syllogismus sophisticus propositionibus constat falsis, etiam falsitatem gignit atque errorem : nam *qualis causa, talis effectus* ; ergo syllogismus fallax non potest gignere nisi assensum falsum, qui uno nomine vocatur *Error*.

CAP. XXVI.

Quotuplicia sunt sophismata?

DUplicia : alia sunt in voce, alia in re.

Si dicendum est id quod res est, tot sunt genera sophismatum, quot sunt classes verorum syllogismorum ; nam quot modis dicitur unum oppositorum, tot modis dicitur & alterum : sed sophisma & syllogismus verus sunt opposita : Ergo quot modis dicitur syllogismus verus, tot modis quoque dicuntur sophismata. Atqui loci syllogismorum verorum plures sunt, quàm sex in voce, & septem in re. Ergo & loci sophismatum sunt plures, quàm sex in voce & septem in re. Quid enim? ut syllogismus verus desumere potest terminum suum medium à genere, specie, toto, causa, subjecto, opposito, & ab omnibus affectionibus Logicis, sive notionibus secundis ; ita, ab iis quoque omnibus desumi potest terminus medius fallax in sophismate, ut, cùm sumitur pro termino medio genus quod non est genus, subjectum quod non est subjectum, oppositum quod non est oppositum, &c.

Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in voce consistunt?

Sex : homonymia, amphibolia, compositio, divisio, prosodia sive accentus, & figura dictionis.

Multa ex his sophismatibus cognosci possunt ex Grammatica aut Rhetorica, & multa deprehendi judicio naturali, absque arte aut præceptis Logicæ. Quid sit homonymia in voce, explicatum est *cap.* 19. *l.* 1.

Quid

Quid eſt ſophiſma homonymiæ?

Quod oritur ex unius dictionis ambiguitate; ut, *Finis rei eſt illius perfectio: Mors eſt finis vitæ: Ergo mors eſt vitæ perfectio.*

Illa ambiguitas poteſt eſſe vel in termino minore, vel in termino majore, vel in medio.

Quomodo ſolvuntur hæc ſophiſmata?

Diſtinctione vocis ambiguæ. Ex. gr. in propoſito ſophiſmate, vox *finis* in majore ſignificat cauſam finalem; in minore, extremum.

Sophiſma *amphiboliæ* differt à ſophiſmate *homonymiæ* tantùm in eo, quòd illud ſit ſitum in ambiguitate totius ſententiæ, hoc in ambiguitate unius vocis. Malè vulgò vocatur hoc ſophiſma Amphibologiæ; nam hæc vox non eſt Græca: ſed ἀμφιβολία dicitur ab ἀμφιβάλλω, quia ſenſus orationis in medium quaſi projicitur, ut gemino ſenſu ex capi valeat.

Quid eſt ſophiſma amphiboliæ?

Quod oritur ex ambiguo ſenſu orationis, cujus ſingulæ voces carent homonymiâ; ut, *Qui ſunt domini ſui, ſunt ſui juris: Servi ſunt domini ſui: Ergo ſervi ſunt ſui juris.*

Quomodo ſolvuntur hæc ſophiſmata?

Diſtinctione orationis ambiguæ. Ex. gr. voces *domini ſui* ſunt pluralis numeri in majore propoſitione prolati exempli; in minore, ſunt ſingularis numeri.

Quid eſt ſophiſma compoſitionis?

Quod oritur ex conjunctione eorum quæ dividenda ſunt; ut, *Duo & tria ſunt par & impar: Quinque ſunt duo & tria: Ergo quinque ſunt par & impar.*

Sophiſma compoſitionis & diviſionis, frequenter oritur in enunciationibus habentibus modum *poſſibile*; ut, *poſſibile eſt ridentem flere*, verum eſt in ſenſu diviſo, falſum eſt in ſenſu compoſito; h. e. poſſibile eſt, ut qui nunc ridet, alio, ac diviſo tempore fleat; ſed non eſt poſſibile, ut qui ridet, ſimul fleat, ut componantur ſimul riſus & fletus, qui eſt ſenſus compoſitus: ſic, *poſſibile eſt ſedentem ſtare*, & verum eſt, & falſum pro diverſo ſenſu, vel compoſito vel diviſo.

Quid eſt ſophiſma diviſionis?

Quod oritur ex diviſione eorum quæ conjungenda ſunt; ut, *Planetæ ſunt ſeptem: Sol & Luna ſunt Planetæ: Ergo Sol & Luna ſunt ſeptem.*

Vox *Planetæ* ſumitur collectivè, quando ſumitur pro omnibus ſimul in majore; diſtributivè, quando ſumitur pro quibuſdam tantùm in minore.

Quomodo ſolvuntur hæc ſophiſmata?

Diſtinctione diverſorum ſenſuum, quos habet oratio pro diverſa partium compoſitione aut diviſione. Ex. gr. in priori exemplo, *duo & tria* ſumuntur di-

visum in majore; in minore, conjunctim. In altero exemplo sumitur vox *Planeta* collectivè in majore propositione; in minore, distributivè.

Quid est sophisma prosodiæ?

In quo eodem modo pronunciantur, quæ scribuntur diversimodè; aut pronunciantur diversimodè, quæ scribuntur eodem modo: ut, *Omnis equus est bestia: Omnis justus est aequus: Ergo omnis justus est bestia.* Similiter, si quis confundat *leporem* cum *lepore*; *amato* cum *amari*; *malum* cum *malum*.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Cùm ostenditur, aut eodem modo pronunciari quæ scribuntur diversimodè; aut pronunciari diversimodè, quæ scribuntur eodem modo.

Quid est sophisma figuræ dictionis?

In quo ex dictionum similitudine colligitur, eadem iis accidentia, aut etiam significationem convenire: Ut, si quis ita colligat, *Poeta* esse fœminini generis, quia *nota* est fœminini generis: aut, *ardere*, *vapulare*, esse actiones; quia *docere*, *verberare*, sunt actiones.

Hæc duo sophismata, ex sola Grammatica & Rhetorica bene cognitis, solvi possunt.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostensâ diversitate accidentium aut significationis in vocibus similibus. Nam licèt *Poeta* & *nota* terminatione conveniant, non tamen sequitur, ut ejusdem generis sint: non sequitur etiam *verberare* & *vapulare* esse ambo significationis activæ, quamvis sint voces terminatione simillimæ vocibus activis.

CAP. XXVII.

Qui sunt loci sophismatum eorum quæ in rebus sunt?

Septem: accidens, dictum simpliciter & dictum secundùm quid, ignoratio elenchi, consequens, petitio ejus quod in quæstione est, (vulgò *petitio principii*) non causa pro causa, & plures interrogationes.

Quid est sophisma accidentis?

Cùm colligitur subjecto convenire, quicquid dicitur de prædicato; ut, *Homo est species: Socrates est homo: Ergo Socrates est species. Mus rodit panem: Mus est syllaba: Ergo syllaba rodit panem.*

Sophisma accidentis oritur ex eo, quòd vox aliqua nunc sumatur formaliter, pro eo quod significat; nunc materialiter, prout est terminus Logicus, Grammaticus, aut Rhetoricus: quemadmodum exempla docent in Autore posita: ubi vox *homo* semel sumitur pro exemplo termini Logici, scil. pro specie, quæ subjicitur animali, generi; & semel pro sua significatione, in quantum significat animal rationale: & vox *mus* semel sumitur ut significat illud animalculum; & semel, ut est dictio monosyllaba.

Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?

Cùm ostenditur id, quod de subjecto colligitur, per accidens de prædicato dici,

dici, ut in priori exemplo fit; aut ipsum prædicatum per accidens dici de subjecto suo, ut fit in exemplo posteriori. Ex. gr. quamvis Socrates sit homo, & homo sit species; non tamen sequitur, ut Socrates sit species; quia *speciem esse* dicitur de homine per accidens. Similiter, quamvis mus sit syllaba, & mus rodat panem; non tamen sequitur, ut syllaba rodat panem, quia *syllabam esse* convenit muri per accidens, ac ratione nominis, non ratione essentiæ.

Quid est sophisma à dicto simpliciter?

Cùm ex eo quod verum est simpliciter, colligitur aliquid verum esse secundùm quid; ut, *Dextra non est abscindenda; ergo ne tum quidem abscindenda est, cùm eam invasit gangræna: Homo est mortalis; ergo & anima hominis mortalis est.*

Quid est sophisma à dicto secundùm quid?

Cùm ex eo quod secundùm quid verum est, colligitur aliquid simpliciter verum esse; ut, *Vinum nocet febricitanti; ergo vinum est noxium, ideoque fugiendum: Homerus est poeta; ergo Homerus est.*

Quemadmodum aliud est adjunctum absolutum, aliud limitatum, ex cap. 19. lib. 1. ita non licet adjunctum limitatum dicere de subjecto absolutè, aut vice versâ; nisi committendo hoc sophisma.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostenso discrimine ejus quod simpliciter, & quod secundùm quid dicitur.

Quid est sophisma ab ignoratione elenchi?

Cùm conclusio videtur contradicere assertioni respondentis, sed non contradicit, propter conditionem aliquam contradictionis omissam; ut, si quis probaturus *Christum non esse dominum Davidis*, concluderet *Christum esse filium Davidis*, peccaret ignoratione elenchi; quia *dominum & filium esse* non tribuuntur Christo *secundùm idem:* nam dominus Davidis est secundùm divinam; filius, secundùm humanam naturam.

Hoc sophisma vocatur *ignoratio elenchi*, quia tum committitur, quando ignoratur quid debeat thesi adversarii nostri opponi; nam elenchus est syllogismus directè oppositus thesi impugnandæ.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Ostendendo quænam conditio contradictionis omissa sit.

Quid est fallacia consequentis?

[Cùm aliqua enunciatio ex altera colligitur, ex qua non sequitur.]

Fallacia consequentis non constituit peculiare genus sophismatis, quia est communis omni syllogismo vitioso: nam in omni sophismate colligitur conclusio ex præmissis, ex quibus non sequitur.

Quot modis contingit illud?

Quatuor modis; primò, cùm universalis affirmans convertitur simpliciter; ut, si quis, quia *omnis adulator blandus est*, putet *omnem blandum esse adulatorem.* Secundò, cùm ex universali affirmante colligitur universalis negans; ut, *quicquid genitum est, habet principium; ergo quod non est genitum, non habet principium.* Tertiò, cùm minor est negans in prima figura, aut, quod eòdem redit, cùm ex remotione antecedentis colligitur remotio consequentis. Quartò, cùm utraque præmissarum

affirmans est in secunda figura, aut, quod eòdem redit, cùm ex positione consequentis colligitur positio antecedentis.

Ejusmodi paralogismi non videntur esse sophismata, quia apertè peccant in regulas Dialecticas.

Ita est: sed Sophistæ solent vitium formæ occultare, aut alterius præmissæ suppressione; ut, *Crispus est blandus, ergo est adulator*: vel ambagibus verborum; ut, *Qui dicit te esse animal, dicit verum: Atqui qui dicit te esse asinum, dicit te esse animal: Ergo qui dicit te esse asinum, dicit verum.* Hæc enim argumentatio perinde se habet, ac si sic strueretur; *Tu es animal: Asinus est animal; Ergo tu es asinus*: quæ est argumentatio ex duabus affirmantibus in secunda figura.

Quomodo solvuntur hæc sophismata?

Citatâ regulâ, in quam peccat illatio sophistica.

Quid est sophisma petitionis ejus quod ab initio in quæstione est?

Cùm aliquid probatur per se ipsum, aut per aliquid quod æquè ignotum est, ut, si quis probet, *Animam humanam esse ex traduce, quia generatur ex semine parentum*: aut, *Visionem fieri emissione, quia non fit receptione.*

Vocatur hoc sophisma *petitio principii*, quia id adfertur in probatione, & probatio id petit quod in principio erat controversum: hoc vitium frequentissimè committitur, cùm terminus medius non differt à partibus quæstionis, nisi verbis tantùm, quod fit, cùm terminus medius nihil significat diversum à prædicato quæstionis.

Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?

Ostendendo medium non esse diversum à quæstione, aut saltem non esse notius quæstione.

Quid est sophisma non causæ pro causa?

In quo id quod causa non est, aut causa per accidens, pro causa vera, ac per se obtruditur; ut, *Vinum inebriat; ergo exterminandum est ex republica.*

Nulla hîc quoque ratio est, cur peculiare genus sophismatis faciat sophisma non causæ pro causa, non magìs quàm sophisma non generis pro genere, non adjuncti pro adjuncto, non oppositi pro opposito, &c.

Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?

Designatione veræ causæ, à qua effectus per se dependet. Ex. gr. in sophismate prolato, neganda est consequentia; quia *vinum* non est vera causa ebrietatis, sed hominum intemperantia vino abutentium.

Quid est sophisma plurium interrogationum?

Cùm duæ pluresve interrogationes ita proponuntur, ut unius speciem præ se ferant; veluti, si quis quærat, *Estne mundus perfectus, & æternus?*

Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?

Distinctione quæstionum, & responsione ad singulas seorsim applicatâ. Ex. gr.

ad

ad interrogationem jam propositam, non debet responderi *Ita*, aut *Non*; sed, *mundum perfectum esse, non æternum.*

CAP. XXVIII.

Atque hæc de syllogismo. Quid est methodus?

Methodus est apta dispositio rerum eòdem pertinentium, ut quàm optimè facillimèque intelligantur, & memoriæ quàm tenacissimè inhæreant.

Res eòdem pertinentes dicuntur, quæ pertinent ad idem subjectum, sive objectum, vel quæ pertinent ad eundem finem: ad idem subjectum sive objectum pertinent res tractandæ, cùm sunt necessariæ; ad eundem finem, cùm sunt contingentes. Res necessariæ disponuntur in disciplinis theoreticis; res contingentes in practicis. Res necessariæ vocantur, quæ sunt immediatè à Deo, vel à natura per certas causas operante; sic ut illas facere, vel non facere, non sit concessum potestati humanæ: quales sunt res Physicæ, Mathematicæ, Metaphysicæ: nemo enim hominum potestatem habet producendi cœlum, elementa, meteora, mineralia, plantas, bruta, ullásve res Physicas; nemo potestatem habet quantitatem suam augendi; multo minùs animam rationalem, aut angelos efficiendi. Res contingentes vocantur, quæ ab homine pro arbitrio suo produci possunt; ita potest producere syllogismum, facere definitionem, componere orationem, eámque ornare tropis & figuris; potest liberalitatem exercere, unicuique suum tribuere, fortiter agere, familiam administrare, rempublicam regere, leges ferre, vel iis obsequi, & alias res similes facere. Finis Methodi est non tantùm ut intellectus juvetur in cognitione rerum, sed præsertim ut memoria subsidium accipiat in rebus cognitis diu retinendis.

Quidnam requiritur ad eam rem?

Ut præmittantur quæ faciunt ad cognitionem sequentium, aut saltem quæ cæteris faciliùs intelliguntur.

Aliquid dicitur facere ad cognitionem sequentium, vel quia medium est, ex quo inferri debet id quod est ignotum; ita principia faciunt ad cognitionem principiatorum: vel quia aliquid tale est, ut sine eo aliud cognosci nequeat; ita sine anima nequit cognosci equus, sine genere, species; ideóque genus ad cognitionem facit speciei, & omne universale ad cognitionem particularium, ac singularium.

Quomodo dividitur methodus?

In naturalem, & arbitrariam.

Quam vocas naturalem?

In qua servatur ordo naturæ, & cognitionis nostræ distinctæ.

Ordo naturæ duplex est, prout ipsa est natura; hæc enim spectatur, vel ut *intendens* aliquid, vel ut id quod erat intentum *exsequens*, sive producens, sive generans: natura dum aliquid intendit, ordinem servat, sed planè alium quàm est is quem servat dum intentum exsequitur, ac generat: imò hi duo ordines, naturæ intendentis, & generantis, planè sunt contrarii; nam quod primum est secundùm ordinem naturæ intendentis, postremum est secundùm ordinem naturæ generantis. Ita v. g. natura primùm intendit finem, tum media; contrà, primùm exsequitur, producit, ac quasi generat media, postea demum assequitur finem: sic primùm intendit totum, postea partes; contrà, primùm producit partes, pòst totum: sic primùm intendit effecta, pòst causas; contrà, primùm producit causas, pòst effecta. Atque hic est ordo naturæ tum *naturantis*, ipsius Dei, qui, quod primum intendit, pòstremum exsequitur; tum naturæ *naturatæ*, quæ vicem Dei in inferioribus gerit, & est vis naturalis uniuscujusque creaturæ, quâ bonum naturæ suæ intendit atque exsequitur. Jam verò methodus naturalis est, in qua servatur ordo utriusque naturæ, tum *intendentis*, tum *generantis*. Methodus naturæ intendentis servatur in tractandis rebus contingentibus, & disponendis artibus, ac disciplinis practicis. Methodus naturæ generantis servatur in tractandis rebus necessariis, & disponendis disciplinis theoreticis. Ordo cognitionis nostræ distinctæ est idem cum ordine naturæ; quia tum demum distinctè cognoscimus res, quando eas cognoscimus isthoc ordine, quo Deus & Natura eas & intenderunt, & produxerunt.

Quot sunt in naturali methodo observanda?

Duo potissimum.

Quænam?

Primò, ut omnes partes sint homogeneæ, hoc est, ut non commisceantur, quæ ad diversas disciplinas, aut ad diversas ejusdem disciplinæ partes pertinent. Secundò, ut progressus instituatur ab universalibus ad particulariora, útque partes aptis transitionum vinculis connectantur.

1. Sic in *Mathematicis* non debent tradi præcepta *Ethica*, nec contrà: præterea quæ pertinent in *Physicis* v. g. ad doctrinam de corporibus *non viventibus*, non debent tradi in doctrina corporum *viventium*, nec vice versâ. 2. Quia universalia faciunt ad distinctam cognitionem particularium, ideo in methodo naturali proceditur ab universalibus ad particularia; est enim distincta cognitio methodi naturalis finis. Transitio alia est perfecta, alia imperfecta: perfecta est, quando repetitur quod est dictum, & proponitur dicendum, atque ita antecedentia & consequentia tanquam vinculo quodam inter sese colligantur ac connectuntur; cujus forma est hæc aut similis: *Atque hactenus de hisce actum: sequitur ut agamus de aliis*, &c. Imperfecta est, cùm, aut tantùm repetitur quod est dictum, aut proponitur tantùm quod est dicendum.

Quomodo dividitur methodus naturalis?

In syntheticam, & analyticam.

Quid est methodus synthetica?

Quæ progreditur à principiis simplicissimis ad ea quæ ex istis principiis componuntur.

Methodus synthetica, Latinè compositiva, sequitur ordinem naturæ generantis, quæ aliquid productura initium facit à principiis simplicissimis, ut perveniat ad ea quæ ex iis componuntur.

Ubi habet hæc methodus locum?

In disciplinis speculativis; Physica, Mathematica, & Metaphysica.

Quid est methodus analytica?

Quæ facto initio à fine, progreditur ad media proxima, & ab his ad remotiora, donec ventum est ad prima ac simplicissima.

Methodus analytica, Latinè resolutiva, sequitur ordinem naturæ intendentis, quæ semper primùm intendit finem, inde cogitat de mediis, quibus finis obtineri possit.

Ubi habet hæc methodus locum?

In artibus & disciplinis practicis; ut in Grammatica, Rhetorica, Logica, Medicina, Architectonica; item in Ethica, Politica, & Oeconomica.

Quòd in methodo synthetica fiat initium à principiis, ad ea quæ ex principiis producuntur ac constant, patet ex Physica, quæ orditur à materia, forma, & privatione, corporum naturalium principiis; inde transit ad affectiones, quantitatem,

 locum,

locum, motum, tempus, quæ ab illis principiis proficiscuntur; denique ad cœlum, elementa, mixta, viventia, cæteráque corpora naturalia transgreditur, quæ ex illis principiis componuntur. Quòd in methodo analytica fiat initium à fine, atque inde transeatur ad media, quibus finis obtinetur, patet ex Ethica, quæ orditur à summo bono, fine ultimo; transit ad media explicanda, scil. virtutes, quibus summum bonum, finis ultimus acquiritur.

Quid est methodus arbitraria?

Quæ relicto ordine naturæ, accommodata est ad captum nostrum.

Ubi habet hæc methodus locum?

In Oratoria & Poësi. Oratoribus enim & Poëtis propositum est auditorem, lectorémve movere. Ad eam rem opus est crypsi, quæ potissimùm consistit in omissione, additione, & inversione. Omitti solent, quæ nocitura videntur dicenti, aut tædium paritura auditoribus, etiamsi ad causam videantur pertinere. Tum multa addenda sunt, quæ ad causam magnopere non faciunt, ut auditorem lectorémve reficiant, ac detineant. Omnia denique miro artificio invertenda sunt, ne ars ab auditore animadversa suspecta sit, & adsensum impediat.

Methodus naturalis usurpari debet in rebus conscribendis, & docendis, & discendis: res enim debent doceri, & disci eo ordine, quo sunt in natura: at verò, quando scopus est movere, tristitiâ afficere, vel gaudio, methodus arbitraria adhibenda est, quæ crypsi utitur, i.e. occultatione artis, & ordinis naturæ: atque hîc valet illud, *Summæ artis est occultare artem.* Methodus arbitraria est triplex; vel *deficiens*, cùm omittuntur addenda; vel *redundans*, cùm adduntur superflua; vel *inversa*, cùm ea quæ priori loco erant tractanda, tractantur posteriori, & contrà: Atque hæc tria in Oratoribus, & Poëtis aliquid pertractantibus, licet reperire.

FINIS.

PRAXIS LOGICA,

AD

Seriem & Ordinem Synopseos

BURGERSDICIANÆ

Instituta,

Et ex variis Autoribus congesta,

Per

ADRIANUM HEEREBOORD.

I. VEra *Logicæ Praxis* duabus absolvitur partibus; *Genesi*, & *Analysi*.

II. *Genesis* definiri potest, modus utendi instrumentis Logicis, quo nosmet discursum aliquem de themate aliquo formamus, ac producimus.

III. *Analysis*, est modus utendi instrumentis Logicis, quo discursum ab alio, aut à nobis formatum, ac productum resolvimus in sua principia, ex quibus formatus est atque productus. Utroque modo versatur intellectus noster in rebus cognoscendis, & utrobique *Logicæ* directione eget.

IV. Quodcunque verò, utrovis modo, intellectui cognoscendum proponi potest, unicâ voce [*Thema*] dici consuevit.

V. Ut quis themata quælibet seu *geneticè*, seu *analyticè* feliciter pertractet, sex primùm exercitiis præliminaribus animum suum præparet.

1. Primum exercitium erit, in reductione rerum ad suos ordines, & classes prædicamentales; ut quærenti cuicunque ad quod *Prædicamentum* res cognoscenda, seu *thema* pertineat, sciat Logicæ praxeos studiosus aptè & ex tempore respondere. Cui rei inserviunt tabulæ prædicamentales à *Keckermanno* aliisque confectæ & *lib.* 1. *Synops. Burgersdic. cap.* 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

2. Secundum

2. Secundum exercitium præliminare sit, in dignoſcendis thematum *notionibus ſecundis*, aut reſpectibus & locis topicis: i. e. ut quærenti quem reſpectum topicum, *totius* an *partis*, *cauſæ* an *effecti*, *ſubjecti* an *adjuncti*, *generis* an *ſpeciei*, an *alterius* res habeat cognoſcenda, exercendus ſciat ſatisfacere: ſeu, ut per rerum gradus, affectiones Logicas, & notiones ſecundas, ex rebus in ordine & claſſe prædicamentali diſpoſitis erutas, bene diſcernere nôrit qualis affectio, & relatio, aut reſpectus ſit in themate propoſito, an *generis*, an *ſpeciei*, an *totius*, an *partis*, &c. Iſtæ generales affectiones enumerantur in *ſynop. Burgerſd*, hoc ordine: *Prædicabilia*, *totum* & *pars*, *cauſa* & *cauſatum*, *ſubjectum* & *adjunctum*, *convenientia*, *diverſitas*, *oppoſitio*, & *ordo*: Quibus dignoſcendis inſervit *lib.* 1. *à cap.* 10. *ad* 23. incluſivè, ut loquuntur.

3. Tertium exercitium eſto, in dignoſcendis rerum nominibus, atque *interpretatione ſimplici*, ſed præſertim *compoſita*, quæ vulgò *Enunciatio*, ab aliis *Axioma* dicitur: Cujus ſpecies, *ſimplicem* & *compoſitam*; & affectiones, *univerſalitatem* & *particularitatem*, *infinitatem* & *ſingularitatem*, *veritatem* & *falſitatem*, *neceſſitatem* & *contingentiam*, *affirmationem* & *negationem*, *converſionem* & *oppoſitionem* exercendus rectè intelligat, ac bene diſcernat; & præſertim bene reſpondere ſciat quem reſpectum topicum, ſeu quam affectionem mutuam, ſeu relationem Logicam habeant *ſubjectum* & *prædicatum* in Enunciatione propoſita, an ſe habeant ut *cauſa* & *effectum*, an ut *genus*, & *ſpecies*, &c. Huic negotio inſerviunt *cap.* 24, 25, &c. *lib.* 1. *ſyn. Log. ad finem libri*.

4. Quartum exercitium erit, in exſtruendis rerum *definitionibus* variis, tum perfectis, tum imperfectis, & exſtructis in ſuas partes reſolvendis: ut ſciat exercendus & *genus* accuratè ponere, & *differentiam* ex ſuo loco promere, inſpiciendo ſeriem prædicamentorum, & percurrendo notiones ſecundas; ut nôrit rem quamlibet è veſtigio *definire*, & definitionis cujuſcunque partes rite diſcernere, & unde deſumtæ ſunt judicare. Huc faciunt *lib.* 2. *ſyn. Burgerſd. cap.* 1, 2, 3, 4.

5. Quintum

5. Quintum exercitium erit, in instituendis variarum rerum *divisionibus*; ita, ut unam eandémque rem exercendus sciat & essentialiter, & accidentaliter, seu per se, & per accidens in *partes* tum *universales*, tum *singulares*, tum *essentiales*, tum *formales*, tum *integrales* dividere, & divisiones quascunque dignoscere, atque examinare juxta *leges divisionis* tradi solitas. Huc facit *cap*. 5. *lib*. 2. *syn. Burg*.

6. Sextum exercitium præliminare erit, in conficiendis variis, & quibuslibet cujuscunque figuræ aut modi *syllogismis*; ut Logicæ praxeos studiosus sciat respondere de propositi syllogismi *partibus*, *figura*, *modo*, verúmque à sophistico discernere, ex *legibus* syllogismorum, & *fallaciarum doctrina* nôrit; præsertim, ut dicere possit ex quo loco Inventionis, seu, ex qua affectione Logica, & notione secunda desumtus sit *medius terminus*, an à parte *prædicati*, an à parte *subjecti*, & quam relationem ad utrumq; dicat, an *necessariò* concludat, an *contingenter*; &, sive ipse syllogismos faciat, sive factos resolvat, semper intelligat quam habitudinem causæ, effecti, generis, speciei, oppositi, convenientiæ, &c. habeat *terminus medius* ad utramq; partem *quæstionis*, subjectum & prædicatum *conclusionis*. Conducunt ad hanc rem *cap*. 6. &c. *ad syn. Burg. ultimum usque lib*. 2. exclusivè. Et hæc quidem sunt exercitia, Logicæ praxeos studioso in antecessum præmittenda, quibus si animum mentémque præparaverit in triplici intellectûs operatione, longè facilior, expeditior, jucundior erit quælibet *themata* per *genesin* & *analysin* cognoscendi ratio.

VI. *Thema* dividi solet in *simplex* & *complexum*. Primùm considerabimus *Genesin* thematis simplicis, postea complexi.

VII. Tractatio *genetica thematis simplicis* continet ὀνοματολογίαν, & πραγματολογίαν; i. e. vel spectat ea quæ ad *nomen* pertinent, vel ea quæ *rem* ipsam concernunt.

VIII. Tractatio genetica quæ versatur circa *nomen* thematis simplicis, *generales* habet *Canones*, in omni & quolibet themate simplici observandos.

IX. Tractatio genetica quæ versatur circa *rem* ipsam, *speciales*

speciales habet *Canones*, pro diversitate thematum simplicium quæ pertractanda veniunt.

X. Canones generales in quovis themate simplici geneticè pertractando quoad *nomen*, sunt hi.

1. Thema simplex *unicâ voce*, si fieri potest, proponatur: & si in ea fortè lingua, in qua tractatio instituitur, *thema* non habeat unam aliquam vocem seu appellationem, ad aliam linguam confugiendum est inter doctos usitatam; ut, si agendum sit de *naturali Parentum amore erga liberos*, pro 5. istis vocibus Latinis commodiùs una vox substituitur Græca, στοργή.

2. Si vox sit *composita*, resolvi debet in *simplices*; ut, si agendum sit de *Philosophia*, est seorsim excutienda vox Græca utraque, σοφία, & φίλος.

3. Ubi vox inventa fuerit, consideretur an sit *abstracta*, an *concreta*.

4. Si vox fuerit *derivata*, adhibenda est ejus *originatio*, seu *etymologia*.

5. Si vox sit *ambigua*, resolvendæ & enumerandæ sunt ejus variæ *significationes*: si una eadémque vox aliter in hac, aliter in alia disciplina accipitur, colligantur significationes juxta ordinem disciplinarum.

6. Denique, subjungenda sunt vocabula *æquipollentia*, vulgò *synonyma*, quæ vel in eadem lingua, vel in linguis aliis principalibus (quales sunt Latina, Græca, Hebræa) sunt usitata; & addi possunt vocabula ex aliarum gentium linguis petita, præsertim, si res de quibus agimus apud illos ortæ sint, vel magis usitatæ.

XI. Hi sunt *Canones* circa *nomen thematis simplicis* observandi.

XII. Post nomen thematis simplicis explicatum, ad *rem* ipsam deveniatur: de qua statim videndum *An sit*; quod liquebit statim, si ad certam rerum classem, aut prædicamentum reducere possis: Si enim thema simplex tractandum nec directè, nec indirectè ad ullam categoriam pertineat, ac nusquam in ordine prædicamentali existat, habebitur pro *non ente*, & tractatio ejus cum ipsa nominis consideratione finietur: si verò in aliquo rerum ordine ac prædicamento

dicamento reperiatur, à quæstione *an sit* ad quæstionem *quid sit* transeundum est, ac tota thematis natura exponenda.

XIII. Hîc, pro varietate thematum simplicium, non uno procedendum est modo. Est igitur tractatio genetica thematis simplicis, vel *perfecti*, vel *imperfecti* : *Perfectum thema* est, quod in classe rerum categorica, seu in prædicamentis directè collocatur ; *Imperfectum*, quod indirectè. Quod directè in prædicamentis collocatur, debet esse *ens reale*, quod reverâ ponitur atque invenitur in rerum natura, *verum*, *perfectum*, *unum*, *universale*, ac distinctâ voce, non ambiguâ significatum. Cui aliqua ex hisce conditionibus deest, illud indirectè in categoriis ponitur. Utrumque vel *substantiale* est, vel *accidentale*.

XIV. Ut thema simplex *perfectum*, *substantiale* pertractetur methodo geneticâ, ita procedendum est. Post *nomen*, & quæstionem *an sit*, inquirendum est

1. *Genus proximum*, & simul *differentia*, quæ sponte sese exhibent in tabulis prædicamentalibus diligenti inquisitori.

2. Ubi genus & differentia inventa fuerint, per se *definitio* exstrui potest, ac debet ; plus enim non requiritur : Interim si in definitione haberi non possit genuina substantiæ differentia, quæ sæpissimè nos latet, ejus loco adsumi potest *proprium quarto modo*, quod immediatè substantiæ essentiam sequitur ; ut, cùm *ignis* definitur, *elementum calidissimum*, *siccissimum*, *levissimum*.

3. Collectâ ex genere & differentia definitione thematis, jam *forma* ejus, & *materia* (si habeat, ut habent eas substantiæ corporeæ) inquirendæ sunt, ac distinctè considerandæ. Sed in *spiritibus*, invento genere ac differentiâ, de *materia* & *forma* quas non habent, cogitandum non est, sed ad *accidentia propria* transgrediendum.

4. Post materiam formámque consideratas, examinari oportet *materiæ partes integrales*, præsertim *principales* : in corporibus tamen homogeneis materiam per partes explicare non est necessarium.

5. Hinc accedendum est ad *causas externas*, *efficientem*, & *finem*.

6. Tum *accidentia propria*, veluti effectus à forma fluentes,

entes, totíque composito inhærentes enumerare oportet: etiam *alia accidentia*, *effectúsque*; in quibus tamen enumerandis, si magna satis eorum fuerit multitudo, aliqua observanda est *methodus*; quod fiet si in certos ordines redigantur.

7. Addatur tum *divisio* substantiæ varia, & instituta ex *accidentibus primariis*, ex *partibus integralibus* manifestam distinctionem inferentibus, ex *propriis*, *effectísque*; ac si thema fuerit *genus*, præsertim enumerentur *species*: ubi hoc notandum, interdum thema priùs esse dividendum per accidentia, quàm per species; veluti, siquis naturam *animalis* explicare velit, priùs erit divisio in *marem* & *fœminam* instituenda, quàm in *hominem* & *bestiam*.

8. Postremò, subjici oportet, quæ sint *convenientia*, ac *cognata*, quæ sint *diversa*, ac *pugnantia* substantiæ.

XV. Hi sunt canones speciales in themate simplici substantiali perfecto observandi; de quibus duo referam monita, diligentissimè attendenda. Primò; probè tenendum est, & attendendum, ut nihil eorum adferatur in tractatione *speciei*, quod debet tribui *generi*, aut ad naturam generis spectat: hoc volo; ne *causæ*, *effecta*, *proprietates*, *cognata*, aut *opposita* tribuantur *speciei*, quæ tribui debent *generi*. Secundò, observandum est & hoc; Si quod fortè themati assignandum est, aut *genus*, aut *causa*, aut tale quid de quo non constat inter omnes *an sit*, probandum est illud themati convenire; ut, si de *Logica* disseras, probandum fuerit, *artem* esse *Logicæ genus*.

XVI. De tractatione genetica *thematis perfecti accidentalis*, canones speciales hi sunt.

1. Post institutam juxta canones generales accuratam *vocis* considerationem, factóque examine an sit *reverà*, an verò ens *fictum*; jam de *genere*, si ens sit, seriò cogitandum.

2. Genere posito accidentis, sive absoluti, sive relati proximo, statim *subjectum* ejus inquiratur. Si *accidens* fuerit *commune*, ad suum primum & adæquatum subjectum debet reduci.

3. Si thema propositum fuerit *relatio*, cùm relatio versetur inter duo extrema, quorum unum dicitur *relatum*, alterum

alterum *correlatum*, ideo utrumque est considerandum.

4. Post subjectum accidentium, cogitetur de *objecto* circa quod accidens est occupatum : Objecti autem consideratio potissimùm locum habet in *qualitatibus*, & *actionibus* ; quæ etiam ex accidentibus potissimùm tractari solent : in *quantitatè*, *passionibus*, & *relatione* objectum considerare nihil est necesse.

5. Post considerationem objecti, investigandæ sunt *causæ efficientes principales*, & remota, & proxima, potissimùm verò *proxima*. In *relatione* verò, causæ proximæ vicem locúmque tenet *fundamentum*. Si aliæ etiam fuerint causæ accidentis absoluti *minùs principales* atque *instrumentales*, apponi possunt.

6. Post efficientem causam adsignetur *finis*, qui potissimùm dominatur in *qualitate* & *actione* : in relationibus verò, causæ finalis vicem tenet *terminus*, qui inquirendus est, & in medium proferendus.

7. Ex hisce omnibus, *genere*, *subjecto*, *objecto*, *efficiente*, *fine* jam inventis, componatur *definitio* accidentis, pro cujusque sive absoluti, sive relati natura. Ubi unum est notandum ; omnes hosce terminos in omnium accidentium definitione, non esse simul combinandos in una definitione ; sed ut accidentia sunt diversa, ita diversa etjam ratio est definiendi ea : omnis tamen accidentium definitio hosce jam dictos terminos includit, si non omnes, saltem quosdam. Qua in re juxta definiendi præcepta in *Logic. lib.* 2. *cap.* 2, 3, 4. tradita, est procedendum.

8. Sæpe etiam *adjuncta*, *antecedentia*, *consequentia*, *concomitantia*, & *circumstantiæ* variæ sunt adferendæ ; quod, pro notitia thematis propositi, cujusque judicio est committendum : *effecta* præsertim distinctè sunt enumeranda, quæ in pluribus accidentibus reperiuntur.

9. Sequatur *divisio* ; vel in *species*, si thema propositum fuerit genus, vel in alia *membra*, quæ accidentibus conveniunt pro eorum natura.

10. Postremò accedunt *cognata*, *similia*, *diversa*, *opposita*, quæ enumerare præstat quàm latiùs deducere.

XVII. Et hæc quidem ratio est tractandi geneticè thema-

ta

ta simplicia perfecta, tum substantialia, tum accidentalia: sequitur *thema imperfectum simplex*, quod directè in prædicamentis non collocatur. Themata *imperfecta* dicuntur, vel *respectu intellectûs nostri*, vel *ex sua natura*.

XVIII. Thema imperfectum *respectu intellectûs nostri* est *thema infinitum*, nimirum *Deus Opt. Max.* Est quidem Deus in se perfectissimus, ideóque naturâ suâ notissimus, verùm ob imbecillitatem mentis nostræ, Deus inter imperfecta themata referri solet.

XIX. In tractatione hujus thematis [*Dei*] sic est procedendum.

1. Post *nominis* considerationem juxta canones generales institutam, conceptus aliquis communis loco *generis* poni potest, licèt Deus propriè genus non habeat: aut explicanda potiùs est *absoluta*, & 3 *personis communis essentia*.

2. Essentiæ considerationem sequuntur *proprietates* Dei *essentiales*, & *actiones* ab essentia proficiscentes, *creatio*, *conservatio*, *providentia*, *concursus*.

3. *Cognata* etiam poni possunt, atque, quæ Deo adversantur, *opposita*. Hæc quidem suffecerint, si de Deo agendum Metaphysicè; sed si Theologicè, ulteriùs est procedendum, ac post essentiam, essentiales proprietates, & actiones ostensas, ostendendum est

4. In una Dei essentia *tres* esse *hypostases*, subsistentes *personas*; & singularum personarum *proprietates personales*, quibus personæ singulæ distinguuntur explicandæ sunt; & addendum, quo distinctionis genere, cùm inter se, tum ab essentia distinguantur: Demum, *cognata* atque *opposita* subjici possunt.

XX. Thema ex *natura sua* imperfectum, est vel thema *singulare*, vel *pars*, vel *concretum*, vel *collectivum*, vel *privatio*, vel *notio secunda*, vel *ens intentionale*.

XXI. Thema *singulare* est, vel *substantia*, vel *accidens*.

XXII. Inter substantias, licèt omnes singulares Logicè tractari possunt, sæpissimè tamen omnium *personæ* tractantur. Circa *personæ* tractationem tenendi sunt hi canones speciales.

1. In personarum tractatione nihil est de *nomine* dicendum,

dam, nisi certo *consilio* sit impositum, aut divinâ quâdam *inspiratione*, ut fiebat in V. T. Ita ratio quædam subest in nominibus *Abraham*, *Messias*, *Jesus*, &c. Sed etsi nulla subest, si nomen cum *studiis*, aut personæ *moribus* conspiret, tum quoque obiter indicari potest.

2. Considerentur tum *causæ*, præcipuè *efficiens*, ubi agendum de causis ejus *nativitatis*, & *circumstantiis loci*, ac *temporis*. Hîc considerari debent *parentes*, *majores*, *familia*, & quæ *conceptionem*, aut *nativitatem præcesserunt*, vel etiam *consecuta sunt*, modò talia sint ut in ordinaria hominum nativitate non soleant evenire.

3. Tum enarrentur *accidentia* personæ, & *adjuncta*; quæ sunt *naturalia*, & *acquisita*. Naturalia vel ad *corpus* pertinent, vel ad *animam*: Ad *corpus* pertinent temperamentum, valetudo, forma, statura, celeritas, robur, &c. ad *animam* ingenium, judicium, indoles, memoria. Acquisita sunt Religio, mores, studia, eruditio, castitas, liberalitas, aliæque id genus virtutes; & hæc deduci possunt omnia per *ætates*, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilem ætatem, & senium.

4. *Effecta* personæ sunt res gestæ, in quibus enarrandis, temporis, ac præsertim ætatis virilis ratio habenda est.

5. Addenda sunt *cognata*, quo nomine intelligi debent *fratres*, *sorores*, *consanguinei*, *amici*, & ii omnes qui similibus studiis, aut rebus gestis clarueruntur. Hæc cognata non sunt obiter recensenda, sed institutâ comparatione, quæ fuerit convenientia indicandum.

6. Denique, *adversa*, seu *pugnantia* personæ recensere oportet: Opposita vel *externa* sunt, ut, *hostes*, *inimici*, *æmuli*: vel interna, ut, *res adversæ*, *morbi*, & *mors ipsa*; cujus indicandæ sunt *causæ*, ut morbi genus, aut si violentia fuerit, casus adversi quibus persona periit; *comites* quoque mortis commemoranda sunt, præsertim si quædam portenta ac signa fuerint, si quid memorabile dixerit in ultimo vitæ articulo; postremò, mortis *consequentia*, dolor aut lætitia communis in morte, sepultura, honores, & orationes funebres, &c.

XXIII. Tractatio thematis *imperfecti accidentalis* suum etiam usum habet, quare & ejus ratio proponenda fuerit. Illud verò observandum est, accidentia singularia non tractari nisi addito nomine singularis substantiæ, & subjecti cui insunt: veluti, si tractanda sit *sapientia Salomonis, nativitas Christi, philosophia Socratis, expeditio Alexandri, aut simile quid.*

1. Hîc agendum est post *nomen*, de ipso *accidente in genere*, ut, de *philosophia, sapientia*, &c. Tum consideretur

2. *Subjectum singulare* cui accidens per se inest.

3. *Objectum*, si accidens singulare objectum habeat circa quod versetur.

4. *Causæ efficientes principales*, & *minùs principales* diligenter exprimendæ sunt: *finis* etiam, si hoc accidens singulare fuerit actio: his addenda sunt *effecta*, si quæ particularia fuerint.

5. Sequantur *adjuncta, antecedentia, connexa, consequentia*, aliæque *circumstantiæ*, præsertim *loci* & *temporis*.

6. Ex hisce omnibus, scil. nominatione speciei, adsignatione subjecti, objecti, circumstantiarum, causarum, efficientis, & finis fiat *descriptio*, seu *definitio imperfecta* ejus;

7. Nec prætereunda est *divisio*, si accidens singulare tale sit ut dividi possit; veluti, si de *philosophia Socratis* dicendum sit, explicandum erit seorsim, quid de *Physica, Mathematica, Ethica*, &c. Philosophiæ partibus statuerit *Socrates*.

8. Postremò ponantur *cognata, diversa, opposita*; atque imprimis inter sese comparentur.

XXIV. Tractationem accidentium singularium sequitur tractatio *partis*, ubi solùm tractanda venit pars *integralis heterogenea*: Hîc considerari potest partis *materiale* & *formale, substantia* & *figura*; deinde *accidentia*, ut *temperamentum*, & *qualitates* ortæ à temperamento, *situs*, & *connexio* cum cæteris partibus, proprius partis *usus*, & *operatio* ad quam à natura adhibetur tanquam instrumentum. Denique adjungantur *cognata* & *repugnantia*; in cognatis observari debet *convenientia*

tia, & *diversitas*; in repugnantibus præcipuè sunt *morbi* qui partem illam infestant.

XXV. In accidentibus *concretis* tractandis, *nomen concreti* præter etymologiam debet reduci ad *nomen abstracti*, imò *tota natura concreti* debet resolvi in *naturam abstracti*: concreti enim in absolutum resolutio, est optima concreti explicatio. Itáque accidentis *abstracti*, in quod resolutum est concretum, considerentur *genus*, *causæ*, *objecta*, *effectus*, *cognata*, *pugnantia*; & ad concretum applicentur: etiam ex *subjecto*, quod erit loco generis, & *causis* ac *proprietatibus* accidentis in abstracto, conficiatur *descriptio* accidentis concreti.

XXVI. In tractatione thematis *collectivi*, post *nomen* 1, ponatur *genus*, quod est compages, aut tale quid. 2, *materiale*, seu res illæ ex quibus thema collectivum conflatur; hoc materiale est instar *differentiæ* genericæ, quod genus remotum facit quasi proximum. 3, *formale*, quod est ordo & relatio earum rerum ad se invicem, ex quibus totum illud aggregatur. 4, tradatur causa *efficiens*, & finis, si thema collectivum certo fine coaluit, ut fit in *mundo*, *exercitu*, &c. sin minùs, non est necesse causam efficientem aut finem poni. Ex hisce colligenda est *descriptio*, cui adjungantur *proprietates*, *cognata*, & *opposita*; verùm rariùs occurrunt hæc themata tractanda.

XXVII. In tractatione *privationis*, post *nomen* ponendum est *genus remotum*, ídque faciendum est *proximum* mentione *habitûs oppositi*: deinde, *habitus* tractetur ut accidens, secundùm canones jam antè relatos, sed obiter; & sic patebit *subjectum* privationis, cui tum addantur *causæ* privationis, *efficiens*, seu *deficiens* potiùs, &, si privatio sit perfectiva, ut *somnus*, addatur & *finis*: ex quibus, sc. subjecto & causis, fiat *descriptio* privationis, cui subjiciantur *proprietates*, *effecta* si quæ sunt, *pugnantia*, & *cognata*.

XXVIII. In tractatione *notionum secundarum*, post *nomen* diligenter excussum, ponatur *genus proximum & remotum*; deinde accuratè explicetur notionis secundæ *objectum*, sive res illa, aut σχέσις potiùs ad rem quæ illâ notione repræsentatur, & hinc formetur *definitio*, huic adjungantur *proprietates* & *cognata*; *repugnantia* hîc nulla sunt.

XXIX. In tractatione *entis intentionalis*, sive *imaginis*, explicato *nomine*, & proposito *genere*, explicetur ejus *figura*, si sit certa & constans, ut in *iride*; deinde ponatur *subjectum*, *objectum*, *causa efficiens*, ubi explicetur *modus generationis*, & simul quomodo subjectum debeat esse dispositum ad imaginem propositam recipiendam; ex quibus confici potest *definitio*, adjectis, si sint, *proprietatibus*, *cognatis*, *repugnantibus*.

XXX. Ista quidem est methodus tractandi per genesin themata *simplicia* perfecta & imperfecta, substantialia & accidentalia; sequitur tractatio *genetica thematis complexi*.

XXXI. Ut itaque thema *complexum* feliciter tractetur, necesse fuerit videre, si praxeos Logicæ studiosus eousque sit provectus, ad *quam* pertineat *disciplinam* thema complexum quod est propositum: illud verò constabit facilè ex consideratione *partium* thematis complexi, quæ sunt *subjectum* & *prædicatum*: unde vulgò distingui solet in *purum*, & *mixtum*; *purum*, cujus extremum utrumque ad eandem pertinet disciplinam; *mixtum*, cujus extrema ad diversas pertinent disciplinas, unum ad hanc, alterum ad illam: sed hæc sciri nequeunt nisi ab eo qui jam Philosophiæ, ejúsque partium, scientiarum, artium, facultatum, ac disciplinarum divisiones noverit.

XXXII. Hâc consideratione veluti præmissâ, aut si id facere ignoraverit tyro, hoc, quod sequitur, commune est utriusque officium, sc. Ut *subjectum* & *prædicatum* thematis complexi *rite suo loco collocentur*, ut id quod ex natura extra mentem est subjectum, subjiciatur; quod in natura non subest, sed inest, prædicetur.

XXXIII. Tractatio thematis complexi distingui solet in *solitariam* & *sociam*: *illa* est, quæ instituitur, adversario nec præsente nec instante, ac dici potest *meditatio*; *hæc*, quæ cum adversario præsente atque instante instirui solet, ac dici solet *disputatio*.

1. *Meditatio*, seu tractatio thematis complexi solitaria, jubet statim inspici problematis, seu *quæstionis subjectum* & *prædicatum*, sitne utrumque substantia an accidens, an directè, an indirectè collocetur in categoriis, & in qua categoriarum serie utrumque inveniatur: utilissimum quoque fuerit, utrumque vel agitatione mentis, vel claris verbis

tra-

tractari tanquàm thema simplex, hoc enim facit ad *euporiam*, seu facilem inventionem mediorum.

2. Hinc accedendum est ad *statum controversiæ* ritè rectéque *formandum*; ad quam rem requiritur, ut subjecto & prædicato suo loco positis, addantur *particulæ syncategorematicæ*, quò quantitas thematis complexi queat dignosci, ut sunt, *omnis*, *aliquis*, &c. tum efferatur *modo indicativo*, *verbis perspicuis* ab omni ambiguitate remotis; quod si fieri nequeat, propter ipsius rei obscuritatem, aut propter verborum defectum, addatur quædam explicatio per *periphrasin*: & sic, statu controversiæ constituto in affirmantem aut negantem sententiam, cogitandum est de *argumentis*, quibus sententia thematis propositi probari potest.

3. *Argumenta* duci possunt ex *natura subjecti* & *prædicati*, cujus utriusque si considerentur affectiones Logicæ, jam copia & seges sese offert argumentorum, quibus veritas thematis complexi propositi probari queat.

4. Argumenta ista erunt vel *artificialia*, vel *inartificialia*, i. e. vel *rationes*, vel *testimonia*, quæ à se invicem sunt distinguenda: hîc duo notanda veniunt.

A. Unum est, ut *rationes* præcedant, si thema fuerit Philosophicum aut Medicum; sed si fuerit Theologicum vel Juridicum, contrà: Jurisperitus enim sine lege, Theologus sine Dei verbo loqui erubescit. At in Philosophia aut Medicina primas tenet ratio, secundas testimonium.

B. Alterum est; non inconsultum quoque fuerit circa rationes, distinguere argumenta *probabilia* à *necessariis*: utrùm verò probabilia, an necessaria priori loco ponantur, parùm refert.

5. Post singula argumenta, adjungendæ sunt *adversariorum solutiones*, atque *exceptiones* quas ab illis fieri solent ad argumenta proposita, vel negatione simplici argumenti allati, vel *distinctione*, vel *limitatione*.

6. *Distinctiones* aliæ sunt *generales*, & quibuslibet argumentis applicari possunt; aliæ *speciales*, quæ huic aut illi argumento applicantur: illæ primò *in genere recensendæ* sunt, hæ *sigillatim resolvendæ*: si quid ab adver-

entes, totíque composito inhærentes enumerare oportet: etiam *alia accidentia, effectáque*; in quibus tamen enumerandis, si magna satis eorum fuerit multitudo, aliqua observanda est *methodus*; quod fiet, si in certos ordines redigantur.

7. Addatur tum *divisio* substantiæ varia, & instituta ex *accidentibus primariis*, ex *partibus integralibus* manifestam distinctionem inferentibus, ex *propriis, effectisque*; ac si thema fuerit *genus*, præsertim enumerentur *species*: ubi hoc notandum, interdum thema priùs esse dividendum per accidentia, quàm per species; veluti, siquis naturam *animalis* explicare velit, priùs erit divisio in *marem* & *fœminam* instituenda, quàm in *hominem* & *bestiam*.

8. Postremò, subjici oportet, quæ sint *convenientia*, ac *cognata*, quæ sint *diversa*, ac *pugnantia* substantiæ.

XV. Hi sunt canones speciales in themate simplici substantiali perfecto observandi; de quibus duo referam monita, diligentissimè attendenda. Primò; probè tenendum est, & attendendum, ut nihil eorum adferatur in tractatione *speciei*, quod debet tribui *generi*, aut ad naturam generis spectat: hoc volo; ne *causæ, effecta, proprietates, cognata*, aut *opposita* tribuantur *speciei*, quæ tribui debent *generi*. Secundò, observandum est & hoc; Si quod fortè themati assignandum est, aut *genus*, aut *causa*, aut tale quid de quo non constat inter omnes *an sit*, probandum est illud themati convenire; ut, si de *Logica* differas, probandum fuerit, *artem* esse *Logicæ genus*.

XVI. De tractatione genetica *thematis perfecti accidentalis*, canones speciales hi sunt.

1. Post institutam juxta canones generales accuratam *vocis* considerationem, factóque examine an sit *reverà*, an verò ens *fictum*; jam de *genere*, si ens sit, seriò cogitandum.

2. Genere posito accidentis, sive absoluti, sive relati proximo, statim *subjectum* ejus inquiratur. Si *accidens* fuerit *commune*, ad suum primum & adæquatum subjectum debet reduci.

3. Si thema propositum fuerit *relatio*, cùm relatio versetur inter duo extrema, quorum unum dicitur *relatum*, alterum

alterum *correlatum*, ideo utrumque est considerandum.

4. Post subjectum accidentium, cogitetur de *objecto* circa quod accidens est occupatum: Objecti autem consideratio potissimùm locum habet in *qualitatibus*, & *actionibus*; quæ etiam ex accidentibus potissimùm tractari solent: in *quantitate*, *passionibus*, & *relatione* objectum considerare nihil est necesse.

5. Post considerationem objecti, investigandæ sunt *causæ efficientes principales*, & remota, & proxima, potissimùm verò *proxima*. In *relatione* verò, causæ proximæ vicem locúmque tenet *fundamentum*. Si aliæ etiam fuerint causæ accidentis absoluti *minùs principales* atque *instrumentales*, apponi possunt.

6. Post efficientem causam adsignetur *finis*, qui potissimùm dominatur in *qualitate* & *actione*: in relationibus verò, causæ finalis vicem tenet *terminus*, qui inquirendus est, & in medium proferendus.

7. Ex hisce omnibus, *genere*, *subjecto*, *objecto*, *efficiente*, *fine* jam inventis, componatur *definitio* accidentis, pro cujusque sive absoluti, sive relati natura. Ubi unum est notandum; omnes hosce terminos in omnium accidentium definitione, non esse simul combinandos in una definitione, sed ut accidentia sunt diversa, ita diversa etjam ratio est definiendi ea: omnis tamen accidentium definitio hosce jam dictos terminos includit, si non omnes, saltem quosdam. Qua in re juxta definiendi præcepta in *Logic. lib.* 2. *cap.* 2, 3, 4. tradita, est procedendum.

8. Sæpe etiam *adjuncta*, *antecedentia*, *consequentia*, *concomitantia*, & *circumstantiæ* variæ sunt adferendæ; quod, pro notitia thematis propositi, cujusque judicio est committendum: *effecta* præsertim distinctè sunt enumeranda, quæ in pluribus accidentibus reperiuntur.

9. Sequatur *divisio*; vel in *species*, si thema propositum fuerit genus, vel in alia *membra*, quæ accidentibus conveniunt pro eorum natura.

10. Postremò accedunt *cognata*, *similia*, *diversa*, *opposita*, quæ enumerare præstat quàm latiùs deducere.

XVII. Et hæc quidem ratio est tractandi geneticè themata-

ta simplicia perfecta, tum substantialia, tum accidentalia: sequitur *thema imperfectum simplex*, quod directè in prædicamentis non collocatur. Themata *imperfecta* dicuntur, vel *respectu intellectûs nostri*, vel *ex sua natura*.

XVIII. Thema imperfectum *respectu intellectûs nostri* est *thema infinitum*, nimirum *Deus Opt. Max.* Est quidem Deus in se perfectissimus, ideóque naturâ suâ notissimus, verùm ob imbecillitatem mentis nostræ, Deus inter imperfecta themata referri solet.

XIX. In tractatione hujus thematis [*Dei*] sic est procedendum.

1. Post *nominis* considerationem juxta canones generales institutam, conceptus aliquis communis loco *generis* poni potest, licèt Deus propriè genus non habeat: aut explicanda potiùs est *absoluta*, & 3 *personis communis essentia*.

2. Essentiæ considerationem sequuntur *proprietates* Dei *essentiales*, & *actiones* ab essentia proficiscentes, *creatio*, *conservatio*, *providentia*, *concursus*.

3. *Cognata* etiam poni possunt, atque, quæ Deo adversantur, *opposita*. Hæc quidem suffecerint, si de Deo agendum Metaphysicè; sed si Theologicè, ulteriùs est procedendum, ac post essentiam, essentiales proprietates, & actiones ostensas, ostendendum est

4. In una Dei essentia *tres* esse *hypostases*, subsistentes *personas*; & singularum personarum *proprietates personales*, quibus personæ singulæ distinguuntur explicandæ sunt; & addendum, quo distinctionis genere, cùm inter se, tum ab essentia distinguantur: Deinum, *cognata* atque *opposita* subjici possunt.

XX. Thema ex *natura sua* imperfectum, est vel thema *singulare*, vel *pars*, vel *concretum*, vel *collectivum*, vel *privatio*, vel *notio secunda*, vel *ens intentionale*.

XXI. Thema *singulare* est, vel *substantia*, vel *accidens*.

XXII. Inter substantias, licèt omnes singulares Logicè tractari possunt, sæpissimè tamen omnium *personæ* tractantur. Circa *personæ* tractationem tenendi sunt hi canones speciales.

1. In personarum tractatione nihil est de *nomine* dicendum,

dum, nisi certo *consilio* sit impositum, aut divinâ quâdam *inspiratione*, ut fiebat in V. T. Ita ratio quædam subest in nominibus *Abrahami*, *Messiæ*, *Jesus*, &c. Sed etsi nulla subest, si nomen cum *studiis*, aut personæ *moribus* conspiret, tum quoque obiter indicari potest.

2. Considerentur tum *causæ*, præcipuè *efficiens*, ubi agendum de causis ejus *nativitatis*, & *circumstantiis loci*, ac *temporis*. Hîc considerari debent *parentes*, *majores*, *familia*, & quæ *conceptionem*, aut *nativitatem præcesserunt*, vel etiam *consecuta sunt*, modò talia sint ut in ordinaria hominum nativitate non soleant evenire.

3. Tum enarrentur *accidentia* personæ, & *adjuncta*; quæ sunt *naturalia*, & *acquisita*. Naturalia vel ad *corpus* pertinent, vel ad *animum*: Ad *corpus* pertinent temperamentum, valetudo, forma, statura, celeritas, robur, &c. ad *animum* ingenium, judicium, indoles, memoria. Acquisita sunt Religio, mores, studia, eruditio, castitas, liberalitas, aliæque id genus virtutes; & hæc deduci possunt omnia per *ætates*, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilem ætatem, & senium.

4. *Effecta* personæ sunt res gestæ, in quibus enarrandis, temporis, ac præsertim ætatis virilis ratio habenda est.

5. Addenda sunt *cognata*, quo nomine intelligi debent *fratres*, *sorores*, *consanguinei*, amici, & ii omnes qui similibus studiis, aut rebus gestis claruerunt. Hæc cognata non sunt obiter recensenda, sed institutâ comparatione, quæ fuerit convenientia indicandum.

6. Denique, *adversa*, seu pugnantia personæ recensere oportet: Opposita vel externa sunt, ut, *hostes*, inimici, æmuli; vel interna, ut, *res adversæ*, *morbi*, & *mors ipsa*; cujus indicandæ sunt *causæ*, ut morbi genus, aut si violenta fuerit, casus adversi quibus persona periit; adjuncta quoque mortis commemoranda sunt, præsertim si quædam portenta ac signa fuerint, si quid memorabile dixerit in ultimo vitæ articulo; postremò, mortis *consequentia*, dolor aut lætitia communis in morte, sepultura, honores, & orationes funebres, &c.

XXIII. Tractatio thematis *imperfecti accidentalis* suum etiam usum habet, quare & ejus ratio proponenda fuerit. Illud verò observandum est, accidentia singularia non tractari nisi addito nomine singularis substantiæ, & subjecti cui insunt: veluti, si tractanda sit *sapientia Salomonis, nativitas Christi, philosophia Socratis, expeditio Alexandri, aut simile quid.*

1. Hîc agendum est post *nomen*, de ipso *accidente in genere*, ut, de *philosophia, sapientia*, &c. Tum consideretur

2. *Subjectum singulare* cui accidens per se inest.

3. *Objectum*, si accidens singulare objectum habeat circa quod vertetur.

4. *Causæ efficientes principales*, & *minùs principales* diligenter exprimendæ sunt: *finis* etiam, si hoc accidens singulare fuerit actio: his addenda sunt *effecta*, si quæ particularia fuerint.

5. Sequantur *adjuncta, antecedentia, connexa, consequentia*, aliæque *circumstantiæ*, præsertim *loci* & *temporis*.

6. Ex hisce omnibus, scil. nominatione speciei, adsignatione subjecti, objecti, circumstantiarum, causarum, efficientis, & finis fiat *descriptio*, seu *definitio imperfecta* ejus.

7. Nec prætereunda est *divisio*, si accidens singulare tale sit ut dividi possit; veluti, si de *philosophia Socratis* dicendum sit, explicandum erit seorsim, quid de *Physica, Mathematica, Ethica*, &c. Philosophiæ partibus statuerit *Socrates*.

8. Postremò ponantur *cognata, diversa, opposita*; atque imprimis inter sese comparentur.

XXIV. Tractationem accidentium singularium sequitur tractatio *partis*, ubi solùm tractanda venit pars *integralis heterogenea*: Hîc considerari potest partis *materiale* & *formale*, *substantia* & *figura*; deinde *accidentia*, ut *temperamentum*, & *qualitates* ortæ à temperamento, *situs*, & *connexio* cum cæteris partibus, proprius partis *usus*, & *operatio* ad quam à natura adhibetur tanquam instrumentum. Denique adjungantur *cognata* & *repugnantia*; in cognatis observari debet *convenien-*

tia, & *diversitas*; in repugnantibus præcipuè sunt *morbi* qui partem illam infestant.

XXV. In accidentibus *concretis* tractandis, *nomen concreti* præter etymologiam debet reduci ad *nomen abstracti*, imò *tota natura concreti* debet resolvi in *naturam abstracti*: concreti enim in absolutum resolutio, est optima concreti explicatio. Itáque accidentis *abstracti*, in quod resolutum est concretum, considerentur *genus*, *causæ*, *objecta*, *effectus*, *cognata*, *pugnantia*; & ad concretum applicentur: etiam ex *subjecto*, quod erit loco generis, & *causis* ac *proprietatibus* accidentis in abstracto, conficiatur *descriptio* accidentis concreti.

XXVI. In tractatione thematis *collectivi*, post *nomen* 1, ponatur *genus*, quod est compages, aut tale quid. 2, *materiale*, seu res illæ ex quibus thema collectivum conflatur; hoc materiale est instar *differentiæ genericæ*, quod genus remotum facit quasi proximum. 3, *formale*, quod est ordo & relatio earum rerum ad se invicem, ex quibus totum illud aggregatur. 4, tradatur causa *efficiens*, & finis, si thema collectivum certo fine coaluit, ut fit in *mundo*, *exercitu*, &c. sin minùs, non est necesse causam efficientem aut finem poni. Ex hisce colligenda est *descriptio*, cui adjungantur *proprietates*, *cognata*, & *opposita*; verùm rariùs occurrunt hæc themata tractanda.

XXVII. In tractatione *privationis*, post *nomen* ponendum est *genus remotum*, idque faciendum est *proximum* mentione *habitûs oppositi*: deinde, *habitus* tractetur ut accidens, secundùm canones jam antè relatos, sed obiter; & sic patebit *subjectum* privationis, cui tum addantur *causæ* privationis, *efficiens*, seu *deficiens* potiùs, &, si privatio sit perfectiva, ut *somnus*, addatur & *finis*: ex quibus, sc. subjecto & causis, fiat *descriptio* privationis, cui subjiciantur *proprietates*, *effecta* si quæ sunt, *pugnantia*, & *cognata*.

XXVIII. In tractatione *notionum secundarum*, post *nomen* diligenter excussum, ponatur *genus proximum* & *remotum*; deinde accuratè explicetur notionis secundæ *objectum*, sive res illa, aut σχέσις potiùs ad rem quæ illâ notione repræsentatur; & hinc formetur *definitio*, huic adjungantur *proprietates* & *cognata*; *repugnantia* hic nulla sunt.

 XXIX. In

XXIX. In tractatione *entis intentionalis*, sive *imaginis*, explicato *nomine*, & proposito *genere*, explicetur ejus *figura*, si sit certa & constans, ut in *iride*; deinde ponatur *subjectum*, *objectum*, *causa efficiens*, ubi explicetur *modus generationis*, & simul quomodo subjectum debeat esse dispositum ad imaginem propositam recipiendam; ex quibus confici potest *definitio*, adjectis, si sint, *proprietatibus*, *cognatis*, *repugnantibus*.

XXX. Ista quidem est methodus tractandi per genesin themata *simplicia* perfecta & imperfecta, substantialia & accidentalia; sequitur tractatio *genetica thematis complexi*.

XXXI. Ut itaque thema *complexum* feliciter tractetur, necesse fuerit videre, si praxeos Logicæ studiosus eousque sit provectus, ad *quam* pertineat *disciplinam* thema complexum quod est propositum: illud verò constabit facilè ex consideratione *partium* thematis complexi, quæ sunt *subjectum* & *prædicatum*: unde vulgò distingui solet in *purum*, & *mixtum*; *purum*, cujus extremum utrumque ad eandem pertinet disciplinam; *mixtum*, cujus extrema ad diversas pertinent disciplinas, unum ad hanc, alterum ad illam: sed hæc sciri nequeunt nisi ab eo qui jam Philosophiæ, ejusque partium, scientiarum, artium, facultatum, ac disciplinarum divisiones noverit.

XXXII. Hâc consideratione veluti præmissâ, aut si id facere ignoraverit tyro, hoc, quod sequitur, commune est utriusque officium, sc. Ut *subjectum* & *prædicatum* thematis complexi *rite suo loco collocentur*, ut id quod ex natura extra mentem est subjectum, subjiciatur; quod in natura non subest, sed inest, prædicetur.

XXXIII. Tractatio thematis complexi distingui solet in *solitariam* & *sociam*: *illa* est, quæ instituitur, adversario nec præsente nec instante, ac dici potest *meditatio*; *hæc*, quæ cum adversario præsente atque instante institui solet, ac dici solet *disputatio*.

1. *Meditatio*, seu tractatio thematis complexi solitaria, jubet statim inspici problematis, seu *quæstionis subjectum* & *prædicatum*, sitne utrumque substantia an accidens, an directè, an indirectè collocetur in categoriis, & in qua categoriarum serie utrumque inveniatur: utilissimum quoque fuerit, utrumque vel agitatione mentis, vel claris verbis

tra-

tractari tanquàm thema simplex, hoc enim facit ad *euporiam*, seu facilem inventionem mediorum.

2. Hinc accedendum est ad *statum controversiæ* ritè recteque *formandum*; ad quam rem requiritur, ut subjecto & prædicato suo loco positis, addantur *particulæ syncategorematicæ*, quò quantitas thematis complexi queat dignosci, ut sunt, *omnis*, *aliquis*, &c. tum efferatur *modo indicativo*, *verbis perspicuis* ab omni ambiguitate remotis; quod si fieri nequeat, propter ipsius rei obscuritatem, aut propter verborum defectum, addatur quædam explicatio per *periphrasin*: & sic, statu controversiæ constituto in affirmantem aut negantem sententiam, cogitandum est de *argumentis*, quibus sententia thematis propositi probari potest.

3. *Argumenta* duci possunt ex *natura subjecti* & *prædicati*, cujus utriusque si considerentur affectiones Logicæ, jam copia & seges sese offert argumentorum, quibus veritas thematis complexi propositi probari queat.

4. Argumenta ista erunt vel *artificialia*, vel *inartificialia*, i. e. vel *rationes*, vel *testimonia*, quæ à se invicem sunt distinguenda: hîc duo notanda veniunt.

A. Unum est, ut *rationes* præcedant, si thema fuerit Philosophicum aut Medicum; sed si fuerit Theologicum vel Juridicum, contrá: Jurisperitus enim sine lege, Theologus sine Dei verbo loqui erubescit. At in Philosophia aut Medicina primas tenet ratio, secundas testimonium.

B. Alterum est; non inconsultum quoque fuerit circa rationes, distinguere argumenta *probabilia* à *necessariis*; utrùm verò probabilia, an necessaria priori loco ponantur, parùm refert.

5. Post singula argumenta, adjungendæ sunt *adversariorum solutiones*, atque *exceptiones* quæ ab illis fieri solent ad argumenta proposita, vel *negatione* simplici argumenti allati, vel *distinctione*, vel *limitatione*.

6. *Distinctiones* aliæ sunt *generales*, & quibuslibet argumentis applicari possunt; aliæ *speciales*, quæ huic aut illi argumento applicantur: illæ priùs *in genere refutandæ* sunt, *hæ sigillatim refellendæ*: si quid ab adver-

adversariis negari posse putetur, illud *confirmandum* est.

7. Distinctiones *refutantur*, si ostendatur 1. Membra distinctionis coincidere. 2. Contradictionem implicare. 3. Difficultatem & vim argumentorum positâ distinctione remanere. Sic & refutantur *limitationes*.

8. Postquam argumentis sententia vera & nostra fuerit confirmata, accedendum est ad *refutandam sententiam adversarii*; &, si *plures* sint sententiæ dissentientium, *singulæ seorsim* refutandæ sunt, si seorsim refutari possunt.

9. In refutatione observandum est, primum, ut argumenta *directè opponantur* sententiæ contrariæ; deinde, partes argumentorum idoneis *distinctionibus & limitationibus fulciendæ* sunt adversus adversariorum solutiones: tandem accedendum ad *solutionem* argumentorum quibus adversarii aut suam sententiam confirmant, aut nostram convellunt: si quid adversus solutiones allatas excipi posse videtur, id quoque refutandum est.

XXXIV. Et hæc solitaria ac privata ratio est thematis complexi genericè tractandi, quam *meditationem* vocavi; sequitur *socia* ac publica, quæ *disputatio* dicitur.

XXXV. Hæc ut debitè instituatur, nonnulla *circa* ejus *materiam*, alia circa ejus *formam* sunt observanda.

XXXVI. Circa *materiam* disputationis sunt hæ tenendæ regulæ: 1. Quicquid excedit captum disputantium, de eo nulla fiat disputatio. 2. Quicquid controversum non est, objectum disputationis esse non debet. 3. Materia disputationis sit utilis & gravis, & ad veritatem indagandam instituta.

XXXVII. *Forma* disputandi consistit in *collatione*, διαλέξει, ideoque ad eam distinctæ requiruntur *personæ*, inter quas διάλεξις & collatio mutua institui queat: harum una impugnat alterius sententiam, altera sententiam suam tuetur & defendit: prior *Opponentis*, posterior *Respondentis* nomine venit.

XXXVIII. *Respondens est superior*, qui *Præses*; *inferior*, qui *Defendens* vulgò dicitur.

XXXIX. *Defendens & Opponens pariter* habent quasdam *communes*, quasdam *proprias*.

XL. Canones utrique parti *communes* quidam ex *Logica*, quidam ex *Ethica* desumuntur; agendum enim in disputando & Ethicè & Logicè.

1. Ad disputationem ab utraq; parte adferri debet animi bona intentio, quæ non gloriam, sed veritatem quærat.

2. Adferri debet animus purus, & liber ab omni præjudicio.

3. Neuter alterius partes suscipiat, neque Opponens in partes Respondentis involet, aut contrà.

4. Conveniant inter se de certis præcognitis propriis, ne de re utrinque concessa disputetur.

5. Brevitati & perspicuitati inprimis studeatur, omissis Rhetoricationum ambagibus & longis declamationibus.

6. Patienter alter alterum expectet, dum orationem absolvit.

7. Ab omni contumelia, convicio, calumnia, ac risu sycophantico utrinque abstineatur, & ante victoriam acceptam ne triumphetur.

8. Status controversiæ firmiter utrinque ponatur, ac probè cognoscatur, nec inter disputandum mutetur.

XLI. *Speciale* utriusq; etiam est *officium*: ac primò *Opponentis*.

XLII. Opponentis est 1. *Thesin impugnare*, objectionem movendô. 2. Ad solutionem datam *instare*, excipiendo. Ut feliciter thesin impugnet, requiritur

1. Ut sententiæ Respondentis *directè contradicat*: quod ut fiat, oportet ante omnia diligenter thesin Respondentis considerare, & accuratè dispicere, quomodo ei antithesis directè opponi possit.

2. In thesibus Respondentis, si plures sint, ut ferè esse solent, examinandis, accuratè *distinguat* Opponens *argumenta*, seu rationes quibus theses probantur, *ab ipsis thesibus* quibus probandis adhibentur: aliud enim est argumenta destruere, aliud thesin evertere. Itaque aliter est versandum circa thesin, aliter circa theseos probationem.

3. In examine probationis consideretur, num argumenta thesi *conveniant*, num eidem probandæ *sufficiant*; an verò aliena sint à thesi, ac minus firma.

4. Thesin autem ipsam expendere oportet, utrùm sit affirmativa an *negativa*, *universalis* an *particularis*, *synonymica* an *paronymica*, adeóque secundùm affectiones *Logicas* enunciationis eam examinare oportet.

 5. Tum

5. Tum oportet formare antithesin & *directam* oppositionem, secundùm leges contradictionis quas praescribit Logica, & non contradicendum *verbis*, sed *sensui* & menti ipsius adversarii.

6. Si quis non directam antithesin faciat, facilè committet peccatum illud quod vocamus *ignorantiam elenchi*.

7. Thesi expensâ, cogitandum est Opponenti de *termino medio*, qui invenitur utrumque conclusionis membrum deducendo per loca inventionis, aut affectiones Logicas, vel adferendo autoritates quae non possunt rejici.

8. Terminus medius cum partibus quaestionis syllogismo bono comprehendatur.

9. Sed in mediorum inventione delectus est habendus, neque enim argumenta omnia aequè ponderosa sunt.

10. De *autoritate* hoc etiam tenendum, non esse extra Theologiam utendum multâ autoritate.

11. Argumentum *syllogisticâ formâ brevissimè & perspicuè* inclusum, clarè proponatur; ac, si fieri possit, forma plerunque sit *categorica*.

12. Duplici genere argumentationis uti potest Opponens, & *directâ* seu ostensivâ, & eâ quae *ducit ad absurdum*.

13. Praeterea, non ea tantùm moveat argumenta quae ex problematis natura peti possunt; sed etiam quae ex adversarii hypothesi sequuntur.

14. Imprimis urgere potest Respondentem *ex concessis*.

15. Ante omnia attendat diligentissimè Opponens ut propositionem, vel negatam, vel distinctam, eandem *assumat*, ac faciat sui syllogismi conclusionem.

16. Semper legitimos & bonos *syllogismos* producat, conformes legibus syllogisticis.

17. Si figura argumenti sui repudietur, requirat canonem Logicum in quem peccet, aut si ipse viderit, statim corrigat.

18. Si ad materiam respondeatur, ut fit plerumque, videat an sit distinctio vocis ambiguae, an limitatio, an negatio.

19. Si ad distinctionem aut limitationem respondeatur, responsio ad leges & canones distinctionis & limitationis examinetur.

XLIII. Speciale officium *Respondentis, scil. inferioris, seu Defendentis* est, argumentum assumere Opponentis & solvere.

1. Respondens non assumat, nisi jam dicendi finem fecerit Opponens.

2. Iisdem verbis repetat quibus argumenta fuerant proposita.

3. Si Opponentis argumentum erit vitiosum, vel obscuritate laboret, monebit eum Respondens; vel si juvandus sit Opponens, tum licebit evidentioribus verbis, & aliâ figurâ idem argumentum proponere.

4. Si Opponens prolixâ utatur declamatione, vel confusâ argumentatione, vel obscurâ locutione, monebit Respondens ut breviter & clarè proponatur argumentum in certa figura & modo.

5. In assumendo argumento priùs considerabit ejus figuram, postea materiam.

6. Si forma sit vitiosa, rejiciatur, indicato vitio.

7. Ubi argumenti formam rectam esse viderit, ac respondere cogitat, videat primùm an conclusio rectè feriat suam thesin.

8. Si non rectè ei opponatur, non est necesse respondere aliud, quàm quòd ignoratio elenchi sit.

9. Si conclusio sit multiplex, distinguatur: distinctione adhibitâ, ostendatur in quantum contradicat suæ thesi, & adhibeatur responsio.

10. A conclusione transeundum ad præmissas, & primùm ad majorem, deinde ad minorem.

11. Propositiones veræ concedendæ sunt, falsæ negandæ, ambiguæ distinguendæ.

12. Si propositio universalis partim vera est, partim falsa ex ambiguitate, adhibenda est distinctio.

13. Si major universalis sit simpliciter falsa, adferenda est instantia ad falsitatem universalem ostendendam.

14. Major propositio neganda si sit hypothetica, debet negari consequentia; si disjunctiva, disjunctio; si categorica, simpliciter neganda.

15. Si distinctio adhibeatur majori, eadem est applicanda minori & conclusioni.

16. Nunquam

16. Nunquam verò responderi debet negando, si solvi possit argumentum distinguendo & limitando.

17. Major rariùs falsa est apertè, sed sæpius ambigua, ideóque frequentiùs distinguenda ac limitanda quàm neganda.

18. Minor rariùs venit limitanda vel distinguenda, sæpius neganda.

19. Nunquam ad minorem respondendum est, nisi constiterit ac certum sit, majorem esse extra omne vitium.

20. Imò, minor nunquam limitanda est nisi limitatâ majore.

21. Si *Autoritates* Respondenti objiciantur virorum doctissimorum, illæ non sunt arroganter ipsi rejiciendæ, sed aut conciliet eas cum sua sententia, aut, si non possit, alterius viri æquè clari ac docti adducat argumentum.

22. Licebit & Respondenti interdum responsione uti indirectâ, & argumentum retorquere in Opponentem, vel aliud fortius adducere.

23. Nunquam tamen est utendum indirectâ responsione, nisi priùs sit responsum directè.

XLIV. *Respondens superior* vocatur *Præses*, cujus munera duo sunt, *regere*, & *succurrere*.

1. *Regimen* Præsidis in eo consistit, ut diligenter Præses attendat utrùm Opponens & Respondens suo officio fungantur, nécne: Si utrumque, aut alterutrum ab officio suo recedentem conspexerit, eum sui muneris admoneat, & intra limites, præsertim disputationis contineat, ne extra oleas, quod dici solet, vagentur.

2. *Subsidium* Præsidis in eo est, ut solutionem Respondentis adprobet, & commendet, obscuram illustret, imperfectam perficiat, falsam corrigat, ac, si eum argumentis adversarii constrictum videat, eum exsolvat, omnibúsque modis licitis defendat.

XLV. Ista fuit *Genesis* tum simplicis, tum complexi thematis; *Analysis* sequitur.

XLVI. *Analysis* vulgò statuitur triplex, *Grammatica*, *Rhetorica*, *Logica*. *Grammatica* circa vocabula & phrases; *Rhetorica* circa utriusque ornamenta versatur; *Logica* analysis est,

quâ

quâ expenditur artificium explicationis, probationis, ordinationis, quod in opere conficiundo est adhibitum: de ea hîc tantùm agimus.

XLVII. Ut genesis vel *thematis* fuit *simplicis*, vel *complexi*, ita & *analysis*.

XLVIII. Utriusque analysis dividitur in *internam* & *externam*.

XLIX. *Externa* analysis est vel de *scriptore*, vel de *themate scripto*.

L. De *scriptore* cognoscendum est obiter in resolutione, qualis fuerit ejus *vita*, deinde *occasio scribendi*, & *causa* impulsiva quæ autorem movit ad tractationem thematis.

LI. De ipso *themate* cognosci potest, ejus *necessitas*, *utilitas*, *dignitas*, *jucunditas*.

LII. Analysis *interna* est, quâ recognoscimus ipsum modum tractationis in themate simplici & complexo.

LIII. Circa utriusque analysin tria sunt observanda.

1. Tota thematis tractatio priùs perlegenda est antequam analysis instituatur.

2. Amplificationes sunt diligenter discernendæ, distinguendæ, separandæ ab explicatione thematis, & cùm ad Rhetoricam pertineant isthuc sunt referendæ.

3. Ii termini sunt in analysi observandi qui ab autore fuerunt adhibiti; non plures, non pauciores.

LIV. De resolutione *thematis simplicis* sunt canones *generales* & *speciales*.

LV. *Generales* sunt, qui in omni themate simplici locum habent: *Speciales*, qui locum tenent in hoc vel illo, substantiali vel accidentali, perfecto vel imperfecto.

LVI. Canones *generales* sunt hi.

1. Ante omnia, ipsum *thema*, tanquam totius resolutionis fundamentum, objectum, & scopus erui debet; quò omnia quæ autor dicit sunt in analysi referenda: quod faciliùs fiet, si quædã inscriptio, aut exordium, aut simile quid præmissum fuerit ab autore qui illud thema pertractaverit.

2. Cogitetur diligenter, an thema simplex *unicâ* aut *pluribus vocibus*, an *propriâ* vel *impropriâ*, an *certâ* vel *ambiguâ* voce proponatur, ac pertractetur ab autore quem resolvimus.

3. Dispi-

3. Diſpiciendum tum eſt ſeriò, an illud thema ſit perfectum *& in ordine prædicamentali*, vel *imperfectum & extra categorias* locatum, an *ſingulare* vel *univerſale*, *ſubſtantiale* vel *accidentale*: ut enim alia ſunt præcepta tractandi per geneſin thema univerſale, alia tractandi ſingulare; alia tractandi ſubſtantiale, alia accidentale; ita reſolutio multò faciliùs inſtituetur ad ipſam thematis naturam, autoriſque mentem, ſi *quale thema* ſit pertractatum obſervatum fuerit.

4. Quia rarò ſit, ut thema aliquod ſimplex per omnis inſtrumenta notionum ſecundarum pertractetur, ideo in analyſi thematis ſimplicis adjiciendus eſt animus tantùm *ad iſtas notiones ſecundas per quas autor thema ſuum pertractare voluit*: nam in reſolutione non debet eſſe plus quàm fuit in compoſitione; & omiſſas notiones Logicas addere non pertinet ad analyſin, ſed ad geneſin.

5. *Notiones ſecundæ*, quæ adhibentur in thematis ſimplicis reſolutione, indicentur ex Logicis an ſint *genus*, *cauſa*, *proprietas*, *effectum*, &c. nam iſti termini non ſolent ab autoribus uſurpari, ſed *res* tantùm *quæ eſt* genus, vel cauſa, vel proprietas, &c. adhiberi: ſolent enim autores res dicere per notiones primas: itaque analyſis *notiones primas* revocabit ad *ſecundas*, & indicabit quò pertineant notiones primæ ab autoribus uſurpatæ.

6. Nec eo ordine, nec eo loco ponuntur ab autoribus affectiones cùm adhibentur, & termini Logici, aut potiùs res iis ſignificatæ, quo poni debere canones artis poſitì jubent: itaque aſſueſaciet ſe in tempore praxeos Logicæ ſtudioſus, ut alicujus *autoris tractatum* de aliquo themate ſimplici *agentem confuſè* in charta ſua *notet*, & ſimul terminos Logicos, ſub quibus *analyſin inſtituat* eo *ordine & loco, quo res tractari Logicè debuiſſet*; addito *loco* ipſius *ſcripti*, ubi hic vel ille terminus, aut res potiùs termino nunc Logico expreſſa fuerit ab autore pertractata.

LVII. Canones *ſpeciales* ſunt juxta diviſionem thematis ſimplicis à nobis inſtituti in *geneſi*.

LVIII. Si thema reſolvendum ſit *ſubſtantia univerſalis*, ſequentes canones tenendi ſunt.

1. Diſpici-

1. Dispiciendum est quæ *definitionis* ejus *principia* sint constituta, &c, quia substantiæ solent definitione essentiali definiri, videndum est, quodnam ejus *genus* ab autore sit assignatum, quæ *differentia*, & an recte constituatur.

2. Quòd si contingat, ut autor *principia tantum* definitionis ponat, definitionem *ipsam* non collocet, *ea colligenda* est analyticè ex partibus positis.

3. Postquam definitionem analyticus invenit, aut ejus partes, genus & differentiam, videat an Autor thema explicârit à suis *causis* cum *externis*, tum *internis*: Quòd si contingat expressè *materiam* ac *formam* non poni, sed implicitè in definitione involvi, in resolutione distinctiùs & dilucidiùs debent monstrari. Quòd si *efficiens*, & *finis* ab Autore sint omissa, omittentur quoque.

4. Videndum est, an *materiæ partes integrantes* seu implicitè, seu explicitè ab Autore ponantur: si ponantur, non sunt negligendæ.

5. Post essentiam substantiæ universalis inventam, considerari debet an Autor addiderit *proprietates*, & *effecta*, &c. quæ in tractando tali themate observanda esse diximus.

6. Inquiratur in *divisionem*, unam, aut plures; & membra ponantur distinctè, terminis & notionibus Logicis induta.

7. Tandem inquirendum in *cognata*, *opposita*, &c. quæ in talis thematis genetica tractatione observari debent.

LIX. Similiter procedendum est in resolvendo themate *accidentis universalis*, juxta regulas geneseôs nuper positas. Atque hic hi canones tenendi sunt.

1. Ad quod *prædicamentum* pertineat videndum est; an sit *absolutum* accidens, an *relatum*.

2. Quo *nomine* veniat apud Autorem.

3. Observandum est *genus*, si sit expressum, quale sit, proximum an remotum.

4. Inquirendum est in *subjectum*, quod, & quale ei constituat Autor; si fuerit *relatum*, an relationis tum subjectum, tum terminus, tum relatum, tum correlatum bene sit expressum.

5. Inqui-

5. Inquirendum est in *causas*, efficientem & finem, proximam & remotam, num sint positæ, & quæ; & an fundamentum relationis sit expressum: Si Autor accidenti tribuat *materiam* & *formam*, hoc & notandum, sed & refutandum.

6. *Effecta, species, partes, cognata, opposita*, & quæcunque observari debent in ejus tractatione, hîc sunt indaganda: nam eadem via est *analyseos* quæ *geneseos*, sed contraria.

LX. Sequitur resolvendum *thema simplex imperfectum*, primò *substantiale*, scil. *individuum*, & quidem *rationale*, i. e. *Persona*; nam hominum singularium tractationes occurrunt, præsertim in *historiis*, quà sacris, quà profanis.

LXI. In analysi personarum nec genus nec species occurrent, quia ea non habent, sed attendendum ad ea quæ de persona dici possunt juxta regulas antè traditas in genesi.

LXII. Antequam ad speciales resolvendi hoc loco canones accedatur, postquam tota historia fuerit perlecta, observandum est in genere, quodnam vitæ genus tribuatur personæ ab Autore; an fuerit persona *privata* an *publica*, an *politica* an *ecclesiastica*, &c.

LXIII. His peractis, sic est procedendum juxta hos canones speciales.

1. *Nomen* personæ, & imprimis in historiis sacris, probè est notandum ac observandum, quandoquidem non temere, sed certo consilio plerumque est impositum; ubi *circumstantiæ*, ratione quarum nomen fuerit impositum, si referantur, etiam notandæ sunt.

2. Nomine excusso, excutiantur *causæ*, præsertim *efficientes*, si Autor eas habeat; ubi præsertim attendendum quomodo sit descriptus *ortus* ac *nativitas* ejus; & circumstantiæ *loci*, *temporis*, &c. quæ huc spectant, in resolutione ponendæ sunt.

3. Præsertim attendendum an narret Autor quasdam personæ *proprietates*, *effecta*, & quæ referat *cognata*, ac *pugnantia*, ubi imprimis *mors* attendenda, & in analysi ponenda cum iis circumstantiis quibus narratur.

LXIV. *Accidentis singularis, aliorúmque thematum imperfectorum*

fessorum analysis tota dependet ex eorum tractatione: & istis regulis insistatur in resolvendo quibus utimur in componendo.

LXV. Hæc quidem analysis est thematis simplicis, quæ fundamentum est omnis resolutionis in themate *complexo. Thema complexum* vel *nudè* ab Autore aliquo *proponitur*, vel suis etiam *argumentis confirmatur.*

LXVI. Quando *nudè proponitur*, tum tota analysis thematis complexi instituenda est juxta regulas & leges in doctrina enunciationis explicatas, & explicari solitas; ut scil. Enunciatio aliqua, quæ est thema complexum, in partes secetur, & *qualitas* & *quantitas* ejus investigetur, an sit enunciatio *vera* an *falsa*, *necessaria* an *contingens*, *affirmans* an *negans*, &c.

LXVII. Hoc modo resolvi possunt omnia scripta *sententiosa*, v. gr. *Siracidæ, Salomonis*, aliorúmque; in talibus enim Logica analysis nihil aliud præstare potest, quàm ut dicat tot ac tales esse in aliquo capite enunciationes, éásque enumeret, & prædicatum, & subjectum, & utriusque quantitatem ac qualitatem ostendat: quæ res cùm facilis sit, & ex doctrina enunciationis constet, novis præceptis hîc nihil est opus.

LXVIII. At verò cùm thema complexum *argumentis confirmatur*, particularibus opus est præceptis.

LXIX. Analysis thematis complexi *confirmati*, vel ipsius thematis propositi *naturam* considerat, vel *modum* quo illud pertractatum est.

LXX. Circa analyticam considerationem *ipsius thematis* complexi propositi sequentes observentur canones.

1. *Propositio* seu thema complexum Autoris ante omnia eruatur ex textu seu scripto Autoris, juxta canonem generalem.

2. Propositio illa aut enunciatio, si modo *indicativo* ab Autore non proponatur, ad eum reduci debet.

3. Tum videndum an propositio sæpe in textu *repetatur*; quod si fiat, hæ repetitiones *in unum colligendæ* sunt, & pro una propositione sumendæ. Ista repetitio thematis complexi sæpe fieri solet in materia *petitoria*, *exhortatoria*, *laudatoria*, &c.

4. Si propositio ab Autore non fuit repetita simpliciter, sed etiam ab eo *explicata* aut *limitata*, ante argumentorum

torum quibus confirmatur reſolutionem, explicatio illa & limitatio indicanda eſt.

5. Quòd ſi Autor non explicârit aut limitârit, & tamen propoſitio *limitatione* aut explicatione indigeat, eam *inſtituere* debet analyticus.

6. Tum conſideretur an propoſitum thema complexum ſit *univerſale*, vel *particulare*, vel *ſingulare*, an ſit *theſis* an *hypotheſis*, an ſit *theoreticum* vel *practicum*, &c.

7. Thema complexum *theoreticum* notitiam tantùm pro fine habet, ideoque tantùm vel probatur vel refutatur: at *practicum* affectus movet, & impellit ad aliquid agendum; itaque *amplificationes* hîc potiſſimùm excitantur, quas non præteribit analyticus, ſed eas etiam *reſolvet*, & *argumenta*, v. gr. *adhortantia*, *dehortantia*, *laudantia*, *vituperantia*, *ſuadentia*, *diſſuadentia*, &c. indicabit.

LXXI. Et hæc quidem eſt conſideratio ipſius thematis complexi, quam ſequitur conſideratio *mediorum* per quæ, & *modi* quo thema ab Autore fuerit tractatum.

LXXII. Hîc conſideranda ſunt quàm diligentiſſimè argumenta tum *declarantia*, tum *probantia* ſeu *confirmantia*, tum *refutantia*, inſuper *προλήψεις* & *objectionum ſolutiones*, deniq; *amplificationes* & *exaggerationes*.

LXXIII. De ſingulis hi tenendi ſunt canones.

1. Argumenta primùm *declarantia* & *confirmantia* ſeorſim ſunt collocanda, & ad ſuas ſedes referenda: *probantia* deinde ſunt reſumenda & examinanda.

2. Utraque ſunt *artificialia* vel *inartificialia*: de artificialibus videndum an ſint *neceſſaria* vel *contingentia*.

3. Argumentum ſeu medium *artificiale reducatur* ad ſuam *notionem ſecundam* à qua fuit deſumtum; alii dicunt ad ſuum locum *inventionis*.

4. Medium diligenter *conferatur* cum ſubjecto & prædicato concluſionis inter reſolvendum; ut, quam *habitudinem* vel *reſpectum*, cauſæ an effecti, ſubjecti an adjuncti, &c. ad ea dicat cognoſcatur.

5. Videndum an aliqua ex *præmiſſis* ſit omiſſa, & tum ea *addenda* eſt ab analytico: ſi aliqua præmiſſarum proſyllogiſmi probatur, in reſolutione proſyllogiſmi eodem

processu

processu utendum quo usus est analyticus in resolutione syllogismi principalis.

6. Circa *prolepses, tacitasque* aut occultas *objectiones* notandum est, illas diligenter esse secernendas à confirmatione, & ad syllogisticam formam esse reducendas; simúlque attendendum quomodo Autor in textu ad illas respondeat.

7. Autoris responsiones sunt resolvendæ, & ad objectiones à resolvente applicandæ.

8. Quales in Autore resolvendo syllogismi occurrunt, tales sunt in analysi ponendi, non aliâ figurâ aut modo.

9. De *amplificationibus* hoc tenendum est, eas referendas esse ad sua certa loca, & speciatim in suas partes esse resolvendas; *exornationes* ad schemata Rhetorica reduci debent, *probationes* & *objectiones*, earúmque *refutationes* propriè ad Logicam pertinent. Quare hisce etiam à studiosis praxeos Logicæ est immorandum.

LXXIV. Hæc est resolutio thematis complexi tum nudè propositi, tum argumentis confirmati: magis tamen & sæpius occurrent analytico resolvenda posterioris, quàm prioris generis themata complexa.

LXXV. In hac utraque resolutione, quando ad simplices enunciationes deventum est, aut ad nudos syllogismos, ad ipsa *præcepta Logica* recurrendum est; & juxta illa analysis eorum instituenda est ad themata usque simplicia.

LXXVI. Quia quodcunque resolvendum proponitur, ferè *tractatus* est, multis constans enunciationibus seu thematibus complexis; summatim hîc ejus resolvendi rationem in tali negotio comprehendam aliquot canonibus.

1. Fiant legitima *præcognita* de *Autore* scripti, *scripto*, & *objecto* atque *occasione*, juxta 50, 51, 52 canones.

2. Instituatur *generalis partitio* totius tractatûs; atque imprimis *distinctio* instituenda est secundùm diversa *themata*, ut tot sint partes tractatûs quot sunt themata ibi tractata; & si sit divisus in *capita*, quælibet capita ad suas partes, i. e. themata referantur.

3. Factâ resolutione istâ generali, accedatur ad resolutionem *particularem* singulorum *membrorum*, & *capitum* in

in quibus traditur vel simplex thema vel complexum; & tum porrò pro ratione alterutrius procedendum est juxta regulas datas.

LXXVII. Hæc quidem analysis est quorumvis thematum: Analysis *facultatum* & *disciplinarum*, quæ hîc subjici solet, tota dependet ex *doctrina* duplicis *methodi*, *syntheticæ* & *analyticæ*, unde peti debet.

LXXVIII. Quâ methodo facultas aliqua aut disciplina conscribi debet, hâc resolvitur.

LXXIX. *Disciplina contemplatrix* resolvitur, ut 1, inquiratur *subjectum*: 2, subjecti *principia generalia*, & *affectiones generales*: 3, subjecti *species*, & affectiones *speciales*: 4, affectionum *specialium causæ* & *principia* specialia.

LXXX. Disciplina *operatrix resolvitur*, ut 1, inquiratur *finis* operatione *acquirendus*: 2, *subjectum* in quod finis introducitur: 3, *media* per quæ introduci debet.

LXXXI. Sedulò hîc est observandum, *præcepta* à *commentariis* diligenter esse distinguenda; multa enim in resolvendo inveniuntur addita commentariis, quæ non pertinent ad præcepta.

Aucta-

Auctarium
DE
ANALYSI THEOLOGICA
S. Scripturæ.

I. ANalysis Theologica *Scripturæ* est, vel integri libri, vel capitis, vel sectionis alicujus capitis, sive unum sive plures versus contineat.

II. In Analysi cujusque libri danda est opera, ut habeamus divisionem principalem; de qua hi sunt canones, ad judicium informandum.

1. Quidam libri dividi possunt secundùm principales personas; ut *Genesis*, libri *Samuelis*, *Regum*, & *Chronicorum*, & *acta Apostolica*.

2. Quidam dividi possunt secundùm personas, res, & actiones, ut *Leviticus*.

3. Quidam habent prologum, rem ipsam, & epilogum; ut quidam *Prophetici*, & omnes *Epistolici*.

4. Quidam methodum habent dialogisticam; ut liber *Jobi* & *Canticum Canticorum*, ideóq; resolvi debent in dialogos.

5. Quidam dividuntur secundùm subjectam materiam in certas classes, seu potiùs locos cōmunes; ut *Psalmi* & *Proverbia*.

6. Quidam resolvuntur in certas conciones; ut *Esaias*, *Jeremias*, *Ezechiel*.

7. Quidam in Historiam & Prophetias; ut *Daniel*.

8. Quidam in visiones & conciones; ut *Zacharias*.

9. Quidam in visiones meras; ut *Apocalypsis*.

10. Quidam in curricula vitæ unius personæ; ut 4 *Evangelia* secundùm periodos vitæ *Christi*.

11. Quidam in diversas profectiones unius personæ; ut specialiter Evangelium *Joannis* secundùm profectiones Christi ad diversa Paschata.

III. De Analysi librorum historicorum in specie hi teneantur canones.

1. Historiæ inter sese aliæ ab aliis distinguantur.
2. Causæ & occasiones historiæ observentur.
3. Principia, progressus, & finis historiæ attendantur.
4. Circumstantiæ omnes accuratè expendantur.

 5. Obser-

5. Observetur ubi unaquæq; narratio incipiat, ubi desinat, num cohæreat cum antecedentibus vel sequentibus, an verò planè sit separata.

6. Doctrina seu fides, & vita sanctorũ accuratè discernatur.

7. Topographia & Chronographia, id est, locorum & temporum observatio imprimis notetur.

8. Dogmatica secernantur ab historicis, si intercurrant.

IV. De Analysi librorum *dogmaticorum* in specie hi teneantur canones.

1. Status & generalis propositio enodetur.

2. Præcipui loci communes attendantur.

3. Connexio istorum locorum investigetur.

V. De Analysi librorum *Propheticorum* in specie hi teneantur canones.

1. Attendatur tempus quo Prophetæ floruerunt.

2. Scopus Prophetæ eruatur.

3. Historica & Prophetica secernantur, & historica conferantur cum libris *Regum* & *Chronicorum*.

VI. Analysis Theologica *capitis* Biblici hos habet canones.

1. Dispiciatur, num caput cohæreat cum præcedenti vel sequenti capite, an verò planè sit secretum.

2. Attendatur, num tractetur unum thema, an verò plura pertractentur.

3. Si sint plura themata, videatur num unum ex alio pendeat, vel an prorsus sint disjuncta.

4. Argumenta explicantia ac probantia ordine colligantur.

5. Analysis instituatur primùm scholastica, deinde popularis, i. e. primùm terminis Logicis dispositio capitis enuncietur, postea popularibus.

VII. De Analysi *versuum* Biblicorũ, hi teneantur canones.

1. Attendantur antecedentia, consequentia, & occasio.

2. Observetur thema, & reducatur vel ad aliquod caput catecheticum, vel ad aliquem locum communem.

3. Argumenta, quæ sunt in singulis versibus eruantur, & themati applicentur.

4. Præter Analysin Logicã, spectari quoq; imò præmitti potest Analysis Grãmatica verborũ & phrasiũ, & Rhetorica troporũ, ac figurarũ, ita ut de quolibet versu institui possint ac debeant quæstiones Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ,

Alloquium ad Scholarum *Rectores.*

DEfuncti sumus, *Viri præstantissimi*, atque multorum è vobis petitioni morem gessimus, in illustranda *Notis* & *Exemplis Synopsi Logica Burgersdiciana*, adjunximúsque *Praxeos* exercendæ regulas quasdam; ubi tamen exempla nulla apposuimus, quòd ea ab ipsis *Tyronibus* & *Logicæ studiosis* ad regularum istarum normam & amussim componi proprio Marte, & institui consultius sit; at si aliquam hîc exigant χειραγωγίαν, adeant *Gymnasium Logicum Keckermanni & minus & majus*, ubi exemplorum abunde est. Cæterùm, cùm *finis Logicæ* sit præfixus, *mentem dirigere in cognitionem rerum*, *quinam* illi sint *mentis actus* dirigendi, & *quomodo*, dicendum est obiter. Intellectus humanus non uno versatur modo circa res cognoscendas: aut enim res quaslibet *apprehendit simpliciter*, quæ vulgò dicitur *prima mentis operatio*, & *apprehensio simplex*; atque eam juvat *Prædicamentorum*, *Prædicabilium*, & *Notionum secundarum*, *vel Affectionum Logicarum* Doctrina in hac *Synopsi* tradita: aut res apprehensas *enunciat*, & enunciando inter sese vel componit, vel dividit, quæ *secunda mentis* dicitur, & *complexa operatio*: aut naturas rerum apprehensarum interiores in *definitiones* contrahit ac colligit; aut easdem per *divisionem* resolvit & dilatat; atque hanc in enunciandis, definiendis, dividendis rebus antè apprehensis operationem mentis secundam perficit in hac *Synopsi*

Inter-

Interpretationis, Enunciationis, Definitionis, Divisionis Doctrina, suis capitibus explicata: aut *inferendo* & *concludendo* Syllogisticè de rebus apprehensis, enunciatis, definitis, divisis discurrit, quæ vulgò dicitur *tertia mentis operatio*; atque hanc promovit *Syllogismorum* doctrina, suo quoque loco in *Synopsi* exposita: aut denique, quicquid vel simpliti apprehensione, vel aliis modis jam dictis cognovit, *Methodicè* inter sese *disponit, ordinat, tractat, retractat*; atque hic mentem dirigit ultimum *Synopseos Burgersdiciana* caput. Verùm enimverò in postrema hac, res quasvis ordinatâ & artificiosâ methodo pertractandi ratione, multùm deficit *Synopsis*; quem defectum ejus *Autor* aliquando à se suppletum iri promiserat: sed aliter visum fuit summo rerum omnium moderatori *Deo*, qui ante fidem liberatam eum in beatas transtulit sedes. Ego in munere ipsi successor, in ejus quoque vicem hîc succedere volui: eumq; in finem, *Geneseos & Analyseos Logicæ* canones subjunxi. Hoc restat, ut *Tyrones & Logicæ studiosi* continuo examine circa *Synopseos præcepta*, & assiduo exercitio circa *regulas Praxeos* occupentur; quod vestræ fidei committo, *Viri præclari*, & *Deo* vos ac juventutem studiosam commendo. *Lugd. Bat. pridie eidus* Octob. 1650.

A. Heereboord,
Philosophiæ in Acad. patria Professor Ordinarius.

FINIS.